

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М.І. ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ»

ВИКЛИКИ ТА ПРІОРИТЕТИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗАХІДНОГО МАКРОРЕГІОНУ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ «ЗЕЛЕНОГО» ПЕРЕХОДУ

Науково-аналітична доповідь

2025

УДК 334.012.74:352:504.38:005.27(477.83)

Лешух І.В., Патицька Х.О., Башинська Ю.І., Нестор О.Ю., Сороковий Д.О. *Виклики та пріоритети управління економікою територіальних громад Західного макрорегіону України на засадах «зеленого» переходу* : науково-аналітична доповідь. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України». Львів, 2025. 89 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

ISBN 978-966-02-4252-4 (серія)

ISBN 978-617-14-0486-1 (друковане видання)

У науково-аналітичній доповіді розглянуто особливості впровадження ініціатив та заходів «зеленого» переходу в економіці територіальних громад Західного макрорегіону України в умовах воєнного часу. Обґрунтовано теоретичні підходи до кліматично орієнтованого та сталого розвитку в умовах воєнного часу, проаналізовано положення Європейського зеленого курсу та окреслено напрями їх інтеграції у національну політику економічного відновлення України. На основі опитування органів місцевого самоврядування Західного макрорегіону України досліджено стан управління «зеленим» переходом, особливості залучення бізнесу до реалізації «зелених» ініціатив на локальному рівні, визначено наявні бар'єри та перспективи розвитку екологічно орієнтованої місцевої економіки. Представлено висновки та практичні рекомендації щодо посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування, розвитку відновлюваної енергетики та застосування інструментів сталого місцевого розвитку у повоєнний період.

Результати дослідження будуть корисними для органів влади різного рівня, науковців і практиків, які залучені до формування нової архітектури розвитку країни в умовах її відновлення та переходу до сталого розвитку економіки.

Рецензенти:

Віктор БОРЩЕВСЬКИЙ

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри державного управління
Українського католицького університету

Руслан ЛУПАК

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки
Львівського торговельно-економічного університету

Рекомендовано до друку Вченою радою ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» (протокол № 14 від 01 грудня 2025 р.).

© ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України», 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
Розділ 1. Теоретичні засади управління економікою в контексті сучасних концепцій сталого розвитку	5
Розділ 2. Європейський зелений курс як концептуальна рамка повоєнного відновлення економіки територіальних громад	18
2.1. Європейський зелений курс як нова парадигма розвитку економіки.....	18
2.2. Роль територіальних громад як суб'єкта багаторівневого врядування у досягненні цілей Європейського зеленого курсу	23
Розділ 3. Проблеми і перспективи управління економікою територіальних громад Західного макрорегіону України в контексті «зеленого» переходу (за результатами опитування органів місцевого самоврядування)	32
3.1. Фокус: управління «зеленим» переходом у громадах.....	36
3.2. Фокус: залучення бізнесу до реалізації ініціатив «зеленого» переходу в громадах...	48
Висновки за результатами опитування.....	53
Рекомендації за результатами опитування	56
Розділ 4. Відновлювана енергетика як елемент реалізації Європейського зеленого курсу: глобальна рамка та шляхи імплементації в громадах України	58
4.1. Роль відновлюваної енергетики в ЄС та Україні в забезпеченні економічного зростання в умовах Європейського зеленого курсу	58
4.2. Тенденції та виклики розвитку відновлюваної енергетики в територіальних громадах Західного макрорегіону України в умовах війни	68
ПІСЛЯМОВА.....	80

ПЕРЕДМОВА

Повоєнне відновлення України формує нову парадигму розвитку, у якій економічна реконструкція громад має поєднуватися з екологічною трансформацією, інституційним посиленням та соціальною стійкістю. Саме територіальні громади виступають ключовим рівнем реалізації цих процесів – як осередки людського капіталу, локальної економічної активності та просторової організації розвитку.

В умовах тривалих воєнних викликів питання «зеленого» переходу стає не лише орієнтиром довгострокової модернізації, а й практичним інструментом підвищення стійкості місцевого розвитку, зниження ризиків та адаптації до нових економічних і кліматичних умов. Європейський зелений курс, принцип Build Back Better, концепції циркулярної економіки, справедливого переходу та інституційного врядування відкривають можливості для нового підходу до реконструкції – не через відтворення довоєнного статус-кво, а через формування інноваційної моделі відновлення, що створює додану вартість, зберігає ресурси, зміцнює громади та стимулює кооперацію між локальними стейкхолдерами.

У цьому контексті особливої актуальності набуває пошук механізмів управління «зеленим» переходом на місцевому рівні, визначення реальних потреб та бар'єрів громад, готовності бізнесу до екологічних трансформацій, а також оцінка інституційної спроможності органів місцевого самоврядування у цьому контексті. Саме поєднання емпіричних даних, опитувань, аналітичних висновків та міжнародного досвіду дозволяє сформулювати практичні рекомендації для регіональної політики відновлення.

З огляду на це, в науково-аналітичній доповіді представлено:

- теоретичні засади управління економікою в контексті сучасних концепцій сталого розвитку;
- аналіз стратегічних положень Європейського зеленого курсу та можливостей їх адаптації в національній політиці;
- результати опитування органів місцевого самоврядування Західного макрорегіону щодо стану управління «зеленим» переходом та залучення бізнесу; оцінку викликів і перспектив розвитку відновлюваної енергетики у громадах.

Дослідження має на меті не лише проаналізувати наявні тенденції, а й окреслити потенційні сценарії трансформації місцевої економіки, здатні забезпечити стійке повоєнне відновлення та наближення України до європейського простору екологічної та економічної безпеки. У фокусі дослідження – громада як центр прийняття рішень, інновацій та партнерства, здатний стати рушієм «зеленої» модернізації країни.

Дослідження підготовлене авторським колективом у складі:

к.е.н., ст.досл., с.н.с. Лещух І.В. – передмова, розділ 1, підрозділ 2.1, підрозділ 3.2, післямова;

к.е.н., ст.досл., с.н.с. Патицька Х.О. – підрозділ 2.2, підрозділ 3.1;

к.е.н., с.н.с. Башинська Ю.І. – підрозділ 4.1, підрозділ 4.2;

к.е.н., н.с. Нестор О.Ю. – підрозділ 2.1;

аспірант Сороковий Д.О. – підрозділ 2.2., підрозділ 3.1.

Науково-аналітична доповідь підготовлена у межах виконання гранту НАН України дослідницьким лабораторіям/групам молодих вчених НАН України для проведення досліджень за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки на 2025-2026 рр. «Повоєнне відновлення економіки територіальних громад Західного макрорегіону на засадах «зеленого» переходу» (номер державної реєстрації 0125U001327).

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Україна перебуває в умовах тривалих воєнних викликів, однак уже сьогодні необхідно закласти основу для майбутнього повоєнного відновлення економіки. Попри те, що бойові дії тривають і руйнування продовжуються, стратегія відновлення має формуватися завчасно. Йдеться не лише про відбудову пошкодженої інфраструктури, а про підготовку до глибокого оновлення економічної моделі в напрямі більш сталого, «зеленого» та інклюзивного зростання.

Глобальні тенденції та міжнародні зобов'язання України, зокрема імплементація Паризької кліматичної угоди та євроінтеграційний курс, обумовлюють необхідність інтеграції принципів сталого розвитку у майбутню відбудову¹. Орієнтація на такі підходи дозволить поєднати економічні, соціальні, екологічні та інституційні пріоритети, забезпечити формування стійкої й екологічно збалансованої економіки, сприяти покращенню якості життя населення та підвищити спроможність держави адаптуватися до довгострокових викликів.

Повоєнне відновлення економіки є складним багатовимірним процесом, який базується на низці теоретико-методологічних підходів. Сучасні дослідники виділяють економічні, соціальні, екологічні та інституційні фактори, що визначають успіх післявоєнної відбудови². У цьому контексті важливо розглянути ключові концепції та принципи сталого розвитку, які є актуальними для повоєнного відновлення у XXI ст.

Історично повоєнне відновлення нерідко базувалося на **кейнсіанських ідеях** широкомасштабних державних інвестицій, планування та міжнародної допомоги. Класичним прикладом є **план Маршалла** для відбудови Європи після Другої світової війни. Виділення США допомоги в обсязі приблизно 2% власного ВВП (еквівалентно близько \$450 млрд у цінах 2010-х років) у рамках плану Маршалла значною мірою сприяло швидкому економічному росту та технічній модернізації Західної Європи³. Цей досвід підкреслив важливість значних фінансових вливань та координації зусиль донорів. Водночас пізніші дослідження показали, що обсяг зовнішньої допомоги – не єдиний визначальний чинник успіху. Різні країни за умов порівнянних інвестицій демонстрували різні траєкторії відновлення залежно від внутрішніх умов. Наприклад, понад \$100-200 млрд були інвестовані у відбудову Афганістану та Іраку, але без належних інституційних передумов та стабільного миру це не забезпечило швидкого розвитку⁴. Отже, економічні теорії наголошують на необхідності поєднання фінансових ресурсів із структурними реформами та створенням належних інституцій для ефективного використання коштів. При цьому досвід показує, що механічне відтворення фінансової моделі плану Маршалла в сучасних умовах не гарантує аналогічного результату. Важливими чинниками успішної реконструкції Західної Європи були не лише обсяг допомоги, а й наявність ефективних інститутів, високий рівень людського капіталу, політична стабільність і спільна мета регіональної інтеграції. Інституційне середовище, створене через нові наднаціональні утворення (зокрема, Європейське об'єднання вугілля і сталі), забезпечувало довготривалий ефект реконструкції⁵. Натомість у випадках Афганістану та Іраку масштабні грошові вливання в умовах слабкого врядування, корупції й конфліктної фрагментації не дали очікуваних результатів. Неефективність витрат, відсутність належного нагляду та брак довіри до державних інституцій знецінили потенціал зовнішньої допомоги⁶.

¹ Sustainable restoration. URL: <https://dream.gov.ua/special/sustainabilityrestoration>

² Kóczán Z., Chupilkin M. The economics of post-war recoveries and reconstructions. VoxEU/CEPR. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/economics-post-war-recoveries-and-reconstructions#:~:text=The%20war%20in%20Ukraine%20has,least%2025%20years%20of%20peace>

³ Там само

⁴ Там само

⁵ Hudson N. (2016). The European Coal and Steel Community: the Path Towards European Integration. University Honors Theses. Paper 276. URL: <https://doi.org/10.15760/honors.257>; How the European Coal and Steel Community Came to Be. URL: <https://mycountryeurope.com/history/european-coal-steel-community/>

⁶ Beehner L. (2005). Iraq's Reconstruction Ailments. https://www.cfr.org/backgrounder/iraqs-reconstruction-ailments?utm_source=chatgpt.com; Mutar F. S. (2025). Why Did U.S. Aid Fail in Iraq? URL:

Для України це означає, що сама по собі фінансова підтримка з боку міжнародної спільноти, якою б масштабною вона не була, не гарантує успішного відновлення. Необхідною передумовою є побудова ефективної інституційної архітектури, що забезпечить прозоре планування, контроль за реалізацією проєктів, залучення громадянського суспільства й довіру донорів. Таким чином, історичний досвід та сучасні теоретичні узагальнення свідчать: *фінансова підтримка післявоєнної реконструкції має розглядатися не як самоціль, а як інструмент глибоких трансформацій, що потребують належної інституційної основи.* Тобто відбудова не може обмежитися лише фізичним відтворенням зруйнованого – вона повинна бути стратегічною, структурною та інноваційною. Одним з таких стратегічних векторів, що формується як у внутрішньому політичному дискурсі, так і в міжнародному середовищі, є «зелена» та соціально орієнтована модель повоєнного розвитку.

Соціально-екологічні концепції сталого розвитку та «зеленої» відбудови дедалі частіше стають ключовими орієнтирами у формуванні нової післякризової економіки. Згідно з визначенням, запропонованим ще у доповіді Комісії Брундтланд (1987 р.), сталий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління, не ставлячи під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби⁷. У сучасних умовах це поняття набуло комплексного характеру, охоплюючи економічні, соціальні та екологічні виміри. Відтак, зростає роль концепцій екологізації економіки та «зеленого» відновлення, які передбачають системну інтеграцію цілей охорони довкілля, кліматичної нейтральності та ресурсоефективності у всі етапи відновлення. Яскравим прикладом є Європейський зелений курс, який передбачає досягнення вуглецевої нейтральності до 2050 року через глибинну трансформацію економіки, зокрема в енергетиці, транспорті, сільському господарстві та містобудуванні⁸. У цьому контексті для повоєнної України орієнтація на цінності Європейського зеленого курсу відкриває можливість «стрибка» до нової низьковуглецевої економіки, без необхідності відтворювати застарілу інфраструктуру радянського зразка.

Концепція green recovery («зеленої» відбудови) передбачає, що процес відновлення після війни не повинен відтворювати вразливості минулого, а має стати платформою для технологічної модернізації, впровадження циркулярної економіки, енергоефективності та відновлюваної енергетики. Як зазначають експерти⁹, зелене відновлення – це не абстрактна ідея, а практичний крок до ефективної, кліматично відповідальної економіки, яка інтегрує Україну в європейські економічні і правові рамки. Таким чином, «зелене» відновлення не лише сприяє сталому розвитку, але й відіграє геополітичну роль, наближаючи країну до членства в ЄС та відкриваючи нові ринки через участь у зелених ланцюгах доданої вартості.

Принцип «Build Back Better» посідає важливе місце у сучасних підходах до відновлення, зокрема після збройних конфліктів. Спочатку ця концепція виникла як стратегія реконструкції після стихійних лих, але нині вона широко застосовується і до післявоєнних контекстів. Згідно з визначенням ООН, Build Back Better означає використання фази відновлення та реконструкції після кризи для підвищення стійкості суспільства через інтеграцію заходів зі зменшення ризиків у процес відбудови інфраструктури, житла, засобів до існування та соціальних систем¹⁰. Цей підхід виходить за межі простої фізичної реконструкції і передбачає

https://www.theinternationalcorrespondent.com/p/why-did-us-aid-fail-in-iraq?utm_source=chatgpt.com; Vittori J. (2021). Corruption and Self-Dealing in Afghanistan and Other U.S.-Backed Security Sectors. URL: https://carnegieendowment.org/posts/2021/09/corruption-and-self-dealing-in-afghanistan-and-other-us-backed-security-sectors?lang=en&utm_source=chatgpt.com; Sopko J. F. (2016). Corruption in conflict: lessons from the U.S. experience in Afghanistan. URL: https://www.sigar.mil/Portals/147/Files/Reports/Lessons-Learned/SIGAR-16-58-LL.pdf?utm_source=chatgpt.com

⁷ Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>; Цілі сталого розвитку та їх адаптація для України. URL: <https://dev.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/istoriya/>; Ozili, P. K. (2025). Theories of Sustainable Development. In Sustainable Development, Humanities, and Social Sciences for Society 5.0. pp.1-12. URL: https://mpira.ub.uni-muenchen.de/123287/1/MPRA_paper_123287.pdf

⁸ European Green Deal. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/European_Green_Deal#:~:text=The%20European%20Commission%20%27s%20climate,12;The%20European%20Green%20Deal. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

⁹ Андрусевич А., Козак З. (2023). Доступ громадськості до прийняття рішень щодо відновлення України в частині збереження довкілля і протидії зміні клімату. URL: <https://ua.boell.org/sites/default/files/2024-09/rekomendacii-dlya-zhurnalistiv.pdf>

¹⁰ Sustainable Reconstruction & Recovery Framework. URL: <https://worldgbc.org/sustainable-reconstruction-recovery-framework/#:~:text=Build%20Back%20Better%2C%20is%20defined,Strategy%20for%20Disaster%20Reduction%20as;World%20Green>

усунення системних вразливостей, закладання нових стандартів якості та стійкості. У випадку України це означає, що відновлення зруйнованих міст і сіл повинно передбачати адаптацію до нових загроз: зміни клімату, стихійні лиха, війсьні ризики. Практичне втілення принципу «Build Back Better» включає будівництво енергоефективного житла, модернізацію енергосистем з акцентом на децентралізацію та відновлювану енергетику, розвиток транспортної інфраструктури за принципом «краще, ніж було» (наприклад, створення безпечних, доступних та екологічно чистих громадських просторів, прокладання сучасних залізничних колій замість знищених тощо).

Інституціональне втілення цього підходу демонструє, зокрема, Світова зелена будівельна рада, яка розробила Sustainable Reconstruction and Recovery Framework для регіонів, що зазнали воєнних конфліктів, таких як Близький Схід та Північна Африка. Цей інтегрований каркас відбудови передбачає холистичну, інклюзивну та кліматично стійку реконструкцію¹¹. Згідно з ним, реконструкція повинна одночасно підвищувати кліматичну витривалість, підтримувати соціальну згуртованість і враховувати культурні особливості. До практичних заходів належить інтеграція механізмів зниження ризику стихійних лих у плани відбудови, відновлення екосистем (лісів, водно-болотних угідь тощо), а також спільне планування з місцевими громадами. Таким чином, принцип «відбудувати краще» стає не лише технічним, а й стратегічним імперативом, що перетворює процес реконструкції на платформу для довгострокових позитивних змін.

Концепції «пост-росту» та «економіка пончика» пропонують альтернативне бачення післякризового розвитку, відмінне від класичних моделей, заснованих на пріоритетності зростання ВВП. Традиційно успішність повоєнного відновлення вимірювалася темпами економічного зростання, рівнем виробництва та обсягами інвестицій. Проте сучасні критичні підходи в економіці піддають сумніву ідею безкінечного зростання як універсальної мети, особливо в умовах поглиблення кліматичних криз, виснаження природних ресурсів і посилення соціальних нерівностей. **Концепція «пост-росту»** наголошує на пріоритеті якісного розвитку, добробуту та стійкості замість кількісного нарощування ВВП. Її послідовники стверджують, що на планеті з обмеженими ресурсами безмежне зростання неможливе без руйнівних наслідків для екології¹². Згідно з логікою пост-зростання, після досягнення певного рівня матеріального забезпечення (базового рівня добробуту) суспільству варто зосередити увагу не на подальшому економічному прирості, а на якісних індикаторах життя: рівності, доступі до освіти, здоров'я, екологічній стійкості. Це передбачає перегляд традиційних індикаторів успіху. Замість ВВП підхід «пост-росту» пропонує використовувати інтегральні показники – індекси щастя, добробуту, планетарної стійкості тощо.

Одним із найвідоміших концептуальних доповнень до цього підходу є модель **«економіки пончика»**, запропонована К. Раворт. У цій моделі внутрішнє коло (соціальний фундамент) окреслює базові потреби людства, а зовнішнє (екологічна межа) – природні обмеження планети¹³ (рис. 1.1).

Building Council. Annual report – 2022. URL: https://worldgbc.org/wp-content/uploads/2022/12/WorldGBC-Annual-Report-2022_FINAL-version_LR.pdf

¹¹ Sustainable Reconstruction & Recovery Framework. URL: https://worldgbc.org/sustainable-reconstruction-recovery-framework/#:~:text=Build%20Back%20Better%2C%20is%20defined,Strategy%20for%20Disaster%20Reduction%20as; World Green Building Council. Annual report – 2022. URL: https://worldgbc.org/wp-content/uploads/2022/12/WorldGBC-Annual-Report-2022_FINAL-version_LR.pdf

¹² Kallis G, Hickel J, O'Neill D W, Jackson T, Victor P A, Raworth K, Schor J B, Steinberger J K and Diana Ürge-Vorsatz 2025. Post-growth: the science of wellbeing within planetary boundaries. In: The Lancet Planetary Health, Vol 9(1). doi.org/10.1016/S2542-5196(24)00310-3; Hofferberth, E. (2025). Post-growth economics as a guide for systemic change: Theoretical and methodological foundations. Ecological Economics. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2025.108521>; Hollender, R., (2018) "Anti, Alternative, and Post: A Review of Post-Growth", American Review of Political Economy 12(1). doi: <https://doi.org/10.38024/arpe.147>

¹³ Doughnut Economics Action Lab (DEAL): About Doughnut Economics. <https://doughnuteconomics.org/about-doughnut-economics#principles-of-practice>; Recordon J., Gilloots C., Brunner D., Fagnière A. (2024). The Doughnut framework: From theory to local applications in Switzerland - literature review & practical lessons. Journal of Cleaner Production, 10.1016/j.jclepro.2025.145440, <https://ssrn.com/abstract=4955242>; Комісаренко О. (2023). «Економіка Пончика»: безпечний та справедливий простір для процвітання всього людства. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/world/news/2023-06/oikonomia-ekonomica-ponchyka.html>; Комісаренко О. (2023). «Економіка Пончика»: приклад втілення ідеї в конкретному місті. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/world/news/2023-06/oikonomia-17-doughnut-economics-amsterdam-laudato-si.html>

Як зазначає К. Раворт, справжній успіх полягає в тому, щоб «процвітати між двома межами», тобто забезпечити гідне життя кожному, не виходячи за межі екологічної стійкості¹⁴.

Рис. 1.1. Теоретична модель сталого добробуту в межах екологічної стійкості (концепція «економіки пончика» К. Raworth)

джерело: ¹⁵

У практичному вимірі це означає зміщення фокусу політики з нарощування виробництва на розвиток тих сфер, що створюють соціальну цінність і не шкодять довкіллю, зокрема, відновлювана енергетика, громадський транспорт, охорона здоров'я, освіта, енергоефективне будівництво. Для України це означає, що повоєнна відбудова має бути спрямована не лише на відновлення втраченого ВВП, а й на переосмислення цілей економічної політики. Отже, розглянуті концепції «пост-росту» та «економіки пончика» суттєво доповнюють класичну економічну думку, надаючи нові орієнтири для побудови справедливої, інклюзивної та ресурсозберігаючої моделі відбудови.

Концепція інституційних реформ та хорошого врядування акцентує на тому, що не лише матеріальні ресурси, а й якість інституційного середовища визначають довгостроковий успіх. Під час збройних конфліктів зазвичай зазнають руйнування не лише інфраструктура та економіка, але й ключові інституції – правова система, державне управління, суспільна довіра. Згідно з новим інституціональним підходом, ефективне функціонування ринкових і державних інститутів (захист прав власності, верховенство права, незалежна бюрократія, боротьба з корупцією) є необхідною умовою цільового та результативного використання міжнародної допомоги та інвестицій. Аналіз понад 100 випадків конфліктів показує, що темпи зростання після війни були значно вищими у тих країнах, де ще до початку конфлікту були сформовані більш демократичні й розвинені інституції¹⁶.

Не менш важливою є й **інституційна спроможність державного управління**. Йдеться про створення прозорих механізмів планування, координації донорської допомоги, цифрових інструментів контролю, а також інституційної інфраструктури, яка здатна забезпечити

¹⁴ Raworth K. (2024). Economic renewal must begin with the goal of human flourishing on a thriving, living planet. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2024/03/Point-of-view-a-new-compass-for-economics-Kate-Raworth#:~:text=rights%20of%20every%20person%E2%80%9494from%20food%2C,means%20of%20the%20living%20planet>

¹⁵ Doughnut Economics Action Lab (DEAL): What is the Doughnut? URL: <https://doughnuteconomics.org/about-doughnut-economics>

¹⁶ Kóczán Z., Chupilkin M. The economics of post-war recoveries and reconstructions. VoxEU/CEPR. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/economics-post-war-recoveries-and-reconstructions#:~:text=The%20war%20in%20Ukraine%20has,least%2025%20years%20of%20peace>

стратегічне управління процесами відбудови. Одним із прикладів є пропозиція створити в Україні єдиний фонд відновлення з прозорою структурою управління та міжнародним наглядом для уникнення корупційних ризиків та зміцнення довіри донорів. Впровадження онлайн-платформ для відстеження реалізації проєктів (аналогічно до Prozorro) вже частково реалізується в Україні. Отже, інституційний підхід підкреслює: «як» відбудовувати – не менш важливо, ніж «що» відбудовувати. Лише в умовах належного врядування, участі громад і суспільної довіри масштабна повоєнна реконструкція здатна забезпечити не лише відновлення, а й сталу трансформацію країни.

Крім того, соціальні чинники відіграють вирішальну роль у забезпеченні стабільності миру. Післявоєнна реконструкція тісно пов'язана з процесами формування стійкого миру, зокрема, роззброєння, демобілізація, реінтеграція ветеранів, формування довіри між громадами, реформування сектору безпеки та правосуддя. Згідно зі статистикою, близько 53% внутрішніх війн поновлюються протягом 6 років після завершення, якщо не досягнуто стійкого миру¹⁷. У цьому контексті суспільна згуртованість, справедливість і соціальний діалог – це критично важливі складові стійкого розвитку. Інклюзивність процесу відновлення, тобто залучення громадянського суспільства, місцевих громад, бізнесу, науковців і вразливих груп, є ключовою інституційною передумовою ефективності. Ці засади закріплені у «Принципах Лугано» (2022 р.), прийнятих міжнародною спільнотою як рамка для відновлення України¹⁸.

Концепція справедливого переходу виникла як реакція на виклики екологічної трансформації, що має незворотний вплив на ринки праці, регіональний розвиток та соціальну справедливість. Ідея передбачає, що економічні зміни на шляху до вуглецево-нейтральної економіки мають супроводжуватись захистом працівників, регіонів та соціально вразливих груп, які можуть втратити джерела доходу, стабільність або перспективи через структурну перебудову. Вперше цей термін активно запровадила Міжнародна конфедерація профспілок у 1990-х р., а згодом концепція була формалізована у документах Міжнародної організації праці та Європейського Союзу як основа соціально орієнтованої кліматичної політики¹⁹.

Згідно з концепцією справедливого переходу, сталий розвиток має бути не лише екологічно доцільним, а й соціально прийнятним. Це означає, що зелена трансформація не повинна посилювати соціальні нерівності чи маргіналізувати певні групи. Замість цього політики реконструкції мають включати підтримку перекваліфікації, гарантії зайнятості, регіональне вирівнювання, соціальний діалог і активну участь громад. Застосування принципів справедливого переходу особливо актуальне для регіонів, де переважають вуглецевоємні галузі: наприклад, в Україні це Донеччина, Луганщина, частково Львівщина (вугільні громади). Відтак зазначена концепція є ключовим інструментом поєднання екологічної доцільності та соціальної солідарності у стратегіях повоєнного відновлення.

На міжнародному рівні принципи справедливого переходу є складовою Європейського зеленого курсу, зокрема в рамках Механізму справедливого переходу, що передбачає фінансову, технічну й інституційну підтримку для регіонів, які проходять через структурні трансформації²⁰. Для України це відкриває можливості залучення фінансування, доступу до практик справедливої трансформації та інтеграції в європейський ринок «зелених» робочих місць. При розробці національної стратегії відбудови врахування концепції справедливого переходу дозволить уникнути конфліктів інтересів, посилити довіру до реформ та забезпечити

17 Kóczán Z., Chupilkin M. The economics of post-war recoveries and reconstructions. VoxEU/CEPR. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/economics-post-war-recoveries-and-reconstructions#:~:text=The%20war%20in%20Ukraine%20has,least%2025%20years%20of%20peace>

18 Відбудова України: учасники конференції у Лугано ухвалили декларацію. <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3522291-vidbudova-ukraini-uchasniki-konferencii-u-lugano-uhvalili-pidsumkovu-deklaraciju>. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3522291-vidbudova-ukraini-uchasniki-konferencii-u-lugano-uhvalili-pidsumkovu-deklaraciju#:~:text=%D0%A3%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%83%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%20%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%88%D1%83%D1%8E%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0,%D0%BF%D1%80%D0%B0>

19 International Labour Organization. (2015). *Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all*. ILO. URL: https://www.ilo.org/global/topics/green-jobs/publications/WCMS_432859/lang-en/index.htm

20 Heffron, R. J., & McCauley, D. (2017). The concept of energy justice across the disciplines. *Energy Policy*, 105, 658-667. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.03.018>

інклюзивність відновлення. Таким чином, концепція доповнює «зелений» розвиток, надаючи йому соціальну глибину та легітимність у суспільстві.

Циркулярна економіка – це концепція, що пропонує системну трансформацію традиційної моделі економічного розвитку, яка базується на принципі «взяти – використати – викинути»²¹. Натомість циркулярна модель орієнтована на замикання ресурсних потоків, зменшення споживання первинної сировини, подовження життєвого циклу продукції та мінімізацію відходів. У теоретичному аспекті вона поєднує елементи індустріальної екології, екодизайну, економіки замкненого циклу, екологічної економіки та сталого споживання. Ключові принципи циркулярної економіки (відмова, зменшення, повторне використання, ремонт, повторне виробництво, переробка) створюють альтернативу зростанню, орієнтованому на ресурсомістке виробництво²². У контексті повоєнного відновлення України циркулярна економіка є не лише бажаною, а й необхідною умовою ефективного використання ресурсів. Війна призводить до масштабних руйнувань міст, промислових об'єктів, інфраструктури. За оцінками Світового банку та українських інституцій, сотні мільйонів тон уламків будівельних матеріалів можуть стати джерелом вторинної сировини. Замість традиційного підходу до цих відходів як до тягаря, «циркулярна» логіка дозволяє їх інтегрувати у виробничі процеси реконструкції, скоротивши залежність від імпорту, зменшивши екологічне навантаження та заощадивши ресурси.

Практичне впровадження принципів циркулярності у повоєнному відновленні охоплює кілька напрямів: *по-перше*, будівництво: використання перероблених матеріалів, модульне та адаптивне проектування будівель, стандарти екодизайну; *по-друге*, енергетика: створення мікромереж, розвиток локальної відновлюваної енергетики з повторним використанням компонентів; *по-третє*, логістика та інфраструктура: планування транспортних систем із розрахунком на їхню довговічність, ремонтпридатність і адаптивність; *по-четверте*, місцева економіка: підтримка кооперативів з переробки, підприємств з апсайклінгу, платформи обміну ресурсами на місцевому рівні.

Відбудова України в парадигмі циркулярної економіки також сприятиме посиленню стійкості та енергетичної незалежності. Зменшення імпорту матеріалів, створення регіональних ланцюгів доданої вартості, заміна централізованих систем на децентралізовані, все це формує гнучкішу економіку, менш вразливу до зовнішніх шоків. Такий підхід відповідає також і вимогам Європейського зеленого курсу, у рамках якого циркулярність є пріоритетом у промисловій стратегії, сталому будівництві та інноваціях. Це забезпечує не лише екологічну доцільність, а й економічну вигоду: переробка дешевша за первинне виробництво, а повторне використання формує нові бізнес-моделі. Зрештою, циркулярна економіка – це не лише про ресурси, а про зміну логіки економічного мислення. Вона передбачає переосмислення цінності речей, довговічності продуктів, відповідальності споживачів та виробників.

Для повоєнної України це можливість зробити якісний прорив, відійти від застарілих лінійних моделей і стати прикладом для інших країн у побудові економіки нового покоління. У цьому сенсі циркулярна економіка є не просто інструментом екологічної політики, а теоретико-практичною основою сучасного сталого й інклюзивного відновлення.

Концепція екологічно безпечного розвитку базується на ідеї гармонізації взаємодії суспільства та природи шляхом системного управління екологічними ризиками та запобігання деградації природних умов існування. Її головна мета – не допустити перевищення порогів екологічної стійкості, які можуть спричинити довготривалі або незворотні наслідки для здоров'я населення, біосфери та економіки. У теоретичному плані ця концепція поєднує принципи екологічної безпеки, екосистемного підходу та стійкого управління природними

²¹ Roleders V. Characteristic differences of functioning of linear and circular models of economy. Економіка і організація управління. 2021. № 4 (44). С. 235-242. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2021.4.21>.

²² Kirchherr, J., Reike, D., & Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*, 127, 221–232. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.09.005>; Ellen MacArthur Foundation. (2019). *Completing the Picture: How the Circular Economy Tackles Climate Change*. URL: <https://ellenmacarthurfoundation.org/completing-the-picture>

ресурсами, розглядаючи навколишнє середовище як стратегічний фактор національного розвитку.

У повоєнному контексті концепція набуває особливої актуальності, адже бойові дії супроводжуються масштабним руйнуванням інфраструктури, забрудненням земель, вод і повітря, а також руйнуванням екосистем. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України та Програми ООН з навколишнього середовища, лише за перший рік повномасштабного вторгнення було зафіксовано понад 2 тис. випадків воєнно-екологічної шкоди, що включають викиди токсичних речовин, руйнування об'єктів хімічної промисловості, замінування та знищення природних ландшафтів²³.

За три роки повномасштабного вторгнення викиди парникових газів становлять близько 230 млн т CO₂. Стільки виробляють за рік уся Австрія, Угорщина, Чехія та Словаччина разом узяті або стільки ж викидів створюють 120 мільйонів автомобілів. Загальна сума кліматичних збитків, яких завдала росія протягом повномасштабного вторгнення, оцінюється в понад 40 млрд євро²⁴. За таких умов відбудова потребує екологічної експертизи, системи моніторингу та механізмів зниження ризиків уже на етапі стратегічного планування.

Практичне застосування концепції екологічно безпечного розвитку передбачає реалізацію комплексних заходів: екологічного зонування територій під реконструкцію, оцінки впливу на довкілля, відновлення деградованих територій, реабілітації водойм, утилізації уламків і відходів, а також використання природоорієнтованих рішень. Крім того, концепція вимагає розбудови екологічної інфраструктури, що включає системи очищення, контролю викидів, управління небезпечними відходами. Також доцільним є створення систем раннього попередження про екологічні катастрофи в регіонах з високим ризиком (особливо на деокупованих територіях).

Таким чином, концепція екологічно безпечного розвитку доповнює інші підходи сталого та «зеленого» відновлення, забезпечуючи їх ризик-орієнтованим та превентивним виміром. Вона дозволяє перейти від реактивного до проактивного управління довкіллям у процесі реконструкції. Для України, яка зіткнулась із безпрецедентним обсягом воєнно-екологічних викликів, інтеграція цієї концепції в державну політику відновлення є не просто бажаною, а необхідною умовою захисту життя, здоров'я та довготривалої екосистемної стійкості.

Враховуючи розглянуті концепції та підходи до формування стратегій сталого розвитку та екологічної безпеки (табл. 1.1), можна сформулювати ключові теоретико-методологічні засади політики післявоєнного відновлення України.

Ключовою ідеєю політики післявоєнного відновлення України в контексті сучасних стратегій сталого розвитку має стати інтеграція економічного відродження з «зеленим» переходом та інституційною трансформацією, що забезпечить довгострокову стійкість соціально-економічної системи країни та сприятиме її повноцінній інтеграції у глобальні процеси розвитку.

²³ The Environmental Impact of the Conflict in Ukraine: a Preliminary Review. United Nations Environment Programme. 2022. URL: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/40746/environmental_impact_Ukraine_conflict.pdf?sequence=3&isAllowed=y; Злочини війни проти довкілля: питання не лише України, а й усього світу. Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. 2025. URL: <https://mepr.gov.ua/zlochyny-vijny-proty-dovkilliya-pytannya-ne-lyshe-ukrayiny-a-j-usogo-svitu/>; Волонтерки Екодії зафіксували 1500 випадків потенційної шкоди довкіллю від війни. Чи є шанс на відновлення? URL: https://ecoaction.org.ua/1500-vypadkiv-shkody-dovkilliu.html?gad_source=1&gad_campaignid=16718043480&gbraid=0AAAAACVR_NR71gKsealCdefvW_zY85_ol&gclid=Cj0KCQjw5ubABhDIARIsAHMighYEwGwDOFIHD79j_1mM7LQPDVV0a9JZKauU7Y6Pxt0HRfokJWvMCXUaAuSKEALw_wcB

²⁴ Світлана Гринчук: 230 мільйонів тонн CO₂ – викиди парникових газів за три роки повномасштабного вторгнення росії в Україну. Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. 2025. URL: <https://mepr.gov.ua/svitlana-grynchuk-230-miljoniv-tonn-co-vykydy-parnykovyh-gaziv-za-try-roky-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-rosiyi-v-ukrayinu/>

Таблиця 1.1

Концепції та підходи сталого розвитку у повоєнному відновленні: ідеї, приклади реалізації та релевантність для України

Концепція	Ключові ідеї	Приклади реалізації	Релевантність для України
Сталий розвиток та «зелений» перехід	- інтеграція економічних, соціальних і екологічних цілей розвитку; - кліматична нейтральність до 2050 р., декарбонізація, екологізація промисловості	- Німеччина (зокрема, у рамках Плану Маршалла); - Сеул (Південна Корея), після Корейської війни; - Боснія і Герцеговина, після війни 1990-х рр.	Повоєнна відбудова України має включати модернізацію енергетичної інфраструктури, розвиток відновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності будівель та інституційної реформи. Цей підхід відповідає рекомендаціям ОЕСР і Єврокомісії та спрямований на створення стійкої, конкурентоспроможної екологічно безпечної економіки, що є ключовим для довгострокового відновлення країни після війни.
«Build Back Better» («відбудувати краще, ніж було»)	- підвищення стійкості інфраструктури, економіки і суспільств; - інтеграція зменшення ризиків стихійних лих та конфліктів у відбудову	- Індонезія, відбудова після руйнівного землетрусу та цунамі 2004 р. в провінції Ачех; - Японія, відбудова після цунамі 2011 р. (кращі стандарти будівництва дамб); - міста Європи та Азії після Другої світової війни (зокрема, Варшава, Берлін, Токіо та Сеул)	Підхід передбачає не просто відновлення зруйнованої інфраструктури, а створення більш безпечних, сучасних і стійких громад з урахуванням екологічних, соціальних та технологічних викликів. Це сприятиме підвищенню якості життя населення та довгостроковій стабільності країни.
Концепція циркулярної економіки	модель економіки, що базується на повторному використанні ресурсів, мінімізації відходів та замкнених циклах виробництва й споживання	- Польща та Німеччина після Другої світової війни; - Балтійські країни, Словенія, Швеція в теперішній час	Дозволить зменшити екологічний тиск, оптимізувати використання ресурсів та знизити виробничі витрати. Впровадження концепції сприяє інтеграції України до ЄС, відповідаючи вимогам Європейського зеленого курсу та стандартам сталого розвитку.
Концепція екологічно безпечного розвитку	системний підхід до мінімізації екологічних ризиків і зменшення впливу на довкілля. Забезпечення екологічної безпеки як умова сталості	- Польща та Німеччина після Другої світової війни; - Канада (екологічна оцінка проєктів); - Німеччина в теперішній час (концепція Umweltpolitik); - Балтійські країни в теперішній час	Ефективне управління відходами, зокрема військовими, з акцентом на переробку і мінімізацію; очищення та рекультивація забруднених земель, відновлення природних ландшафтів, заліснення, очищення водоєм; впровадження сучасної системи екологічного контролю та юридичної відповідальності за шкоду довкіллу; застосування стратегічної екологічної оцінки та оцінки впливу на довкілля для всіх відновлювальних проєктів.
Концепція справедливого переходу	- забезпечення соціальної справедливості в умовах екологічної трансформації; - захист працівників у вугільній, енерго- та промисловій сферах; - перепідготовка кадрів	- післявоєнна відбудова Німеччини (зокрема, в рамках Плану Маршалла); - Південна Африка, перехід від апартеїду у 1991–1994 рр.; - Польща, Чехія та ін., програми для шахтарів	Дозволить забезпечити баланс між екологічною модернізацією та соціальною підтримкою вразливих груп, зокрема переселенців і працівників у постраждалих регіонах. Це сприятиме зниженню соціальної нерівності, створенню нових робочих місць у «зелених» секторах і довгостроковій стабільності суспільства.

Концепція	Ключові ідеї	Приклади реалізації	Релевантність для України
Концепція пост-зростання та нових економічних моделей	- переосяснення мети розвитку: замість перманентного росту ВВП – добробут у межах екологічних лімітів; нові показники успіху (індекс щастя, якість життя)	- післявоєнна відбудова Японії та Західної Німеччини; Боснія і Герцеговина після війни 90-х рр.; Амстердам: прийняття моделі «економіки пончика» для міського розвитку; Бутан: використання Валового національного щастя як орієнтиру	Дозволяє перейти від відновлення довоєнного статус-кво до формування інноваційної, екологічно стійкої та соціально орієнтованої економіки. Це сприятиме диверсифікації, зменшенню залежності від викопних ресурсів і створенню умов для сталого розвитку в довгостроковій перспективі.
Концепція інституційних реформ та хорошого врядування	зміцнення інститутів (верховенство права, антикорупція, ефективна бюрократія); прозорість і підзвітність у використанні коштів; залучення громади	Японія, Західна Німеччина (зокрема, в рамках Плану Маршалла)	Враховання ідей концепції забезпечать прозорість, підзвітність, верховенство права та ефективне управління ресурсами; створить необхідні умови для стабільного економічного розвитку, залучення інвестицій і довіри суспільства, а також сприятиме інтеграції України до ЄС.
Концепція соціальної інклюзивності та розвитку людського капіталу	відбудова заради людей: врахування потреб переселенців, ветеранів, вразливих груп; - інвестиції в освіту, охорону здоров'я, соціальний захист	- післявоєнна Європа (зокрема, в рамках Плану Маршалла); Руанда, після геноциду 1994 р.; Індонезія, відбудова після руйнівного землетрусу та цунамі 2004 р. в провінції Ачех	Пріоритет в Україні: реінтеграція ветеранів, психологічна допомога, відбудова шкіл/лікарень. Можливість реформувати освіту з урахуванням потреб нової, низьковуглецевої економіки; залучення жінок, молоді у підприємництво і владу.

узагальнено на основі авторського дослідження та з урахуванням²⁶

Основними принципами політики післявоєнного відновлення економіки територіальних громад на засадах «зеленого» переходу мають бути:

1. Кліматична нейтральність. Передбачає, що повоєнна відбудова України має здійснюватися на основі стратегічного поєднання економічного зростання, екологічної відповідальності та соціальної справедливості. Це відповідає Цілям сталого розвитку ООН, Порядку денному 2030 та зобов'язанням України в межах Паризької кліматичної угоди, які передбачають досягнення кліматичної нейтральності не пізніше 2060 року²⁵. Відбудова має стати поштовхом до прискореної реалізації цього переходу шляхом структурної модернізації економіки з орієнтацією на низьковуглецеві технології. На практиці це означає пріоритетне фінансування проєктів у сфері відновлюваної енергетики (вітрової, сонячної, водневої), глибоку термомодернізацію будівель, інтеграцію найкращих доступних технологій у промисловість.

2. Циркулярність економіки. Передбачає зменшення використання первинних ресурсів шляхом повторного використання, переробки, ремонту й раціонального споживання, створюючи замкнуті цикли ресурсів.

3. Інтеграція підходу «Build Back Better». Післявоєнна відбудова України має здійснюватися не як механічне відтворення довоєнної інфраструктури, а як структурна трансформація, що враховує ризики майбутніх потрясінь – від кліматичних і екологічних до геополітичних. Принцип «Build Back Better», закріплений у документах ООН, передбачає використання фази відновлення для підвищення стійкості суспільства, модернізації критичної інфраструктури, забезпечення інклюзивності та кліматичної адаптивності²⁶. У практичному вимірі це означає впровадження енергоефективних і децентралізованих рішень, розумного просторового планування, сучасних будівельних стандартів і технологій з урахуванням нових загроз.

4. Інституційна спроможність. Ефективна післявоєнна реконструкція неможлива без інституцій, здатних стратегічно планувати, координувати і контролювати реалізацію політик. Для України, яка отримає значну міжнародну підтримку, критично важливою є наявність прозорих, гнучких і відповідальних управлінських структур. А посилення горизонтальної взаємодії з місцевими органами влади й участь громад у плануванні дозволяють підвищити легітимність рішень і покращити управлінську ефективність.

5. Верховенство права та доброчесність управління. Успішне відновлення потребує середовища, де діють справедливі правила, а зловживання покарані. Дотримання принципів верховенства права, прозорості та підзвітності, закріплених у «Принципах Лугано», є не лише етичним орієнтиром, а й ключовою умовою довіри донорів, бізнесу та громадян. Залучення громадянського суспільства (екологічних, правозахисних, антикорупційних організацій) до процесу відновлення має бути не ситуативним, а інституціоналізованим (через громадські ради, спільні платформи, незалежний аудит).

6. Соціальна інклюзія та справедливість відновлення. Післявоєнна реконструкція України повинна бути інклюзивною і враховувати потреби всіх соціальних груп, зокрема переміщених осіб, ветеранів, осіб з інвалідністю, літніх людей, жінок і дітей. Відбудова житлової та соціальної інфраструктури має ґрунтуватися на принципах фізичної доступності та рівного доступу до послуг.

7. Людський розвиток і якість життя як ціль політики. Фокус відновлення має бути зміщений з відновлення лише інфраструктури на інвестування в людський капітал, зокрема, освіту, охорону здоров'я, культуру, науку, інновації. Це включає як системну модернізацію

²⁵ Position of the Ukrainian Climate Network regarding the priorities of climate policy in Ukraine and the world on the occasion of the COP27. URL: [https://ucn.org.ua/?p=8810&lang=en#:~:text=Position%20of%20the%20Ukrainian%20Climate,In;Sustainable restoration](https://ucn.org.ua/?p=8810&lang=en#:~:text=Position%20of%20the%20Ukrainian%20Climate,In;Sustainable%20restoration). URL: <https://dream.gov.ua/special/sustainabilityrestoration>

²⁶ Відбудова України: учасники конференції у Лугано ухвалили декларацію. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3522291-vidbudova-ukraini-uchasniki-konferencii-u-lugano-uhvalili-pidsumkovu-deklaraciju.html#:~:text=%D0%A3%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%83%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%88%D1%83%D1%8E%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0,%D0%BF%D1%80%D0%B0>

освітньої мережі та підвищення кваліфікації кадрів, так і створення умов для повернення молоді та фахівців з-за кордону. Такий підхід відповідає концепції «пост-росту», яка вважає добробут і можливості людей головним критерієм успішного розвитку. Людський розвиток має розглядатися не як наслідок, а як мета повоєнної політики.

8. Суспільна згуртованість. Відновлення має сприйматися не як технократичний процес «ззовні», а як спільна національна справа, що вимагає участі кожного громадянина, зокрема, через працю, податки, громадську активність, підтримку місцевих ініціатив тощо. Формування нового суспільного договору, заснованого на довірі, прозорості та розподілі відповідальності, є важливою передумовою довгострокової згуртованості. Досвід повоєнної Європи показує, що суспільна єдність і спільне бачення майбутнього істотно пришвидшують темпи відновлення.

Враховуючи зазначені принципи, драйверами післявоєнного відновлення економіки на засадах «зеленого» переходу будуть (рис. 1.2):

- ❖ фінансово-інвестиційні драйвери: залучення міжнародної допомоги, формування спеціалізованих фондів та зелених облігацій, спрямованих на фінансування низьковуглецевих проєктів, циркулярної економіки та енергоефективності;
- ❖ технологічні драйвери: широке впровадження інноваційних екологічно безпечних технологій, розвиток відновлюваних джерел енергії, енергоефективних будівельних стандартів, сучасних систем переробки та управління відходами;
- ❖ інституційні драйвери: побудова прозорих, ефективних інституцій управління реконструкцією, впровадження цифрових платформ моніторингу, підвищення підзвітності та боротьба з корупцією
- ❖ правові та регуляторні драйвери: удосконалення екологічного законодавства, посилення контролю та відповідальності за шкоду довкіллю, імплементація норм Європейського зеленого курсу та міжнародних стандартів сталого розвитку;
- ❖ соціальні та гуманітарні драйвери: підтримка інклюзивності й соціальної справедливості у процесах реконструкції, створення нових «зелених» робочих місць, забезпечення соціального захисту вразливих груп, включаючи ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та громади постраждалих регіонів;
- ❖ людський капітал та освіта: сприяння професійній підготовці та перепідготовці кадрів, орієнтованих на екологічні технології та сталі практики, створення умов для повернення молодих спеціалістів, стимулювання досліджень та інновацій;
- ❖ інфраструктурні драйвери: формування інтегрованої, стійкої та адаптивної інфраструктури, що враховує ризики природних, кліматичних і геополітичних потрясінь на основі принципу «Build Back Better»;
- ❖ культурні та поведінкові драйвери: поширення екологічної культури, свідомого споживання, залучення громадянського суспільства до процесів прийняття рішень та планування реконструкції, що сприятиме формуванню суспільної єдності й відповідальності за майбутнє країни.

Резюмуючи проведене дослідження, можна стверджувати, що ефективна повоєнна відбудова потребує не лише технологічного оновлення та фінансових впливів, а цілісної інтеграції економічної, соціальної, екологічної та інституційної стійкості. Такий підхід вимагає не просто відтворення довоєнного статус-кво, а формування нової якості розвитку, що відповідає викликам сучасності та орієнтована на довготривалу стійкість і адаптивність соціально-економічних систем.

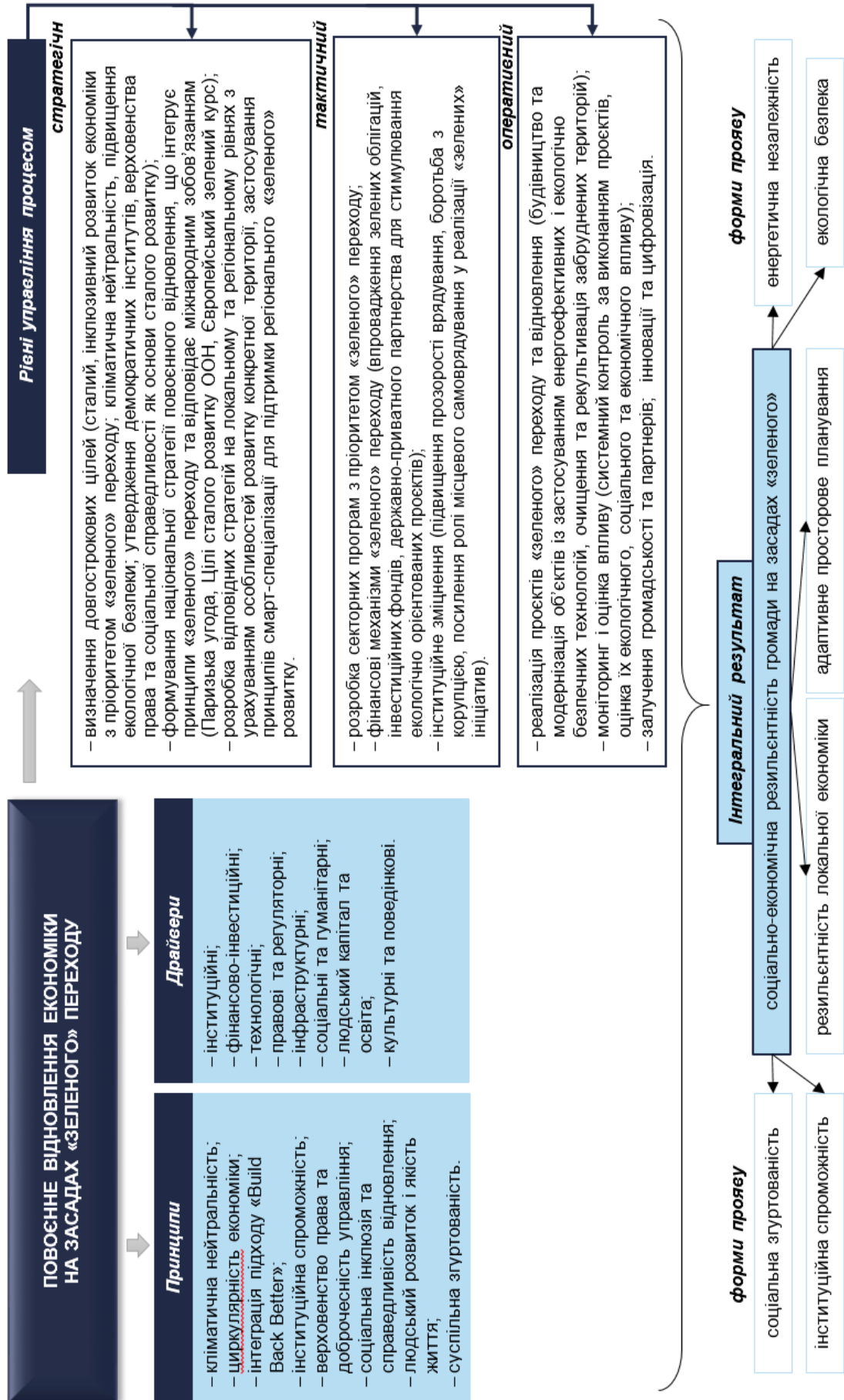

Рис. 1.2. Концептуальна рамка відновлення економіки на засадах «зеленого» переходу

складено автором

Таким чином, результатом повоєнного відновлення має стати досягнення **соціально-економічної резильєнтності громад на засадах «зеленого» переходу** як інтегральної здатності місцевої соціально-економічної системи протистояти зовнішнім шокам, адаптуватися до змін і забезпечувати сталий розвиток шляхом поєднання економічної диверсифікації, енергетичної незалежності, екологічної безпеки, інституційної спроможності та соціальної згуртованості, що формуються та посилюються через упровадження принципів і механізмів «зеленого» переходу.

Формами прояву соціально-економічної резильєнтності громади на засадах «зеленого» переходу будуть:

1. Економічні: диверсифікація структури місцевої економіки, що зменшує залежність від вразливих секторів та підвищує адаптивність до зовнішніх шоків; зміцнення стійкості локальних виробничих ланцюгів і їх здатності до швидкого відновлення в умовах криз; розширення частки «зелених» індустрій у структурі економіки громади, зокрема секторів відновлюваної енергетики, переробки та циркулярних технологій; підвищення інвестиційної привабливості території, особливо в сегментах, пов'язаних з екологічними та енергоефективними технологіями; зростання продуктивності та енергоефективності місцевого бізнесу як передумова економічної стійкості.

2. Соціальні: підвищення якості життя населення завдяки поліпшенню стану довкілля; зростання соціальної згуртованості та активної участі жителів у процесах прийняття рішень, що зміцнює здатність громади до колективного реагування на виклики; залучення молоді та вразливих груп до реалізації «зелених» ініціатив і програм розвитку; формування високого рівня екологічної культури та свідомості населення як основи сталих моделей поведінки.

3. Інституційно-управлінські: здатність органів місцевого самоврядування стратегічно планувати та ефективно реалізовувати «зелений» перехід; інтеграція екологічних, кліматичних і ресурсних пріоритетів у стратегії розвитку, бюджетний процес і документи просторового планування; забезпечення дієвої координації між стратегічним, тактичним та оперативним рівнями управління; розвиток партнерств із державними, приватними, громадськими та міжнародними інституціями для підтримки «зелених» проєктів; спроможність формувати адаптивні управлінські рішення та здійснювати кризове управління.

4. Енергетично-екологічні: посилення енергетичної незалежності громади через розвиток відновлюваних джерел енергії та мікрогенерації; зниження екологічних ризиків та поліпшення стану довкілля як результат впровадження екологічно орієнтованих рішень; розвиток циркулярних моделей ресурсокористування та ефективних систем управління відходами; зменшення обсягів викидів CO₂ і токсичних забруднювачів; забезпечення надійного та стійкого водо-, тепло- й енергопостачання навіть у кризових умовах.

5. Просторові: розвиток стійкої, енергоефективної та доступної інфраструктури, орієнтованої на потреби населення; модернізація будівельного фонду громади з урахуванням принципів енергоефективності та кліматичної адаптації; формування територій, стійких до кліматичних, воєнних та техногенних ризиків; розвиток сталої мобільності та зменшення залежності від викопного палива.

Сукупно ці прояви формують комплексне уявлення про резильєнтність громади, яка базується на принципах «зеленого» переходу та є ключовою передумовою її довгострокового соціально-економічного розвитку.

Таким чином, ефективна повоєнна відбудова України має ґрунтуватися на комплексному переосмисленні економічної моделі з акцентом на сталий, «зелений» та інклюзивний розвиток, що передбачає стратегічну інтеграцію екологічних, соціальних, економічних та інституційних аспектів. Важливою умовою успіху є не лише масштабна фінансова підтримка, але й створення належних інституційних передумов, соціальна інклюзія, розвиток людського капіталу, а також впровадження сучасних підходів, таких як принцип «Build Back Better», циркулярна економіка, концепція справедливого переходу та пост-зростання. В результаті реалізації зазначених концепцій Україна зможе не просто відновити зруйновану інфраструктуру, а й сформувати принципово нову модель економіки, здатну забезпечити довгострокову резильєнтність суспільства та адаптивність до глобальних викликів, зокрема в контексті інтеграції до Європейського Союзу.

Розділ 2

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ КУРС ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА РАМКА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

2.1. Європейський зелений курс як нова парадигма розвитку економіки

У світі, що стрімко змінюється під впливом кліматичних викликів, виснаження природних ресурсів і зростаючих соціально-економічних нерівностей, держави та міжнародні організації дедалі активніше звертаються до концепції сталого розвитку.

Ключовим глобальним інструментом, який визначив нові рамки міжнародної кліматичної політики, стала Паризька кліматична угода (2015 р.)²⁷. Її підписанти взяли на себе зобов'язання обмежити зростання глобальної температури до 1,5°C, скорочувати викиди парникових газів, формувати національно визначені внески та забезпечувати прозорість і підзвітність результатів шляхом регулярного моніторингу та звітування, зокрема в межах Розширеної системи прозорості.

У цьому контексті стратегія Європейського зеленого курсу (далі – ЄЗК) стала центральним елементом інтегрованої політики Європейського Союзу (далі – ЄС), спрямованої на трансформацію економіки та суспільства у напрямі кліматично нейтрального й екологічно орієнтованого розвитку. ЄЗК виступає практичним механізмом виконання кліматичних зобов'язань ЄС, узятих за Паризькою угодою, забезпечуючи комплексний підхід до зниження викидів, модернізації економіки та впровадження принципів сталого розвитку на всіх рівнях управління.

ЄЗК офіційно представлено Європейською Комісією у грудні 2019 року як «нову стратегію зростання» ЄС, метою якої є перетворення Європи на сучасну, ресурсоефективну та конкурентоспроможну економіку. Ключовою ціллю визначено досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року (тобто нульових чистих викидів парникових газів) та суттєве скорочення викидів до 2030 року²⁸. Крім того, ЄЗК передбачає глибоку трансформацію моделей виробництва, споживання, мобільності та використання ресурсів, забезпечуючи здійснення цих змін на засадах соціально справедливого переходу. Стратегічно ЄЗК охоплює низку взаємопов'язаних компонентів (рис. 2.1)²⁹:

- ❖ розвиток відновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності й інтеграцію енергетичних систем;
- ❖ розвиток циркулярної економіки, що передбачає підвищення ресурсоефективності, утилізацію та повторне використання матеріалів;
- ❖ реформування сільського господарства й продовольчих систем (зокрема, реалізація стратегії «від ферми до виделки» (Farm to Fork)) та захист біорізноманіття;
- ❖ забезпечення прозорого й справедливого фінансування, залучення інвестицій у «зелений» перехід;
- ❖ посилення міжнародного виміру, що визначає роль ЄС у глобальному переході до сталого розвитку.

27 Паризька угода (офіційний переклад): ратифіковано Законом № 1469-VIII від 14.07.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text; Paris Agreement on climate change. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/paris-agreement-climate/?utm_source=chatgpt.com

28 The European Green Deal. Striving to be the first climate-neutral continent. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en?utm_source=chatgpt.com

29 The European Green Deal. Europe's new growth strategy. A climate-neutral EU by 2050. URL: https://www.unido.org/sites/default/files/files/202010/EPRBRO_Report_EU_Green_Deal_2020.pdf?utm_source=chatgpt.com; The European Green Deal. URL: https://www.ukro.ac.uk/wp-content/uploads/2023/01/The-European-Green-Deal.pdf?utm_source=chatgpt.com; Introduction: The Policy Framework for Implementing the European Green Deal. URL: https://egd-report.unsdsn.org/introduction-the-policy-framework-for-implementing-the-european-green-deal/?utm_source=chatgpt.com

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ КУРС

Мета	→	– досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року; – скорочення викидів парникових газів щонайменше на 50-55% до 2030 року (порівняно із 1990 роком); – формування ресурсоефективної, конкурентоспроможної та інноваційної економіки
Принципи	→	– інтеграція екологічних, економічних і соціальних цілей; – довгостроковість і передбачуваність; – всеохопність трансформацій (усі сектори економіки); – справедливий перехід і підтримка вразливих регіонів
Ключові компоненти	→	– відновлювана енергетика та енергоефективність; – циркулярна економіка та повторне використання ресурсів; – реформа сільського господарства та продовольчих систем (зокрема, реалізація стратегії «Від ферми до виделки» (Farm to Fork)) та захист біорізноманіття; – забезпечення прозорого й справедливого фінансування, залучення інвестицій у «зелений» перехід; – посилення міжнародного виміру, що визначає роль ЄС у глобальному переході до сталого розвитку
Нормативно-правове забезпечення	→	– Європейський кліматичний закон – юридичне закріплення кліматичної нейтральності до 2050 року; – Пакет законодавчих ініціатив «Fit for 55»; – План дій «нульового забруднення»; – Стратегія циркулярної економіки; – Стратегія «Від ферми до виделки» (Farm to Fork)
Фінансові інструменти	→	– «Інвестиційний план ЄЗК»; – Програма InvestEU; – фінансування через Європейський інвестиційний банк; – Фонд справедливого переходу (для регіонів, що найбільше постраждають від декарбонізації); – залучення приватних інвестицій через механізми зеленої таксономії ЄС
Проблематика впровадження в ЄС	→	– необхідність залучення значних інвестицій і ресурсів; – регіональна нерівномірність та залежність окремих територій від традиційних галузей енергетики; – неоднорідні темпи трансформації серед держав-членів
Проблематика впровадження та виклики для України	→	– необхідність гармонізації законодавства з нормами ЄС; – потреба у модернізації промисловості та енергетики; – потреба зовнішнього фінансування та технічної допомоги
Можливості для України	→	– формування національних стратегій кліматичної нейтральності; – доступ до фінансування, фондів, міжнародних програм; – розвиток «зеленої» інфраструктури та модернізація просторового розвитку на засадах «зеленого» переходу; – підвищення енергоефективності муніципальної інфраструктури

Очікувані результати реалізації ЄЗК

- ❖ зменшення кліматичних ризиків і навантаження на довкілля;
- ❖ розвиток інноваційних секторів і «чистих» технологій;
- ❖ підвищення енергетичної безпеки країн та регіонів;
- ❖ створення нових робочих місць у «зеленій» економіці;
- ❖ покращення якості життя та здоров'я населення

Рис. 2.1. Європейський зелений курс:

стратегічна архітектура, виклики та можливості впровадження

узагальнено авторами за результатами дослідження

Як рамковий документ, ЄЗК спирається на низку фундаментальних принципів³⁰:

³⁰ European Green Deal. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/european-green-deal/?utm_source=chatgpt.com; The European Green Deal. Europe's new growth strategy. A climate-neutral EU by 2050. URL: https://www.unido.org/sites/default/files/files/202010/EPRBRO_Report_EU_Green_Deal_2020.pdf?utm_source=chatgpt.com; The

- ❖ інтеграцію екологічних, економічних і соціальних вимірів сталого розвитку, тобто не лише «зелене» скорочення викидів, а й забезпечення конкурентоспроможності, створення робочих місць і соціальної справедливості;
- ❖ довгостроковість і передбачуваність: 2050 рік визначено як стратегічний орієнтир, а 2030 рік – як проміжну ціль;
- ❖ всеохопність, тобто поширення трансформацій на всі сектори економіки (енергетику, промисловість, транспорт, будівництво, сільське господарство);
- ❖ справедливий перехід, який передбачає врахування регіональних, секторних і соціальних відмінностей у темпах і вартості здійснення змін.

Перехід до кліматичної нейтральності означає суттєве зменшення викидів парникових газів, зокрема CO₂. ЄС поставив за мету скоротити викиди щонайменше на 50-55% до 2030 року (порівняно з 1990 роком)³¹. Згідно з даними інфографіки «Facts on Climate»³², у 1990 році викиди парникових газів у ЄС становили близько 5 млрд тонн CO₂- еквіваленту. У 2019 році вони зменшилися до приблизно 3,7 млрд тонн CO₂- еквіваленту, що відповідає скороченню на близько 24%. Станом на 2023 рік викиди парникових газів у ЄС (27 країн) були приблизно на 37% нижчими, ніж у 1990 році³³. Окрім цього, ЄЗК спрямований на підтримку відновлюваної енергетики, підвищення енергоефективності та декарбонізацію сектора енергетики.

Важливою складовою цієї трансформації є циркулярна економіка, яка дозволяє зменшити використання первинної сировини та знизити екологічний тиск завдяки замкнутим виробничим циклам: менше відходів, більше повторного використання, утилізація й переробка матеріалів. Захист біорізноманіття, контроль забруднення та збереження екосистем формують додатковий вимір екологічної політики, що підсилює природоохоронний характер ЄЗК. Разом із цим, зелений перехід розглядається не як втрата для економіки, а як новий драйвер зростання. Стратегія виходить із того, що екологічна модернізація має стимулювати інновації, розвиток нових ринків і технологій. Інвестування у «зелені» технології, екологічну інфраструктуру, модернізацію промисловості та енергетичних систем сприятиме створенню нових робочих місць і формуванню конкурентних переваг для європейської промисловості.

Водночас стратегічна рамка ЄЗК акцентує увагу на ресурсній і технологічній ефективності, що передбачає поширення циркулярних бізнес-моделей, скорочення енергетичних та матеріальних витрат і підвищення продуктивності виробництва. Таким чином, екологічна політика інтегрується в економічні інтереси, забезпечуючи баланс між ефективністю та стійкістю розвитку.

Однак масштабні структурні зміни неминуче впливають на традиційні галузі, зокрема енергоємну промисловість, вуглеводневий сектор і вугільні регіони. Тому ЄЗК передбачає механізми справедливого переходу, які мають забезпечити підтримку територій і спільнот, найбільш уразливих до соціально-економічних наслідків трансформації³⁴. Це означає спрямування фінансової, технічної та політичної допомоги на подолання втрат робочих місць, технологічне оновлення та перепрофілювання виробництва. Такий підхід підсилює соціальну стійкість переходу, забезпечує прийнятність реформ і знижує ризики соціальних конфліктів чи «виключення» окремих регіонів з процесу змін.

European Green Deal. URL: https://www.ukro.ac.uk/wp-content/uploads/2023/01/The-European-Green-Deal.pdf?utm_source=chatgpt.com; European Green Deal Policy Guide Focus on the «Fit for 55» package. URL: https://kpmg.com/ua/en/home/insights/2022/01/european-green-deal-policy-guide.html?utm_source=chatgpt.com

31 The European Green Deal. Striving to be the first climate-neutral continent. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en?utm_source=chatgpt.com; The European Green Deal. Europe's new growth strategy. A climate-neutral EU by 2050. URL: https://www.unido.org/sites/default/files/files/2020-10/EPRBRO_Report_EU_Green_Deal_2020.pdf?utm_source=chatgpt.com

32 EU emissions in 1990-2019. URL: https://factsonclimate.org/infographics/emissions-eu-trends?utm_source=chatgpt.com

33 EU Releases 2024 Climate Action Progress Report. URL: https://www.todayesg.com/eu-releases-2024-climate-action-progress-report/?utm_source=chatgpt.com

34 Introduction: The Policy Framework for Implementing the European Green Deal. URL: https://egd-report.unsdsn.org/introduction-the-policy-framework-for-implementing-the-european-green-deal/?utm_source=chatgpt.com; European Green Deal Policy Guide Focus on the «Fit for 55» package. URL: https://kpmg.com/ua/en/home/insights/2022/01/european-green-deal-policy-guide.html?utm_source=chatgpt.com

ЄЗК супроводжується системою нормативно-правових актів та стратегічних документів, серед яких:

- ❖ **Європейський кліматичний закон**, що закріплює зобов'язання ЄС щодо досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року;
- ❖ **пакет законодавчих ініціатив «Fit for 55»**, який визначає пропозиції для забезпечення скорочення викидів парникових газів щонайменше на 50-55% до 2030 року (порівняно з 1990 роком);
- ❖ **Нова стратегія циркулярної економіки**, спрямована на підвищення ресурсоефективності, розширення повторного використання та переробки матеріалів;
- ❖ **Стратегія «Від ферми до виделки» (Farm to Fork)**, що регулює трансформацію продовольчих систем у напрямі екологічної та соціальної сталості;
- ❖ **План дій «нульового забруднення»**, спрямований на зниження рівня забруднення повітря, води та ґрунтів до екологічно безпечних меж.

Для підтримки переходу запроваджено значні інвестиційні рамки, зокрема «Інвестиційний план ЄЗК». За оцінками Європейської Комісії, загальний обсяг фінансування вимірюється сотнями мільярдів євро. Банки, спеціалізовані фонди, Європейський інвестиційний банк та програмно-механізми (наприклад, інструмент «InvestEU») є ключовими каналами фінансування «зеленої» трансформації.

Водночас реалізація ЄЗК потребує ефективної координації на різних рівнях управління. Вона охоплює інституції ЄС, національні уряди, регіональні та місцеві органи влади, а також приватний сектор і громадянське суспільство. Важливим компонентом є система моніторингу, звітування та оцінювання результатів. Саме тому ЄЗК функціонує не лише як стратегія, а й як рамка управління змінами, що передбачає встановлення цілей, індикаторів і регулярне відстеження прогресу.

У ширшому контексті ЄЗК відповідає концепції екологічно орієнтованого розвитку, яка передбачає економічне зростання в межах екологічних можливостей, мінімізацію негативного впливу на довкілля та забезпечення міжпоколіннєвої справедливості. Іншими словами, стратегія поєднує екологічні, економічні та соціальні цілі в єдиному політико-управлінському підході. Практичним прикладом цього є те, що перехід до кліматичної нейтральності розглядається не лише як екологічний виклик, а як драйвер модернізації: розвиток нових технологій, створення робочих місць, підвищення енергоефективності й зниження енергетичних витрат сприяють зміцненню конкурентоспроможності економіки.

ЄЗК також стимулює глибоку індустріальну трансформацію. Промисловість має ставати більш екологічною, цифровою та інноваційною. Це відкриває можливості для зростання у секторах «зеленої» економіки – від відновлюваної енергетики до виробництва матеріалів із низьким вуглецевим слідом. Водночас така трансформація потребує переорієнтації інвестицій, розбудови нової інфраструктури та широкого технологічного оновлення. Таким чином, екологічна політика не обмежується скороченням негативного впливу, а формує нову економічну архітектуру розвитку.

Попри те, що ЄЗК є рамкою на рівні ЄС, результати залежать від національних стратегій та локальних умов. Для країн-партнерів, зокрема України, це означає адаптацію законодавства, залучення фінансування та впровадження відповідних інструментів «green deal» у національну політику розвитку³⁵. Для регіонів і громад – інтеграцію екологічних, енергетичних і ресурсних пріоритетів у місцеві стратегії, модернізацію промислових і енергетичних об'єктів, підтримку зеленої інфраструктури та формування сприятливого інвестиційного середовища для «зеленого» сектору.

З практичної точки зору, ЄЗК служить стратегічним орієнтиром для держав, регіонів, муніципалітетів і бізнесу. Він забезпечує: чіткі довгострокові та проміжні цілі, необхідні для

³⁵ EU4Ukraine. Green Deal. URL: <https://eu4ukraine.eu/en/greendeal-en>

планування відповідних політик; механізми ресурсного забезпечення для мобілізації фінансування; нормативно-правову базу, що створює юридичну визначеність для інвесторів; багаторівневу координацію дій на європейському, національному та регіональному рівнях. У сукупності це суттєво підсилює спроможність державних і місцевих органів влади впроваджувати екологічно орієнтовані стратегії розвитку. Разом із тим, незважаючи на амбітність і комплексність ЄЗК, його реалізація супроводжується низкою викликів. Передусім, йдеться про необхідність значних інвестицій і ресурсів, оскільки модернізація енергетики, промисловості та транспортної інфраструктури потребує масштабних капіталовкладень. Додатковим ризиком є регіональна нерівність: окремі території характеризуються високою залежністю від традиційних видів палива чи ресурсомістких галузей, що підвищує імовірність «випадіння» таких регіонів із процесу трансформацій або виникнення соціальної напруги. Важливою проблемою залишається й неоднорідність темпів переходу між державами-членами ЄС та країнами-партнерами, зумовлена різним рівнем економічної спроможності, бюджетними можливостями та політичними пріоритетами.

Для України ці виклики ускладнюються потребою синхронізації національного законодавства з нормами ЄС, модернізацією промислових і енергетичних систем та створенням стимулів для залучення «зелених» інвестицій. Це, у свою чергу, потребує значного обсягу зовнішнього фінансування та технічної допомоги³⁶. Однак, попри зазначені труднощі, стратегічна рамка ЄЗК створює для України важливі можливості. По-перше, вона стимулює розробку національних стратегій кліматичної нейтральності, енергоефективності та розвитку зеленої економіки. По-друге, відкриває доступ до фінансування, участі у відповідних програмах і фондах, розширює потенціал міжнародної співпраці з ЄС. По-третє, актуалізує потребу оновлення галузевої політики (від енергетики й промисловості до транспорту й сільського господарства) з орієнтацією на екологічні стандарти та інноваційні підходи. ЄЗК визначає необхідність інтегрованого просторового планування на регіональному рівні: врахування кліматичних ризиків, підвищення енергоефективності муніципальної інфраструктури, розвитку зеленої інфраструктури, створення агенцій або платформ координації «зеленого» розвитку. Таким чином, для України ЄЗК є не лише зовнішньою рамкою, а й каталізатором внутрішніх реформ на шляху до екологічно орієнтованого розвитку.

У підсумку, стратегічна рамка ЄЗК є ґрунтовною та комплексною політикою сталого розвитку: вона не лише формулює амбітні цілі, але й створює необхідні законодавчі, фінансові та інституційні передумови для їх досягнення. Завдяки інтеграції екологічного, економічного та соціального вимірів ЄЗК забезпечує платформу для такого розвитку, у межах якого «зелена» трансформація стає рушієм зростання, інновацій та соціальної стійкості.

Для України та її регіонів ЄЗК означає і виклик (потреба адаптації до нових стандартів і темпів змін), і можливість – увійти у «зелену хвилю», залучити інвестиції, здійснити модернізацію економіки та просторового розвитку. Водночас масштаб і успішність переходу залежатимуть від наявності чітких державних та локальних стратегій, ефективного механізму управління й моніторингу, достатнього фінансового забезпечення та врахування просторової специфіки й соціальної справедливості. Отже, ЄЗК може стати не просто набором екологічних заходів, а справжньою стратегічною рамкою трансформації за умови його послідовного та грамотного впровадження на всіх рівнях управління і з урахуванням локальних умов розвитку.

³⁶ EU4Ukraine. Green Deal. URL: <https://eu4ukraine.eu/en/greendeal-en>.

2.2. Роль територіальних громад як суб'єкта багаторівневого врядування у досягненні цілей Європейського зеленого курсу

Успішні практики повоєнного відновлення країн Європи після Другої світової війни ґрунтувалися на: залученні значних обсягів зовнішньої фінансової допомоги, лібералізації економіки, застосуванні сучасних підходів та інноваційних методів до відбудови і перезапуску економіки³⁷. Відбудова України, яка в умовах війни вже втратила значну частину свого економічного і демографічного потенціалу, також має відбуватися з урахуванням умов розвитку світової економіки на сучасному етапі. В першу чергу варто врахувати:

- 1) пришвидшення темпів зміни технологічних укладів – впливає на географічно-політичне «перетікання» капіталів та сприяє посиленню ролі інновацій в економічному розвитку держав;
- 2) людиноцентричність державних політик демократичних країн Заходу, до яких прагне долучитися Україна; в їх основі – зростання освіченості і збереження здоров'я населення, забезпечення рівності і комфорту життєдіяльності членів суспільства, збереження комфортних умов для розвитку майбутніх поколінь;
- 3) політичну невизначеність на міжнародній арені та, як її наслідок, економічну нестабільність, яка лише посилилася з моменту повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну і, очікувано, матиме довготривалі наслідки.

Зважаючи на ці аспекти, в основі повоєнного відновлення територій України мають бути:

- ❖ **орієнтування на посилення стійкості держави, що вимагає розвитку її елементів – регіонів та громад – як самодостатніх систем** – з огляду на політико-економічну невизначеність;
- ❖ **інноваційний підхід до відбудови та відновлення економіки** – враховуючи зміну технологічних укладів;
- ❖ **курс на високі стандарти забезпечення якості життя** як відгомін людиноцентричного підходу розвитку передових економік світу.

Україна як кандидат на вступ до ЄС зобов'язалася забезпечити приведення вітчизняного законодавства та політик до стандартів Євросоюзу. Основною програмою ЄС, навіть в умовах посилення турбулентності на міжнародній політичній арені та загострення безпекових ризиків, є Європейський зелений курс. Він «стосується не стільки кліматичної політики, скільки зеленої концепції модернізації економіки та економічного зростання»³⁸. Програма є комплексною й охоплює більшість сфер економіки Європейського Союзу: екологічну, фінансову, енергетичну, транспортну, промислову, аграрну, будівельну, наукову, торгівельну та навіть сферу міжнародних відносин (рис. 2.2). В її основі – означені нами вище інноваційна складова (застосування технологічних новацій у всіх сферах для досягнення ресурсоощадності, покращення стану навколишнього середовища, розвитку виробництва з високою доданою вартістю) та людиноцентричний підхід (забезпечення рівних можливостей та комфорту для людей та майбутніх поколінь).

Через охопність програмою більшості сфер економіки та орієнтування на формування нових закономірностей поведінки населення, бізнесу, влади процес її реалізації названо зеленим переходом. Реалізацію зеленого переходу ЄС здійснює на засадах багаторівневого врядування³⁹. Ця модель зараз широко застосовується в більшості сфер управління в ЄС. Її актуальність пов'язана із появою нових форм взаємодії внаслідок розширення кола суб'єктів, що є її учасниками. Прикладом такого розширення є розвиток на тлі класичної «пірамідальної» моделі управління «наднаціональний – національний – субнаціональний рівні» транскордонного співробітництва та нормативно-правового закріплення алгоритмів цієї взаємодії.

³⁷ Запатріна І. В., Шатковська А. О. Досвід післявоєнного відновлення міст світу: уроки для України. 2023. URL: https://era-ukraine.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/Doslidzhennia_Dosvid-pisliavoiennoho-vidnovlennia-mist.pdf

³⁸ Європейський Зелений Курс. Представництво України при Європейському Союзі. 15.04.2021. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda>

³⁹ The European Green Deal. Communication from the Commission. European Commission, Com (2019) 640 final. Brussels, 11.12.2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640&from=ET>

Рис. 2.2. Шляхи реалізації Європейського зеленого курсу в умовах розроблення концепції та орієнтири станом на 2024 рік

узагальнено авторами за результатами досліджень⁴⁰

Доцільність застосування моделі багаторівневого врядування у реалізації зеленого переходу обумовлена двома чинниками. Перше – обов’язковою умовою успішного втілення на практиці

⁴⁰ The European Green Deal. Communication from the Commission. European Commission, Com(2019) 640 final. Brussels, 11.12.2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640&from=ET>; The European Green Deal. A growth strategy that protects the climate. An official website of the European Union. 2024. URL: <https://ec.europa.eu/stories/european-green-deal/>

Європейського зеленого курсу є зміна поведінки усіх суб'єктів економіки, їх орієнтування на екологічні аспекти та усвідомлення ролі кожного у забезпеченні сталого розвитку територій. Такий підхід «вимагає» якнайширшого залучення до реалізації політики зацікавлених сторін. Друге – територіальний розподіл тягаря в процесі впровадження порядку денного Європейського зеленого курсу є нерівномірним. Для нівелювання загроз, якими супроводжується зелений перехід, доцільно максимально залучити зацікавлених сторін та налагодити системні взаємозв'язки для подолання можливого опору.

Формування концепції багаторівневого врядування відбулося понад три десятиліття тому як відповідь на потребу забезпечення ефективного управління розвитком Єдиної Європи як союзу демократичних держав, в основі якого тенденції до регіоналізації, децентралізації та федералізації⁴¹. Для союзу різних (у культурній, соціальній, економічній, політичній і навіть геополітичній сферах) держав такі особливості розвитку супроводжуються ризиками посилення відцентрових процесів. А збільшення кількості взаємодій та контактів на всіх рівнях управління нівелює такі ризики і забезпечує стійкість ЄС. Крім того, концепція відповідає контексту європейської ідеї демократії.

У наукових колах багаторівневе врядування в широкому контексті розглядають як систему безперервних переговорів, що є формою гнучкого і адаптивного управління⁴². Вчені наголошують, що такі переговори не обов'язково мають завершитися консенсусом, натомість можуть реалізуватися через пристосування, змагання, співпрацю⁴³. Це розширює можливості участі зацікавлених сторін та стимулює до «експерименту і навчання в політиці, може призвести до застосування інновацій та посилити спроможність розв'язувати проблеми»⁴⁴.

Рада Європи трактує **багаторівневе врядування** як кооперативну модель управління, яка може охоплювати міжнародний, наднаціональний, транскордонний, національний та субнаціональний (регіональний, проміжний і місцевий) рівні врядування та передбачає залучення людей, громадянського суспільства та інших організацій і зацікавлених сторін з метою забезпечення узгодженої, дієвої і результативної політики, прийняття рішень, виконання державних обов'язків на основі принципів належного демократичного врядування⁴⁵.

На сучасному етапі в її основі – поєднання тріади вимірів: *багаторівневого ієрархічного формального управління, багатосуб'єктності через залучення зацікавлених сторін, горизонтальних форм співробітництва та управління* (рис. 2.3). Кожен вимір забезпечує «включення» притаманних йому переваг. Ієрархічне управління – чітко сформульованої системи норм поведінки та алгоритмів прийняття управлінських рішень. Горизонтальний вимір співробітництва – переваг мережевого управління і спільних рішень. Залучення значної кількості зацікавлених сторін – долучення ринкових механізмів та врахування суспільних інтересів.

⁴¹ Report on Multilevel Governance. Adopted by the CDDG at its 18th plenary meeting (Strasbourg, 23-24 November 2023). European Committee on Democracy and Governance (CDDG). Strasbourg, 1 December 2023. URL: <https://rm.coe.int/report-on-multilevel-governance-final-2768-6653-0568-v-1/1680ad9120>

⁴² Daniell K., Kay A. Multi-level Governance: An Introduction. 2017. DOI: 10.22459/MG.11.2017.01; Marks G. Structural Policy and Multilevel Governance in the EC. In: Cafruny, A. & Rosenthal, G. (eds) The State of the European Community Vol. 2: The Maastricht Debates and Beyond. Longman, Harlow, 1993, pp. 391-410. URL: <https://garymarks.web.unc.edu/wp-content/uploads/sites/13018/2016/09/marks-Structural-Policy-and-Multilevel-Governance.pdf>

⁴³ Thomas K.W., Kilmann R.H. Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument. Consulting Psychologists Press, Inc., Palo Alto, CA., 1974.

⁴⁴ Scharpf F.W. Games Real Actors could Play – Positive and Negative Coordination in Embedded Negotiations. *Journal of Theoretical Politics*, 1994, 6: 27-53. doi.org/10.1177/0951692894006001002

⁴⁵ 12 принципів: демократична участь; права людини; верховенство права; публічна етика; підзвітність, відкритість і прозорість; ефективне і результативне управління; лідерство, компетентність і спроможність; чуйність до потреб громадян; зважене фінансове та економічне управління; сталість і довгострокова орієнтація; відкритість до змін та інновацій - Recommendation CM/Rec(2023)5 of the Committee of Ministers to member States

on the principles of good democratic governance (Adopted by the Committee of Ministers on 6 September 2023

at the 1473rd meeting of the Ministers' Deputies). Ministers' Deputies. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/0900001680abeb87>

Рис. 2.3. Концептуальна основа багаторівневого врядування як моделі управління в ЄС

джерело⁴⁶

Європейська модель багаторівневого врядування на практиці довела свою ефективність. В основі позитивних результатів її впровадження – два чинники:

1. *Ефективні фінансові механізми залучення зацікавлених сторін до процесу врядування.* Система фінансового забезпечення реалізації політик ЄС передбачає комплексне застосування різних механізмів фінансування – з різними умовами надання ресурсу і такі, що орієнтовані на різні типи зацікавлених сторін. Доступ до коштів та їх достатність стимулюють зацікавлені сторони до участі у реалізації завдань політик ЄС. Що важливо, умови надання фінансових ресурсів обумовлюють і формують межі такої участі. Оскільки одним з основних джерел фінансового ресурсу в умовах реалізації політик ЄС є наднаціональний (через структурні фонди) та національні бюджети, умови і орієнтири залучення зацікавлених сторін визначають органи влади, що забезпечує відповідний рівень підпорядкованості і звітності. Тобто механізми фінансування є важливими елементами «структурування» процесу реалізації політики за участі широкого кола зацікавлених сторін.
2. *Адаптивність моделі на рівні держав-членів ЄС.* Для забезпечення ефективності багаторівневого врядування на практиці важливо врахувати відмінність стилів управління, що 1) пов'язано із різними вихідними умовами в різних країнах та в різні періоди і 2) залежить від культури громадської участі, рівня соціальної відповідальності бізнесу, специфіки системи публічного управління тощо. «Практика управління в різних країнах є відображенням національної політико-адміністративної та суспільної культури, яка може відрізнятися»⁴⁷.

Аналізуючи ці відмінності, виділяють три стилі врядування: 1) ієрархічне управління і прийняття правових рішень; 2) управління мережею і, як результат, – спільні рішення;

⁴⁶ Report on Multilevel Governance. Adopted by the CDDG at its 18th plenary meeting (Strasbourg, 23-24 November 2023). European Committee on Democracy and Governance (CDDG). Strasbourg, 1 December 2023. URL: <https://rm.coe.int/report-on-multilevel-governance-final-2768-6653-0568-v-1/1680ad9120>

⁴⁷ Там само

3) ринкове управління. Хоча ці стилі здебільшого поєднуються, у кожній країні помітним є домінування одного з них. Крім того, за тридцятирічний період розвитку багаторівневого врядування відбулися численні реформи в різних країнах ЄС, спрямовані як на зменшення надмірної фрагментації адміністративно-територіального устрою, так і на децентралізацію. Оскільки результатом таких реформ є перерозподіл повноважень, ресурсів та відповідальності між різними рівнями управління, відбувається і зміна стилів впровадження багаторівневого врядування.

Як видно, Рада Європи застосовує доволі широкий підхід до визначення і впровадження багаторівневого врядування на практиці. При цьому, у Звіті про багаторівневе врядування зазначено, що вести мову про застосування цієї моделі можна «лише тоді, коли місцева або регіональна влада має хоча б мінімальну автономію у прийнятті рішень, питаннях нормативно-правового характеру, фінансових аспектах та поєднує її із демократичним елементом місцевих виборів»⁴⁸. Тобто, попри акцент на потребі залучення максимальної кількості груп зацікавлених сторін, в основі моделі – розвинена система місцевого самоврядування.

Чому? І якою саме є роль місцевого самоврядування в ефективності багаторівневого врядування зеленим переходом у ЄС? Чи можливо «запозичити» цю модель для зеленого переходу в Україні?

Основними викликами у процесі реалізації амбітних цілей зеленого переходу є дороговартісність заходів та непропорційність навантаження на суб'єктів економіки, що може результуватися суспільним опором.

Наслідки зміни клімату по-різному впливають на розвиток територій. В авангарді реалізації політики – великі міста – як за впливом на навколишнє середовище, так і щодо забезпечення пом'якшення і адаптації до змін клімату.

В сучасних умовах на міста припадає більше ніж 80% світового ВВП, 70% викидів парникових газів⁴⁹, споживання 78% світової енергії⁵⁰. Тому саме урбанізацію визначено як ключовий фактор зміни клімату⁵¹. Влада великих міст, розпоряджаючись потужним фінансовим та людським ресурсом, володіє значним потенціалом у впровадженні зеленого переходу. Адже ефект від реалізації політики буде психологічно «помітнішим» (оскільки це вплив на більшу кількість населення), фінансово вигіднішим (значно менші видатки в розрізі на одну особу) та більш результативним (у контексті стратегічних індикаторів зеленого переходу), ніж порівняно з малозаселеними територіями.

З другого боку, Європейський зелений курс спрямований і на інші типи територій. Значну увагу приділено підтримці муніципалітетів і регіонів, економіка яких базується на видобутку і реалізації викопних видів палива. Географічне розташування в зонах залягання корисних копалин для таких громад результувалося залежністю економіки від сфери видобування. В умовах зеленого переходу такі муніципалітети стикаються з викликами збереження економічної стійкості через перехід до процесу справедливої трансформації та закриття підприємств видобувної галузі, вони зазвичай характеризуються нижчим рівнем економічного розвитку порівняно з іншими громадами регіону / країни через вплив монофункціональної структури економіки, суттєві бар'єри для входу-виходу на місцеві ринки та орієнтування на застарілі технології⁵². Поступова відмова від викопних джерел енергії (що є однією з цілей зеленого переходу) у монофункціональних громадах сприятиме загостренню соціально-економічних проблем передовсім через втрату робочих місць⁵³. Тому підхід до впровадження тут політики має бути комплексним.

⁴⁸ Report on Multilevel Governance. Adopted by the CDDG at its 18th plenary meeting (Strasbourg, 23-24 November 2023). European Committee on Democracy and Governance (CDDG). Strasbourg, 1 December 2023. URL: https://rm.coe.int/report-on-multilevel-governance-final-2768-6653-0568-v-1/1680ad9120_

⁴⁹ Cities and climate change: An urgent agenda. World Bank Group, 2010. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/194831468325262572/Cities-and-climate-change-an-urgent-agenda>

⁵⁰ 2030 Agenda for sustainable development. United Nations, 2023, June 28. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/goal-11/#:~:text=Cities>

⁵¹ Там само

⁵² Alves Dias, P. et al., EU coal regions: opportunities and challenges ahead, EUR 29292 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2018, ISBN 978-92-79-89884-6, doi:10.2760/064809, JRC112593

⁵³ Rodriguez-Pose A., Bartalucci F. The green transition and its potential territorial discontents. Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, Volume 17, Issue 2, July 2024, Pages 339-358, <https://doi.org/10.1093/cjres/rsad039>

Для сільських територій перспективи і проблеми зеленого переходу лежать в площині розвитку сільськогосподарського сектору та відновлюваних джерел енергії. Якщо, згідно з дослідженнями ОЕСР, великі міста здатні забезпечити прискорений і масштабний перехід до зеленого середовища, то сільські території – енергетичну стійкість ЄС через розвиток відновлюваної енергетики на цих територіях⁵⁴, а також розвиток справедливої здорової системи харчування («від ферми до виделки»). Як очікується, цей процес супроводжуватиметься опором громад через суперечливі наслідки для розвитку економіки на місцевому рівні: спротив підприємств, які не зацікавлені у розвитку відновлюваної енергетики на території; незначну потребу у нових робочих місцях у секторі; конкуренцію у сфері землекористування тощо⁵⁵.

Як висновок, підходи та інструменти впровадження зеленого переходу на різних територіях різняться. Це і вимагає «зниження» рівня ієрархічного управління процесом – до рівня місцевого самоврядування.

Не варто забувати, що в умовах реалізації кожна політика характеризується зворотною віддачею. Політиці Європейського зеленого курсу притаманна комплексність, що проявляється у впливі на більшість сфер економіки, а відтак і на життєдіяльність більшості мешканців країн ЄС. Тому, як ми зазначали, впровадження заходів в її межах може мати наслідком посилення економічного і соціального навантаження. Розглянемо цей аспект проблеми більш детально.

Згідно з результатами опитування⁵⁶ муніципалітетів, що було проведено у 2024 році Радою європейських муніципалітетів і регіонів (CEMR), органи місцевого самоврядування очікують наслідків непропорційного впливу від впровадження заходів в межах політики Європейського зеленого курсу на домогосподарства залежно від рівня їх доходів та місця проживання.

Наприклад, зафіксовано суттєве збільшення витрат домогосподарств з середнім і низьким рівнем доходу у малонаселених районах через зростання цін на паливо. Аналогічного впливу на фінансове становище домогосподарств у великих містах немає⁵⁷.

Іншим прикладом є сприйняття передових інноваційних (зазвичай, дорогавартісних) практик зеленого переходу. Переважно населення позитивно сприймає такі дії у великих містах, де їхні результати відчутні для великої кількості людей. Натомість в поселеннях інших типів – у невеликих містах, у сільській місцевості, гірських чи острівних територіях – їх впровадження часто оцінюється як економічно невиправдане.

З огляду на результати опитувань, CEMR акцентують на збільшенні кількості виборців, які з недовірою ставляться до політиків, що пропагують і впроваджують Європейський зелений курс. 2/3 представників опитаних у 2023 році органів місцевого самоврядування стверджують, що зелений перехід може вплинути на поведінку громадян під час проведення виборів не на їхню користь⁵⁸, що характеризуватиметься довгостроковими наслідками у різних масштабах (місцевому / регіональному / національному / наднаціональному).

Підсумовуючи, участь місцевого самоврядування у впровадженні порядку денного Європейського зеленого курсу є обов'язковою умовою його ефективності, адже:

- 1) саме органи місцевого самоврядування першими стикаються з наслідками зміни клімату;
- 2) на рівні регіонів та муніципалітетів відбувається «розщеплення» завдань в межах політики (як це прослідковуємо з наведених вище прикладів);
- 3) у моделі багаторівневого врядування органи місцевого самоврядування залучені до кожного виміру триади, тому забезпечують взаємодію у вертикальному (органи управління різних рівнів) та горизонтальному напрямках (з населенням, бізнесом тощо);

⁵⁴ Environmental transition in regions. OECD. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/environmental-transition-in-regions.html>

⁵⁵ Renewable energy: rural areas can be the EU's green powerhouse. The Conversation. 26.02.2025. URL: <https://theconversation.com/renewable-energy-rural-areas-can-be-the-eus-green-powerhouse-250669>

⁵⁶ Local Green Transition. Prospects for an Inclusive and Competitive Deal. CEMR. 2024. URL: <https://ccre-cemr.org/wp-content/uploads/2024/10/CEMR-Local-Green-Transition-2024.pdf>

⁵⁷ Там само

⁵⁸ Там само

- 4) органи місцевого самоврядування першими «відчують» зворотній ефект у процесі зеленого переходу – від населення, бізнесу та інших.

З другого боку, рівень залучення органів місцевого самоврядування до процесу управління зеленим переходом в кожній країні залежить від обсягу повноважень та фінансової спроможності місцевих бюджетів. В цілому саме на цей рівень управління у ЄС покладено найбільше навантаження у процесі реалізації політики: 70% заходів щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та 90% заходів адаптації⁵⁹.

Участь України у процесі зеленого переходу офіційно розпочалася 13 серпня 2020 року з направленням до Європейської Комісії позиційного документу⁶⁰. З 2022 року, моменту повномасштабного вторгнення РФ в Україну, підхід до зеленого переходу в ЄС розширено шляхом врахування цілі забезпечення енергетичної безпеки і зменшення залежності від РФ.

З огляду на умови, підхід до впровадження Європейського зеленого курсу в нашій державі потрібно трансформувати: досягнення екологічних цілей має бути скоординованим із цілями забезпечення економічного зростання та збереження стійкості економіки. Тобто орієнтуватися на розвиток / відновлення і враховувати безпекові загрози.

Війна спричинила до значних потрясінь в демографічному, економічному, соціальному, безпековому та екологічному вимірах життя держави. Тому впровадження політики зеленого переходу в Україні повинне відбуватися з урахуванням такої специфіки:

- 1) демографічної кризи та втрати людського ресурсу через війну, гострої соціальної нерівності та наявності великої кількості населення за межею бідності – вимагає застосування комплексної гнучкої системи фінансової підтримки населення і бізнесу в умовах зеленого переходу (пільги, кредити, гранти тощо), а також запровадження ефективних систем перекваліфікації робочої сили;
- 2) пошкодженій енергетичній системі – супроводжується потребою розвантаження енергогенеруючих потужностей та, хоча б часткового, нівелювання загрози їх втрати;
- 3) масового знищення виробничої інфраструктури, погіршення становища основних галузей економіки країни (металургія, сільське господарство тощо), – їх відновлення доцільно базувати на переосмисленні структури економіки, орієнтуванні на інноваційному та екологоорієнтованому підходах, врахуванні євроінтеграційного контексту;
- 4) пошкодження і потреби відновлення інженерної і соціальної інфраструктури, відбудови житла за новими стандартами;

Зараз триває адаптація вітчизняного законодавства до норм і стандартів ЄС, у контексті зеленого переходу воно має «чітко виражену регіональну складову»⁶¹.

Країни-члени ЄС по-різному організували багаторівневе врядування в умовах зеленого переходу – відповідно до інституційних та політико-правових засад розвитку. За вертикальною (ієрархічною спрямованістю) такі підходи умовно можна групувати на підхід «зверху вниз», «знизу вгору» та змішане управління⁶². Багаторівневе врядування у контексті зеленого переходу на засадах моделі «зверху вниз» ґрунтується на ключовій ролі державних органів влади, які створюють імпульс: формують рамки, стимулюють, надають ресурси, зобов'язують органи місцевого самоврядування до впровадження відповідних заходів у територіальних громадах. «Знизу вгору» - на широкій автономії та кліматичному лідерстві органів місцевого самоврядування для самостійного впровадження заходів в межах зеленого переходу. Зазвичай такий підхід актуальний в умовах відсутності системної державної політики та заходів підтримки її впровадження на центральному рівні управління, а також є результатом високого рівня розвитку місцевого самоврядування⁶³. Змішане управління зеленим переходом

⁵⁹ Local Green Transition. Prospects for an Inclusive and Competitive Deal. CEMR. 2024. URL: <https://ccre-cemr.org/wp-content/uploads/2024/10/CEMR-Local-Green-Transition-2024.pdf>

⁶⁰ Європейський Зелений Курс. Представництво України при Європейському Союзі. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda>

⁶¹ Там само

⁶² Multi-Level Climate Governance. Supporting Local Action. Instruments enhancing climate change mitigation and adaptation at the local level. GIZ. Project «Climate Policy Meets Urban Development». Germany, 2018. 104 p.

⁶³ Cities and Climate Change. OECD. 2010. URL: https://www.oecd.org/en/publications/cities-and-climate-change_9789264091375-en.html

поєднує в собі елементи двох попередніх підходів і передбачає активну роботу та взаємодію на всіх рівнях управління.

Варто наголосити, що Рада Європи високо оцінює досвід багаторівневого врядування в нашій країні під час війни, наголошує на його показовості та досягненні ключової мети – збереженні стійкості не лише системи місцевого самоврядування, а й державності в цілому⁶⁴. Особливістю набутого досвіду стало суттєве розширення функцій органів місцевого самоврядування через виконання невластивих їм повноважень. Реалізація цих функцій супроводжувалася масовим залученням громадськості і бізнесу до процесу, що і забезпечило ефективність виконання. Тобто в умовах масштабної безпекової кризи в Україні відбулося розширення кола залучених сторін і посилення взаємодії у системі багаторівневого врядування як наслідок ініціативи і готовності до співпраці усіх сторін. Однак, чи така поведінка є лише результатом реакції на гостру кризу, чи вона «закріпилася» як закономірність у системі управління громадами – це питання залишається актуальним.

Європейський зелений курс характеризується системним підходом і охоплює широке коло сфер. Згідно з результатами Національного комплексного звіту про оцінку зеленого переходу в Україні станом на травень 2025 року, який охоплює вісім тематичних сфер переходу та чотири міжгалузеві сфери, що визначені як критично важливі чинники забезпечення прогресу в усіх секторах, рівень готовності України до процесу зеленого переходу дуже різниться залежно від сфери (Додаток 1). Узагальнюючи наведені в Додатку 1 дані, можемо констатувати:

- 1) Україна перебуває на етапі синхронізації законодавчої та нормативно-правової бази з нормами і стандартами ЄС, тому проблемою зараз є як якість напрацьованих актів, так і забезпечення їх імплементації;
- 2) війна суттєво «загальмувала» і ускладнила процес зеленого переходу в країні в усіх сферах та, крім того, стала чинником формування нових екологічних проблем (які не характерні для інших країн, що також розвиваються в межах Європейського зеленого курсу);
- 3) з другого боку, саме умови війни та потреба післявоєнного відновлення забезпечують Україні специфічні умови для зеленого переходу: масштабна відбудова повинна відбуватися в межах законодавчої рамки, що формується в межах Європейського зеленого курсу.

Такий курс сьогодні спостерігаємо в Україні. Відбудова в умовах війни та післявоєнному періоду відбуватиметься в межах програми фінансової підтримки України від ЄС «Ukraine Facility», для реалізації якої прийнято технічний документ – План України⁶⁵, що передбачає реалізацію 69 реформ в різних секторах. Важливо, що ці реформи здійснюватимуться та на основі трьох наскрізних базових підходів: європейської інтеграції, цифрової трансформації та зеленого переходу. В переліку реформ – ті, що визначені як основні у Національному комплексному звіті про оцінку зеленого переходу в Україні станом на травень 2025 року: запобігання промислового забруднення, його зменшення та контроль; реформа в сфері кліматичної політики; запровадження ринкових механізмів ціноутворення на вуглець; відновлення на збереження природних ресурсів; розбудова циркулярної економіки; реформа системи оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки.

Аналізуючи результати оцінки реалізації зеленого переходу в Україні⁶⁶, прослідковуємо ключову роль держави як основного регулятора та арбітра процесу. Це свідчить про застосування підходу «зверху вниз» та обмежену роль органів місцевого самоврядування, яка полягає, головним чином, у виконанні завдань, що визначені на центральному рівні, та дотриманні законодавчо-нормативних вимог. Разом з тим, такий підхід не нівелює роль органів місцевого самоврядування, адже впровадження зеленого переходу вимагає забезпечення якнайповнішого територіального охоплення в межах країни, а відтак переходу від центрального рівня, де відбувається формування рамки (законодавчої, планової, фінансової) для практичного втілення запланованого, до рівня територіальних громад, де безпосередньо

⁶⁴ Report on Multilevel Governance. Adopted by the CDDG at its 18th plenary meeting (Strasbourg, 23-24 November 2023). European Committee on Democracy and Governance (CDDG). Strasbourg, 1 December 2023. URL: <https://rm.coe.int/report-on-multilevel-governance-final-2768-6653-0568-v-1/1680ad9120>

⁶⁵ План для Ukraine Facility 2024-2027. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/>

⁶⁶ National Comprehensive Green Transition Assessment Report for Ukraine. May 2025. Green Agenda Ukraine. 201 p.

реалізуються плани. Як приклад, ситуація в секторі будівництва та реконструкції: основні стратегічні, законодавчі та нормативно-правові акти прийнято, однак темп реконструкції будівель вкрай низький (1% на кожен тип будівель). Серед причин – відсутність фінансового ресурсу для виконання робіт по забезпеченню енергетичної ефективності будівель, а також недостатня активність органів місцевого самоврядування та інших зацікавлених сторін, їхня неготовність до пошуку додаткових інструментів фінансування для термомодернізації будівель. Як видно, навіть за умови формування на рівні держави правових меж зеленого переходу в усіх сферах, питання реалізації планів – це не лише проблема пошуку фінансових ресурсів, а готовності і спроможності органів місцевого самоврядування до їх виконання.

В Україні повноваження органів місцевого самоврядування територіальних громад у забезпеченні реалізації політики зеленого переходу обґрунтовані у системі законодавчих, нормативно-правових актів та планових документів. Підґрунтям «зеленого» управління є як законодавчі та нормативно-правові акти, які мають прямий вплив (визначають повноваження, обов'язки та відповідальність органів місцевого самоврядування, зобов'язують громади до прийняття певних рішень або реалізації політик, є юридичною основою щоденної управлінської діяльності), так і акти непрямого впливу – з питань містобудування, розвитку енергетики, документи стратегічного і просторового планування тощо (Додаток 2).

В умовах війни актуальною є потреба ефективно реагувати на її виклики у короткостроковому періоді та забезпечити відповідність постійно змінним умовам у контексті стратегічного планування розвитку держави.

Динаміка змін в умовах війни спричинила до потреби нагального перегляду та актуалізації стратегічних документів на усіх рівнях. Зокрема, Державна стратегія регіонального розвитку (ДСРР), що була затверджена 5 серпня 2020 року, в умовах війни актуалізована і затверджена 13 серпня 2024 року. А в Плані України в межах реформи щодо посилення розробки та реалізації регіональної політики знову ж таки передбачено оновлення цього документу для приведення у відповідність до цілей відновлення та європейської інтеграції. Це попри те, що, згідно з українським законодавством, у 2026 році має стартувати процес розроблення Державної стратегії регіонального розвитку на 2028-2034 роки. Оскільки система стратегічного планування в Україні має ієрархічну структуру (державна стратегія – регіональна стратегія – стратегія територіальної громади), виклики війни і, зокрема, проблема постійної актуалізації ДСРР зумовлюють аналогічні проблеми і для стратегічного планування регіонів та громад.

Крім того, з аналізу переліку документів державного планування, що наведені у Додатку 2, видно: попри їх значну кількість, вони слабо інституціоналізовані та не пов'язані між собою за змістом, підходами, плановими показниками. Ці чинники не можуть мати позитивного впливу на процес зеленого переходу на місцевому рівні.

Узагальнюючи, можемо констатувати: в Україні саме на місцевому рівні відбувається впровадження на практиці ключових цілей Європейського зеленого курсу, а органи місцевого самоврядування визначено суб'єктами реалізації політики. Однак, їх роль є обмеженою. Орієнтири розвитку громад визначено на національному рівні, на органи місцевого самоврядування переважно покладено функції практичної реалізації політик у сферах поводження з відходами, просторового планування, адаптації до зміни клімату, охорони навколишнього природного середовища, енергоефективності тощо. Такий підхід є наслідком як нетривалості розвитку системи місцевого самоврядування в Україні, так і її становлення в кризових умовах, що негативно вплинуло на фінансову спроможність громад та зумовило процес рецентралізації окремих повноважень і ресурсів.

З цього випливає, що у вітчизняній моделі управління зеленим переходом превалює підхід «зверху вниз» – з ключовою роллю органів державної влади як стратегічного орієнтира та інституційного рушія процесу. Однак, роль органів місцевого самоврядування в такому підході не нівельовано, бо територіальні громади є основними виконавцями ініціатив в межах зеленого переходу та ключовим суб'єктом взаємодії у системі багаторівневого врядування. Крім того, потенціал органів місцевого самоврядування з часом тільки посилюється, адже в Україні в умовах війни вони стали не формальними представниками інтересів жителів громад, а носіями довіри, стабільності та змістовного партнерства у часи кризи. Тому такі питання як розуміння органами місцевого самоврядування своєї ролі у впровадженні зеленого переходу, їх обізнаності концепції та її практичної реалізації в ЄС, справедливості підходу держави до участі місцевого самоврядування в зеленому переході є актуальними та потребують вивчення.

Розділ 3

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗАХІДНОГО МАКРОРЕГІОНУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ «ЗЕЛЕНОГО» ПЕРЕХОДУ (за результатами опитування органів місцевого самоврядування)

Успішність Європейського зеленого курсу (далі – ЄЗК) як базової політики розвитку країн ЄС залежить від ефективного залучення до її втілення всіх зацікавлених сторін. Органи місцевого самоврядування (далі – ОМС) займають особливе місце в цьому процесі: по-перше, вони виконують роль «сполучної ланки» між державою, регіональною владою, бізнесом і громадським сектором; по-друге, саме на рівень громад та регіонів припадає основне навантаження щодо впровадження заходів «зеленого» переходу (70% заходів з пом'якшення наслідків зміни клімату та 90% з адаптації до цих змін⁶⁷). Тому в ЄС ведеться постійний аналіз обізнаності представників органів місцевого самоврядування зі змістом і комплексністю політики, готовності впроваджувати її на практиці, усвідомлення додаткової ролі посередника між державою та іншими стейкхолдерами.

В умовах євроінтеграційного руху України «зелений» перехід задекларовано як основу повоєнного відновлення країни і навіть більше – як засадничий орієнтир збереження стійкості регіонів і громад в умовах активної фази війни⁶⁸. Впровадження здійснюється за принципом «зверху вниз», коли держава виконує роль ініціатора процесу та суб'єкта, що задає напрям руху для інших зацікавлених сторін, а органи місцевого самоврядування є виконавцями поставлених перед ними завдань – тими, хто не ініціює зміну, а реагує на неї і впроваджує. З одного боку, це дещо обмежує і навіть спрощує завдання для громад у реалізації курсу, з другого – підвищує значення ефективної взаємодії між державою і місцевим самоврядуванням у питаннях організаційно-фінансового забезпечення, координації дій та інформаційного супроводу процесу.

Зважаючи на те, що процес «зеленого» переходу в Україні триває з 2020 року (з моменту направлення до Європейської Комісії позиційного документу), а його результативність у різних сферах є різною⁶⁹, актуалізується питання: як ОМС розуміють зміст цієї політики та наскільки вони інтегрують принципи «зеленого» переходу в управління громадами?

Методика проведення опитування. Упродовж липня-вересня 2025 року було проведено соціологічне опитування представників ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України з метою вивчення викликів і можливостей розвитку громад, а також оцінки перспектив впровадження «зеленого» переходу у сфері економіки та бізнесу.

Участь в опитуванні взяли представники 107 територіальних громад семи областей Західного макрорегіону України: Волинської, Рівненської, Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької (рис. 3.1), що становить **25,2% від загальної кількості громад макрорегіону (кожна четверта громада)**.

Респонденти представляли громади 28 із 30 районів макрорегіону (за винятком лише Верховинського району Івано-Франківської області та Яворівського району Львівської області), що забезпечує високий рівень територіальної репрезентативності. Важливо, що дослідження не претендує на досягнення статистичної репрезентативності у вузькому сенсі, а спрямоване на охоплення різних страт адміністративно-територіальної організації та просторового розвитку.

⁶⁷ Local Green Transition. Prospects for an Inclusive and Competitive Deal. CCRE CEMR 2024. URL: <https://ccre-cemr.org/wp-content/uploads/2024/10/CEMR-Local-Green-Transition-2024.pdf>

⁶⁸ Національний комплексний звіт з оцінки зеленої трансформації для України. URL: <https://green-agenda.org/storage/public/LTGfGlxgyBMxGmKA96Y9VV3ijajqUt-metaVWtyLUV4ZWN1dGI2ZSBzdW1tYXJ5LVVLUi1XZWlgKDEpLnBkZg==-.pdf>; Зелена відбудова України: процеси, форми та бачення основних зацікавлених осіб: аналітичний звіт, травень 2025 року. URL: <https://rac.org.ua/wp-content/uploads/2025/06/rac-report-green-recovery-2025-ukr.pdf>; Зелене повоєнне відновлення України: візія та моделі: аналітична записка, серпень 2022 р. URL: https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2022/08/green_recovery.pdf

⁶⁹ National Comprehensive Green Transition Assessment Report for Ukraine. May 2025. Green Agenda Ukraine. 201 p.

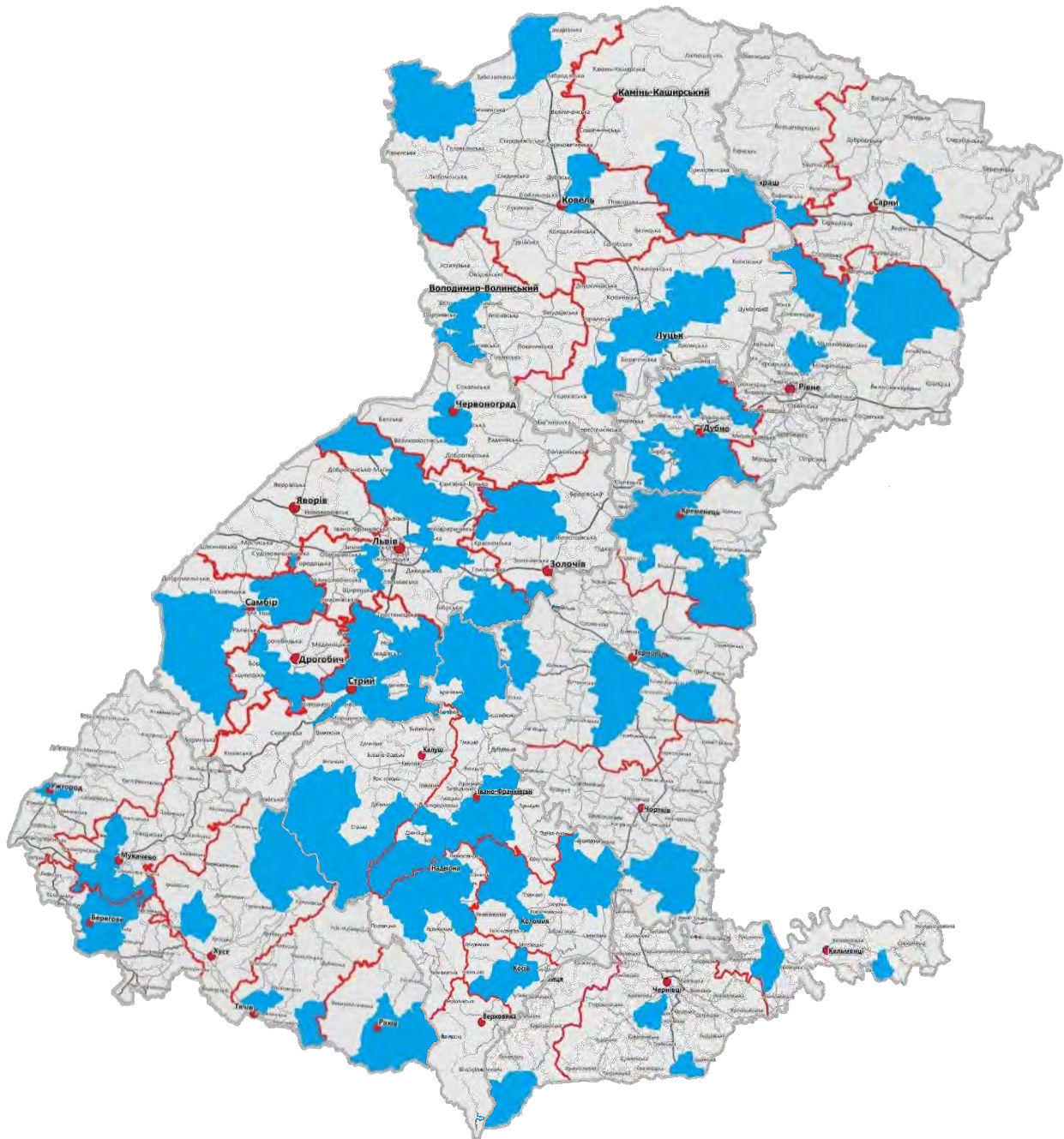

Рис. 3.1. Картохема локалізації територіальних громад
Західного макрорегіону України, що взяти участь в опитуванні

У структурі вибірки респондентів простежується репрезентативне охоплення різних типів територіальних громад. Майже половину (48,6%) становлять міські громади, що відображає урбанізаційний каркас Західного макрорегіону та дозволяє проаналізувати специфіку розвитку найбільш економічно активних територій. Водночас майже третина вибірки (31,8%) припадає на сільські громади, які характеризуються переважно аграрною спеціалізацією та демонструють інші пріоритети і виклики розвитку. Дещо меншу, але все ж значущу частку становлять селищні громади (19,6%; рис. 3.2 (а)), які є локальними центрами тяжіння для навколишніх сіл.

За чисельністю населення громади у вибірці розподілені наступним чином (рис. 3.2 (б)):

- ❖ понад 25 тис. осіб – 33,6% респондентів. Ця група майже повністю репрезентована міськими громадами (97,3%), тоді як сільські та селищні громади практично відсутні;
- ❖ 15-25 тис. осіб – 28% опитаних;
- ❖ 10-15 тис. осіб – 11,2% респондентів. Примітно, що дана група представлена винятково селищними громадами;
- ❖ до 10 тис. осіб – 27,1%, серед яких домінують сільські громади.

За кількістю населених пунктів громади у вибірці суттєво різняться: від тих, що об'єднують лише кілька населених пунктів, до великих утворень із понад 40 населеними пунктами (наприклад, Млинівська, Рогатинська, Ходорівська, Жовківська та ін. громади). Утім, більшість громад об'єднують від 5 до 20 населених пунктів, що є характерним для сільських і селищних громад.

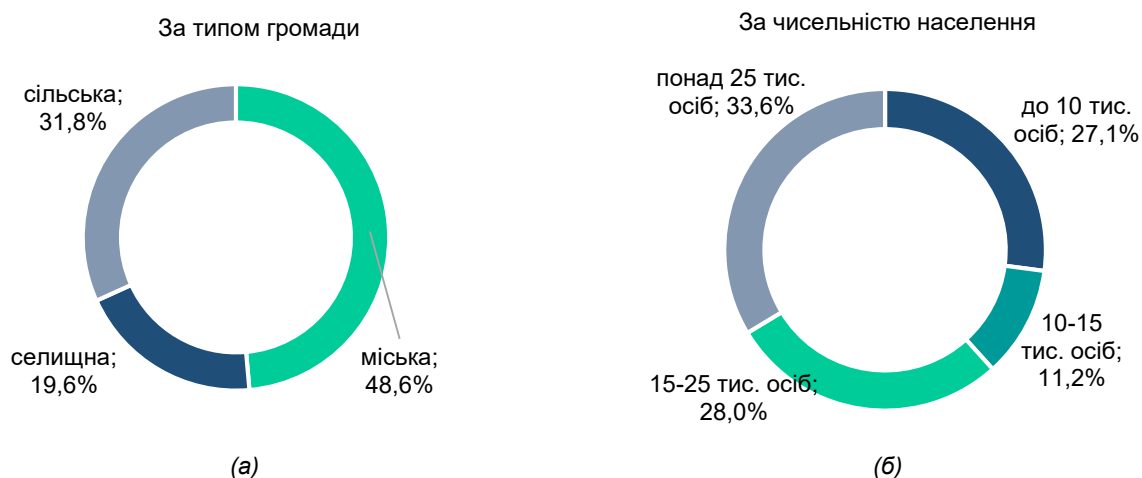

Рис. 3.2. Структура вибірки територіальних громад за типом (а) та групами чисельності населення (б)

Сформована вибірка є репрезентативною у широкому розумінні, оскільки охоплює різні страти адміністративно-територіальної організації та просторового розвитку. Серед респондентів представлені:

- 1) міські громади з центральною садибою у містах-обласних центрах (Ужгородська, Івано-Франківська та Луцька громади) і колишніх містах обласного значення (зокрема, Стрийська, Самбірська, Шептицька, Новороздільська, Бурштинська, Дубенська, Кременецька, Мукачівська, Берегівська та ін. громади);
- 2) прикордонні громади україно-білоруського (Шацька та Ратнівська), україно-польського (Шацька, Литовезька, Вишнівська, Рава-Руська, Хирівська, Старосамбірська, Стрілківська та Турківська), україно-словацького (Ужгородська), україно-угорського (Берегівська), україно-румунського (Тячівська, Солотвинська, Рахівська, Богданська, Селятинська та Терембленська) та україно-молдовського (Вашковецька) суміжжя;
- 3) гірські громади Карпатського регіону⁷⁰ (Богданська, Рахівська, Солотвинська, Білківська, Міжгірська, Синевирська, Богородчанська, Солотвинська, Вигодська, Перегінська, Делятинська, Надвірнянська, Пасічниська, Косівська, Трускавецька, Старосамбірська, Стрілківська, Турківська, Селятинська), для яких характерні виклики рельєфно-кліматичного та інфраструктурного характеру, а також здебільшого рекреаційна спеціалізація;

⁷⁰ Громади, яким Законом України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» ([URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-95-%D0%BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-95-%D0%BF#Text)) надано статус гірських.

- 4) аграрно-орієнтовані сільські громади рівнинних територій (значна частка громад Рівненської, Волинської та Тернопільської областей, а також північної частини Львівської області та Прикарпаття), де актуальними є питання диверсифікації економіки та розвитку переробки агропродукції;
- 5) громади з високою концентрацією внутрішньо переміщених осіб (зокрема, частина міських та приміських громад Львівської та Івано-Франківської областей, Ужгородська, Мукачівська, Луцька громади), що поєднують додаткові соціально-економічні навантаження з можливостями нарощення людського капіталу;
- 6) громади з потужним рекреаційним потенціалом (зокрема, Трускавецька, Берегівська, Солотвинська громади), які спеціалізуються на розвитку курортно-оздоровчої сфери, туризму й відпочинку та здатні генерувати значний мультиплікативний ефект для економіки регіону;
- 7) вугільні громади, громади з теплогенеруючими потужностями⁷¹ (Литовезька, Нововолинська, Шептицька, Бурштинська громади), а також громади з розвиненим видобутком нафти, газу (Стрийська, Бориславська, Надвірнянська громади) та інших корисних копалин (Новороздільська, Миколаївська громади), що переживають специфічні виклики трансформації місцевих соціально-економічних систем та потребують вироблення нової моделі розвитку, здатної забезпечити їх адаптацію до сучасних умов господарювання.

Така багатовимірність дозволяє розглядати результати опитування як цілісну емпіричну базу для подальшого аналізу специфіки, викликів та перспектив інтеграції принципів «зеленого» переходу у соціально-економічний розвиток територіальних громад Західного макрорегіону України в умовах війни.

Європейські референції: акцент на дослідженнях ЄС. Для підсилення ваги результатів опитування у дослідженні передбачено їх зіставлення з результатами двох опитувань ОМС у країнах ЄС у різні періоди 2024 року (табл.3.1).

Таблиця 3.1

Дані щодо опитувань ОМС у країнах ЄС, обрано для порівняння з результатами опитування ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України

Параметр	EIB Municipalities Survey 2024-2025	CEMR Local Green Transition Survey 2024
Організатор	Європейський інвестиційний банк (ЄІБ)	Рада європейських муніципалітетів та регіонів (CEMR)
Публікація	The state of local infrastructure investment in Europe. EIB Municipalities Survey 2024-2025. European Investment Bank, 2025. URL: https://www.eib.org/attachments/lucalli/20250028_080425_municipalities_survey_en.pdf?utm_source=chatgpt.com	Local Green Transition. Prospects for an Inclusive and Competitive Deal. CCRE CEMR 2024. URL: https://ccre-cemr.org/wp-content/uploads/2024/10/CEMR-Local-Green-Transition-2024.pdf
Час проведення	Червень – вересень 2024 року	I квартал 2024 року
Вибірка	1002 муніципалітети з 27 країн ЄС	300 муніципалітетів та регіональних органів влади + 35 національних асоціацій органів місцевого самоврядування
Методика збору даних	Телефонні інтерв'ю з представниками муніципалітетів; дані зважені за населенням і статусом регіону для репрезентативності	Онлайн-опитувальники та консультації через мережу членів CEMR; додатковий аналіз робочих груп і кабінетних досліджень
Основні теми	Інвестиційна активність муніципалітетів: прогалини в інфраструктурі, плани на 2024-2028 рр., бар'єри (фінансові, регуляторні, кадрові), джерела фінансування, рух до зеленого та цифрового переходів	Сприйняття зеленого курсу та кліматичного законодавства; рівень обізнаності LRGs і LGAs; виклики (фінансування, кадри, регуляторна складність); вплив на територіальну справедливість та політичну поведінку громадян

сформовано авторами

⁷¹ Відповідно до Державної цільової програми Справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року. URL: <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/projekt-programi-z-dodatkami.pdf>

Усвідомлюючи наявні методологічні відмінності (склад вибірки, інструменти збору даних, часові рамки), погоджуємося, що таке порівняння не може розглядатися як статистично тотожне. Однак це зіставлення сприяє виявленню спільних і відмінних тенденцій у розумінні представниками місцевого самоврядування ЄЗК та водночас підвищує наукову й практичну вагомість авторського дослідження у контексті аналізу інтеграції принципів «зеленого» переходу в управлінні територіальними громадами в Україні.

Під час розроблення анкети для соціологічного опитування запитання були сформульовані таким чином, щоб уникнути прямого використання термінології, що пов'язана із «зеленим» переходом. Такий підхід застосовано свідомо з метою мінімізації впливу навідних формулювань та отримання максимально достовірних результатів щодо кожного окремого аспекту дослідження. Запитання, яке стосувалося рівня обізнаності респондентів із положеннями ЄЗК, було розміщене наприкінці анкети, що дозволило уникнути упередженості у відповідях на попередні блоки питань.

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ОПИТУВАННЯ.

3.1. Фокус: управління «зеленим» переходом у громадах

На питання **«Чи обізнані Ви з основними положеннями Європейського зеленого курсу (European Green Deal)?»** лише 15% респондентів дали ствердну відповідь, а кожен другий опитаний зазначив, що ознайомлений з окремими напрямками курсу (50,5%). Про необізнаність щодо положень «зеленого» переходу зауважила 1/3 управлінців місцевих рад (34,6%). В цьому контексті західноукраїнські громади суттєво поступаються муніципалітетам у країнах ЄС, де на високому рівні обізнані з ЄЗК 39% респондентів, а частково 53%. Лише 8% опитаних не ознайомлені з положеннями зеленого переходу (рис. 3.3). З одного боку, такі результати вказують на «відставання» територіальних громад в Україні від муніципалітетів ЄС. З другого, варто врахувати різницю інтеграції принципів політики в систему управління на різних рівнях в Україні та ЄС. В ЄС «зелений» перехід є основоположною політикою розвитку, що формує рамку, в межах якої відбувається фінансове забезпечення розвитку територій та секторів економіки, в тому числі через наднаціональні фонди. В Україні навіть попри проведення роботи з гармонізації законодавчої та нормативно-правової бази з положеннями ЄЗК у контексті євроінтеграційного курсу, процес інформування про «зелений» перехід залишається несистемним і фрагментарним, а в багатьох випадках набуває ознак «випадковості».

Розуміння суті «зеленого» переходу, на нашу думку, мають перш за все представники органів самоврядування територіальних громад, що в своїй діяльності працювали над залученням фінансових ресурсів з зовнішніх джерел – фондів ЄС, міжнародних фінансових організацій та від урядів країн ЄС. Підтвердженням цієї гіпотези є порівняння рівня обізнаності з положеннями ЄЗК в розрізі різних типів територіальних громад (рис. 3.3).

Перед у розумінні суті курсу ведуть міські громади (обізнаними і частково обізнаними є 78,2% опитаних), найбільше – міські громади з центрами в містах-обласних центрах і колишніх містах обласного значення (88,2%). На противагу їм – сільські і селищні громади з показником повної/часткової поінформованості 58,1%. Громади, осередками економічного розвитку яких є великі міста, зазвичай мають тривалу «історію» взаємодії з міжнародними фінансовими інституціями щодо залучення кредитних та/або грантових ресурсів для забезпечення власного розвитку. Реалізація міськими радами великих інфраструктурних та інвестиційних проєктів вимагає поінформованості працівників відповідних структурних підрозділів органів місцевого самоврядування про стратегічні орієнтири і передові практики управління у розвинених країнах, а умовою успішного проєкту в ЄС часто є його ґрунтування на екологоорієнтованих підходах.

Сільські і селищні громади мають менше такого досвіду, і лише на сучасному етапі (активно – в умовах повномасштабної війни) відбувається розширення їх доступу до кредитних і грантових ресурсів міжнародних донорів (програми Interreg, EU LIFE, фінансові угоди між

Україною та Європейським Інвестиційним Банком тощо). Відповідно, їх рівень обізнаності з ЄЗК поки що є обмеженим.

*статус згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про перелік населених пунктів, яким надається статус гірських» № 647 від 11 серпня 1995 року (зі змінами)

Рис. 3.3. Рівень обізнаності ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України (2025 р.) та муніципалітетів ЄС і асоціацій ОМС країн ЄС (CEMR, 2024 р.) щодо основних положень Європейського зеленого курсу, %

територіальні громади Західного макрорегіону України – побудовано на основі проведеного опитування; муніципалітети ЄС – побудовано на основі⁷²

Вдалим прикладом для порівняння є два функціональні типи територій на Заході України: гірські територіальні громади (де ступінь поінформованості про ЄЗК становить 60%) та

⁷² Local Green Transition. Prospects for an Inclusive and Competitive Deal. CCRE CEMR 2024. URL: <https://ccre-cemr.org/wp-content/uploads/2024/10/CEMR-Local-Green-Transition-2024.pdf>

громади, основу економічного розвитку яких формує видобувна промисловість і теплогенерація (85,7%). Впродовж 2024-2025 років вугільні територіальні громади Заходу України залучені до процесу справедливої трансформації вугільних регіонів до 2030 року, що є одним з напрямів впровадження «зеленого» переходу в ЄС і який розширено на інші країни. Тому рівень обізнаності щодо ЄЗК у вугільних громадах є дуже високим (85,7%). Натомість гірські громади, що теж мають значний потенціал екологоорієнтованого розвитку, на сучасному етапі залишаються дещо осторонь «зеленого» переходу і цільової зовнішньої підтримки, що відобразилося на їх розумінні «зелених» процесів у ЄС (60,0%).

Ще одним підтвердженням епізодичності і ситуативного характеру одержання інформації про ЄЗК (передусім у контексті практики управлінської діяльності) є порівняння рівня обізнаності про «зелений» перехід в розрізі посад, які займали респонденти-представники місцевих рад, відповідаючи на запитання анкети (рис. 3.4).

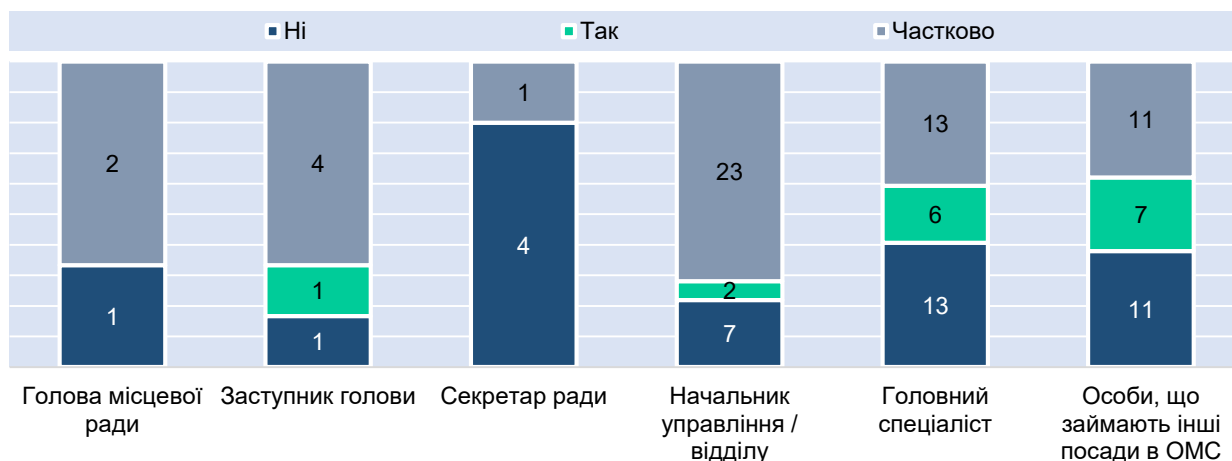

Рис. 3.4. Рівень обізнаності про основні положення Європейського зеленого курсу органів місцевого самоврядування територіальних громад Західного макрорегіону України в розрізі посад респондентів, що проходили опитування (2025 р.)

побудовано на основі опитування ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України

База знань про «зелений» перехід у представників місцевих рад, що займають різні посади, є різною і пов'язана зі специфікою посадових обов'язків: чим «ближчою» є посадова функція до виконання технічних та/або екологічних завдань, тим вищим є рівень обізнаності. На це вказує, наприклад, порівняння поінформованості секретарів рад (до обов'язків яких питання «зеленого» переходу не входять) та представників структурних підрозділів (начальники, спеціалісти), серед яких в опитуванні взяли участь переважно працівники управлінь/відділів з питань економіки та інвестицій (зазвичай саме вони формують і подають проектні заявки).

На основі наведених порівнянь можемо констатувати домінування часткової обізнаності органів самоврядування територіальних громад Західного макрорегіону України про основні положення ЄЗК, що свідчить про неповноту комплексного розуміння ідей та принципів курсу. Такий стан сформованості знань є основною перешкодою на шляху реалізації політики «зеленого» переходу загалом, а також виконання ОМС розширеного спектру функцій у системі багаторівневого управління цим процесом зокрема.

Однією з основних причин недостатньої обізнаності ОМС громад з положеннями ЄЗК є відсутність в їх структурі підрозділів або посадових осіб, сферою дій яких були б екологічні питання. На питання **«Чи створено у структурі виконавчих органів окрему штатну одиницю або підрозділ з питань екології/енергоменеджменту?»** кожен другий респондент (47,7%) відповів про його відсутність, а третина опитаних (32,7%) – про покладання таких обов'язків на фахівця з іншого підрозділу (рис. 5). У міських органах управління ситуація краща – лише 32,7% стверджують про відсутність такої штатної одиниці/підрозділу. У сільських і селищних відповідні посади відсутні в більшості органів управління (61,8%) (рис. 3.5).

Попри те, що політика «зеленого» переходу є комплексною і охоплює більшість сфер економіки територіальних громад, в її основі – сталий розвиток і застосування підходів, що базуються на екологічних ініціативах та інноваціях. Наприклад, стала мобільність в управлінні міським транспортом, енергоефективні підходи до будівництва житла і модернізації комунальних будівель, впровадження екологоорієнтованих заходів в систему управління приватним житлом, циркулярна економіка, розвиток системи надання послуг соціальної сфери та застосування нових механізмів адаптації на ринку праці у вугільних громадах, які долучені до процесу справедливої трансформації тощо. Тому наявність в структурі органу управління територіальної громади фахівців лише в сфері економічного розвитку та управління публічними інвестиціями на сучасному етапі є недостатньою. Це пов'язано зі специфікою набуття досвіду в сфері екології та екоінновацій, який, зважаючи на євроінтеграційний контекст, має бути складовою управління громадами.

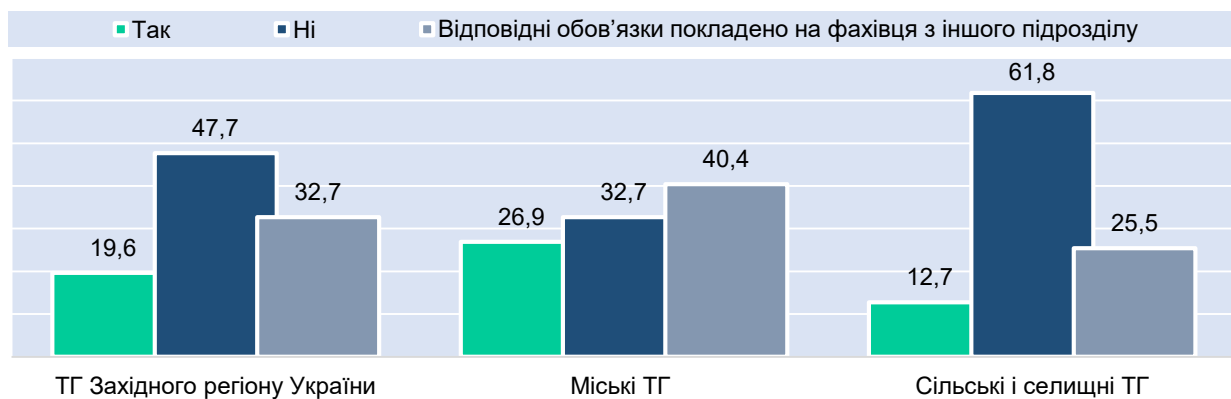

Рис. 3.5. Наявність у структурі виконавчих органів управління територіальними громадами Західного макрорегіону України окремих штатних одиниць або підрозділів з питань екології та енергоменеджменту, % (2025 р.)

побудовано на основі опитування ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України

Потребу нарощення інституційної спроможності в громадах засвідчують також результати опитування. У відповідь на питання «**Які внутрішні бар'єри (труднощі) обмежують можливість Вашої громади реалізовувати заходи з енергозбереження, покращення стану довкілля, екологічні ініціативи тощо?**» найбільш гострими, поруч з відсутністю доступного і стабільного фінансування (83,8% – «надзвичайно важливо» та «важливо»), є проблеми, що пов'язані із відсутністю доступу до експертних знань і складністю забезпечити прийняття ефективних управлінських рішень в цій сфері: відсутність/нестача фахівців у сфері клімату, енергетики, мобільності тощо (друге місце за важливістю); складність у веденні регулярного екологічного обліку та планування (третє місце); нестача кадрового або управлінського потенціалу загалом (п'ята позиція) (рис. 3.6).

Нестача фахівців в сфері екології та екоінновацій, як виявилось, є стримуючим фактором не лише для територіальних громад Західного макрорегіону України, а й муніципалітетів країн ЄС (рис. 3.7).

Результати опитування 1002 муніципалітетів з усіх країн ЄС, яке здійснене Європейським Інвестиційним Банком щодо доступу в органах самоврядування до експертних знань, дають змогу констатувати: доступ до навичок в сфері екології та клімату є найбільш проблемним аспектом (про це заявляють 30% опитаних). Це свідчить про незабезпеченість попиту на такі знання органів місцевого самоврядування в країнах ЄС їх пропозицією.

Серед західноукраїнських громад ситуація є складнішою. Адже про важливість та надзвичайну важливість проблеми відсутності фахівців у сфері клімату, енергетики, мобільності тощо вказує 57,4% ОМС, тоді як в ЄС – лише кожен третій.

Виклики та пріоритети управління економікою територіальних громад Західного макрорегіону України на засадах «зеленого» переходу

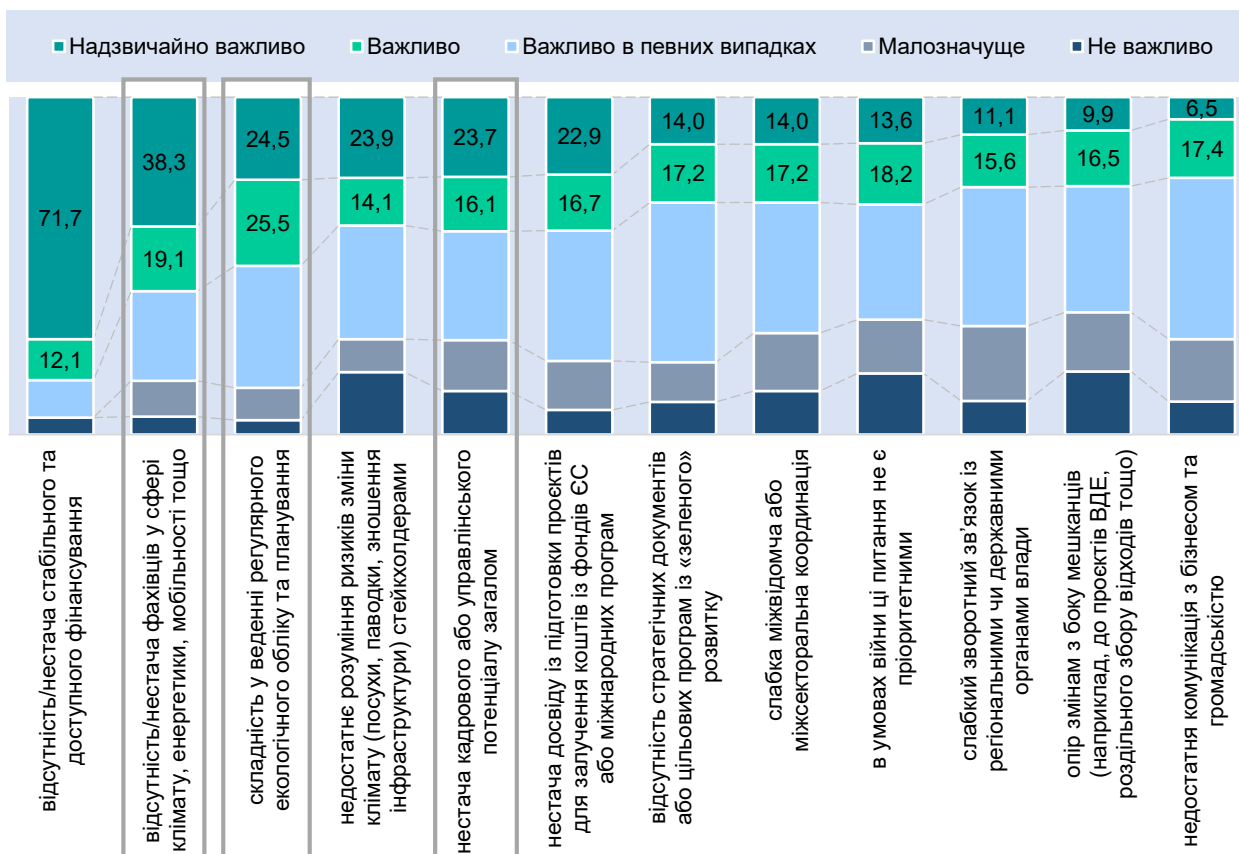

Рис. 3.6. Результати оцінки ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України внутрішніх бар'єрів реалізації «зелених» заходів та ініціатив, % (2025 р.)

побудовано на основі опитування ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України

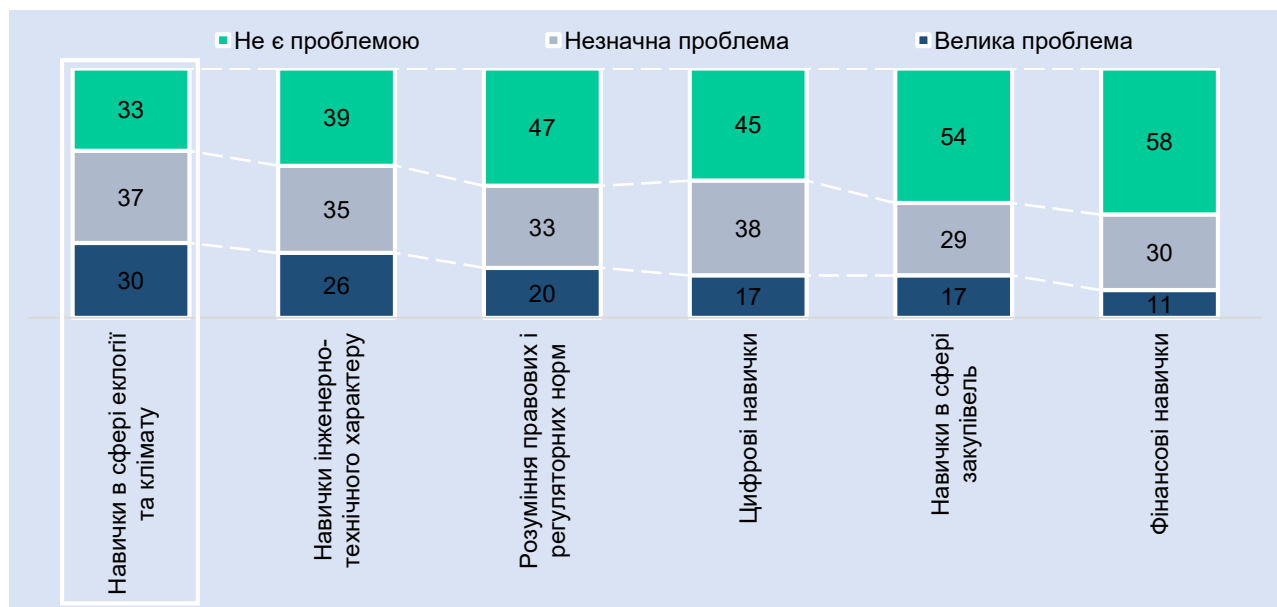

Рис. 3.7. Доступ до експертних знань в органах самоврядування муніципалітетів країн ЄС, % (2024 р.)

побудовано на основі⁷³

⁷³ The state of local infrastructure investment in Europe. EIB Municipalities Survey 2024-2025. European Investment Bank, 2025. URL: https://www.eib.org/attachments/lucalli/20250028_080425_municipalities_survey_en.pdf?utm_source=chatgpt.com

Відсутність доступу до навичок в сфері клімату та екології впливає на визначення шляхів реалізації «зеленого» переходу на місцевому рівні, а також стратегічне бачення розвитку територіальних громад за цими орієнтирами. Наприклад, наслідком такої проблеми є повсюдна відсутність у територіальних громадах Західного макрорегіону України муніципальних енергетичних планів, що виявлено під час опитування у відповідь на питання **«Чи затверджені у громаді наступні документи? (оберіть усі відповіді, які підходять)»** (рис. 3.8).

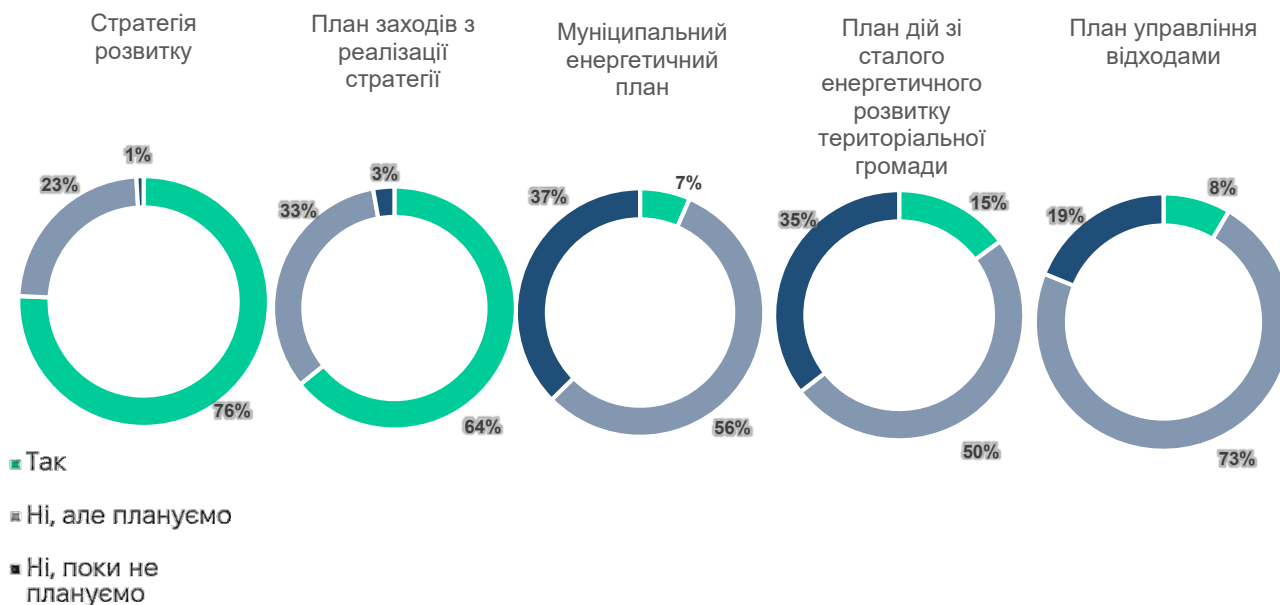

Рис. 3.8. Ситуація з наявністю у територіальних громадах Західного макрорегіону України затверджених планових документів, % (2025 р.)

побудовано на основі опитування ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України

Згідно з Законом України «Про енергетичну ефективність», місцевий (муніципальний) енергетичний план (МЕП) є документом стратегічного планування, який визначає довгострокові цілі сталого енергетичного розвитку певної території та об'єктів у межах такої території і містить об'єднані заходи, спрямовані на їх досягнення, з урахуванням національних цілей з енергоефективності, скорочення викидів парникових газів, розвитку відновлюваних джерел енергії та інших цілей, які пов'язані з використанням енергії⁷⁴. Разом зі стратегією розвитку громади та планом заходів з її реалізації цей документ лежить в основі планування розвитку громади на середньо- та довгострокову перспективи (з огляду на специфіку МЕП, у контексті «зеленого» переходу в тому числі). Це обов'язковий для прийняття в громаді плановий документ, який, згідно з законодавством, має бути затверджений у громадах до 21 жовтня 2025 року.

Станом на початок II півріччя 2025 року лише 7% респондентів вказують на його наявність. Варто врахувати також прийняті у 15% (переважно міських) громадах плани дій зі сталого розвитку, які (згідно з п. 6 розділу II Методики розроблення місцевих енергетичних планів⁷⁵) можуть бути об'єднані з місцевими енергетичними планами за умови їх відповідності основним вимогам методики. Наявність планів дій зі сталого розвитку в деяких міських громадах пов'язана із тим, що вони є членами Угоди мерів⁷⁶ – європейської ініціативи щодо підтримки дій органів місцевого самоврядування з питань клімату та енергії. Обов'язковою умовою членства є розроблення та узгодження з Угодою плану дій громади.

⁷⁴ Про енергетичну ефективність. Закон України № 1818-IX від 21 жовтня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text>

⁷⁵ Про затвердження Методики розроблення місцевих енергетичних планів. Наказ Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України №1163 від 21 грудня 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0245-24#Text>

⁷⁶ Угода мерів. URL: <https://com-east.eu/uk/covenant-of-mayors-2/>

Аналогічною є ситуація з планами управління відходами: вони розроблені і затверджені лише у 8% територіальних громад макрорегіону. Однак від ситуації з МЕРП їх відрізняють два аспекти: по-перше, цей документ є необов'язковим для розроблення і затвердження на базовому рівні; по-друге, питання управління відходами повинне бути розглянуто у стратегіях розвитку громад та планах заходів з їх реалізації⁷⁷.

Корисним є порівняння часток громад із затвердженими стратегіями розвитку та місцевими енергетичними планами. Розроблення і затвердження стратегій розвитку громад та планів заходів з їх реалізації (64% опитаних мають обидва документи) зовсім нещодавно у більшості громад також перебувало на етапі планування. Однак залучення до цього процесу експертної підтримки посприяло активному вирішенню проблеми. У процесі розроблення МЕРП таких тенденцій не спостерігаємо. Формування цього документу вимагає досвіду та навичок в сфері екології і клімату, в тому числі енергетичного менеджменту. Органи самоврядування громад, які переважно не мають у структурі виконавчих органів окремих штатних одиниць або підрозділів з питань екології та енергоменеджменту (47,7%) або покладають такі обов'язки на фахівців з інших підрозділів радше як додаткові (32,7%) (рис. 3.5), переважно не мають компетенцій для формування такого типу документів. Відповідно, для досягнення успіху у стратегуванні сталого екологоорієнтованого поступу на місцевому рівні важливо забезпечити вільний доступ до експертних знань.

Нестача досвіду в сфері клімату та екології впливає і на підходи до впровадження екологоорієнтованих заходів. Одним з найпростіших і базових кроків в цьому контексті є налагодження постійного моніторингу енергоспоживання в громаді. У відповідь на питання **«Чи здійснюється у громаді оцінка енергоспоживання об'єктів комунальної інфраструктури?»** 43,0% опитаних ОМС зазначили, що здійснюють постійний моніторинг споживання енергії, 44,9% – не здійснюють. Застосовуваними такі заходи є переважно у громадах з центрами в містах обласних центрах або колишніх містах обласного значення (70,6% громад проводять його на постійній основі), натомість – лише в 1/3 сільських громад (рис. 3.9).

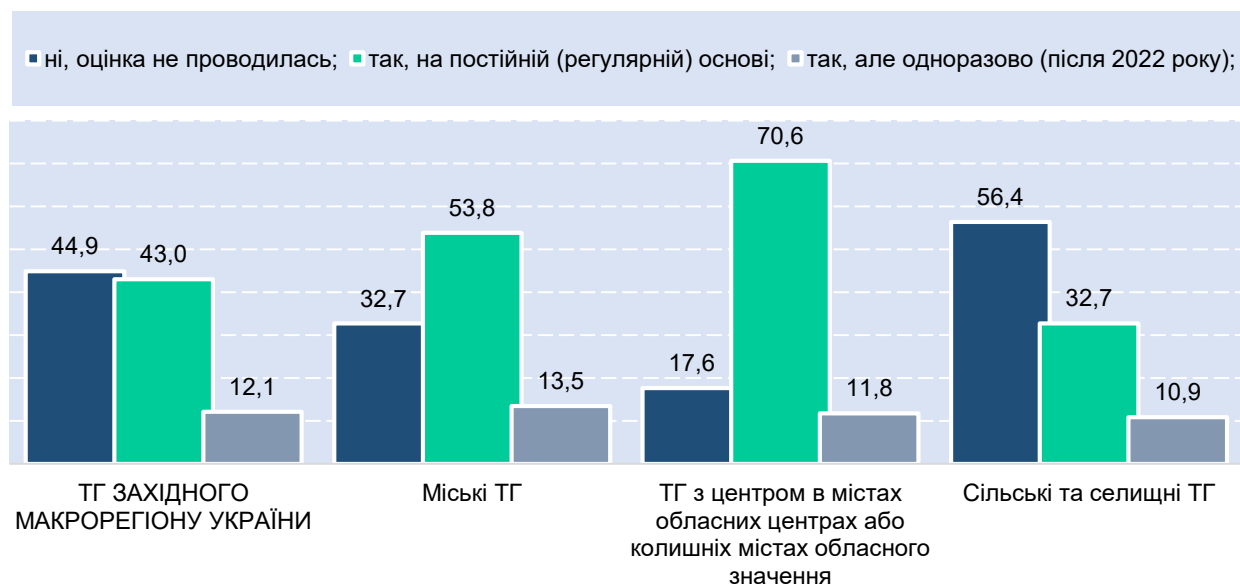

Рис. 3.9. Частка територіальних громад Західного макрорегіону України, які здійснюють оцінку енергоспоживання об'єктами комунальної інфраструктури, %

побудовано на основі опитування ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України

⁷⁷ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України № 265 від 21 грудня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265914-22#Text>

Виклики та пріоритети управління економікою територіальних громад Західного макрорегіону України на засадах «зеленого» переходу

На рис. 3.10 представлено порівняння специфіки реалізації «зелених» ініціатив в Західному макрорегіоні України та країнах ЄС.

Територіальні громади Західного макрорегіону України (2025)

Проекти якого характеру реалізовувалися/реалізуються у Вашій громаді з 2022 року?

Муніципалітети ЄС (2024)

Чи вже впроваджено "зелені" заходи у Вашому муніципалітеті?

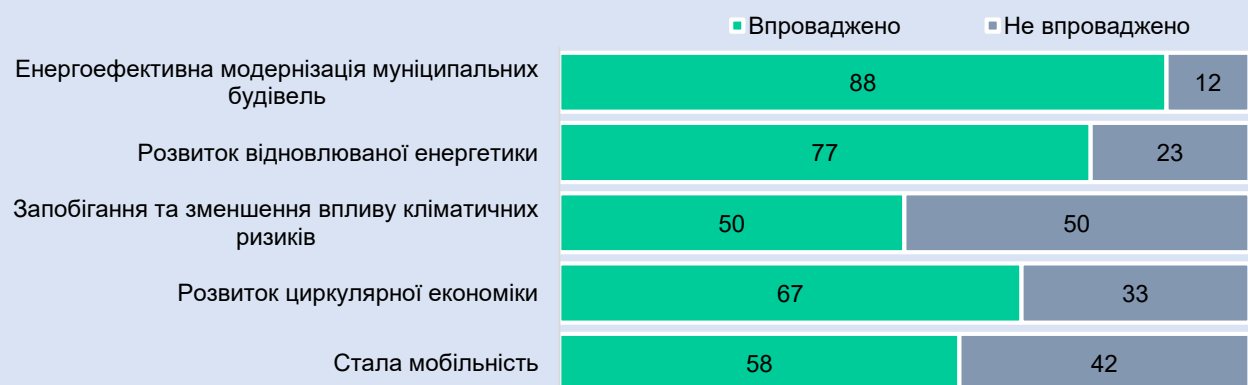

Рис. 3.10. Частка ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України (2025 р.) та муніципалітетів ЄС (ЄІБ, 2024 р.), які повідомляють про реалізацію «зелених» проєктів на власній території

територіальні громади Західного макрорегіону України – побудовано на основі проведеного опитування; муніципалітети ЄС – побудовано на основі⁷⁸

⁷⁸ The state of local infrastructure investment in Europe. EIB Municipalities Survey 2024-2025. European Investment Bank, 2025. URL: https://www.eib.org/attachments/lucalli/20250028_080425_municipalities_survey_en.pdf?utm_source=chatgpt.com

З аналізу відповідей на питання щодо впровадження «зелених» ініціатив у муніципалітетах ЄС (дослідження ЄІБ, 2024 р.) прослідковується високий рівень участі в реалізації проєктів за всіма напрямками ЄЗК: від 88% муніципалітетів, які здійснюють енергоефективну модернізацію муніципальних будівель, до 50% тих, що проводять заходи з запобігання та зменшення впливу кліматичних ризиків на розвиток своєї території.

Тенденції в територіальних громадах Західного макрорегіону України сильно відрізняються. На питання **«Проекти якого характеру реалізовувалися/ реалізуються у Вашій громаді з 2022 року?»** більшість опитаних відзначають проєкти двох видів: енергетична модернізація будівель (75,7%) та встановлення сонячних панелей, теплових насосів, модернізації систем опалення (57,9%). Велику частку громад, які реалізують проєкти цих типів можна пояснити трьома причинами:

по-перше, законодавчими вимогами та державними будівельними нормами (Закон «Про енергетичну ефективність будівель», ДБН з питань енергозбереження та енергоефективності⁷⁹, вимоги до сертифікації енергоефективності) передбачено обов'язковість впровадження заходів із термомодернізації в процесі реконструкції і нового будівництва. Відповідно, усі проєкти, в основі яких плануються будівельні роботи, обов'язково мають містити заходи підвищення енергетичної ефективності;

по-друге, стимулюванням через спрямування субвенцій в межах програм і конкурсів (Програма відновлення України та програма «Енергоефективність громадських будівель в Україні») та надання кредитів і грантів (наприклад, NEFCO) на окреслений напрям є найчастішою – перевага при фінансуванні проєктам цього типу, серед інших причин, забезпечена тим, що їх результати є вимірюваними (економія енергоресурсів, зниження викидів CO₂), і вони відповідають міжнародним кліматичним зобов'язанням України;

по-третє, актуалізація питань енергетичної безпеки в умовах війни. Повномасштабна агресія росії призвела до посилення енергетичної вразливості громад через перебої з постачанням газу, електроенергії та тепла. ОМС змушені шукати додаткові можливості для забезпечення безперебійного функціонування закладів соціальної сфери (освітніх закладів, лікарень, ЦНАПів тощо). Найбільш доступними і доцільними є заходи з енергомодернізації будівель і встановлення відновлюваних джерел енергії (сонячні панелі, теплові насоси).

Щодо «зелених» проєктів інших типів (рис. 3.10), частка громад, в яких відбулася їх реалізація є незначною і коливається в межах від 0,9% до 14,0%. Хоча втілення таких проєктів у громадах заохочене документами державного планування, законодавчо обумовленої обов'язковості, фінансової та інституційної підтримки з боку центрального і регіонального рівнів управління здебільшого немає. Прослідковується також вплив умов війни (непріоритетність та законодавчо встановлені обмеження спрямування фінансових ресурсів) і відсутність забезпечення ОМС експертними знаннями (про це йшлося вище). Внаслідок цього суттєва частина важливих екологічних питань розвитку громад залишаються поза системною увагою зацікавлених сторін.

Однією з найгостріших проблем залишається відсутність системних підходів до управління та збереження зелених зон (**«Чи має громада плани, програми або визначені підходи щодо управління та збереження зелених зон?»**). 43,4% респондентів зазначили, що у їхніх громадах наразі не існує чітко визначених дій або документів у цій сфері, а ще 46,2% – що наявні лише окремі рішення чи ініціативи, не пов'язані між собою єдиною стратегією. Це свідчить про фрагментарний характер екологічної політики на місцевому рівні та недостатню інституційну увагу до питань формування «зеленого» каркасу територій. Позитивну відповідь щодо наявності затверджених планів або програм управління й збереження зелених зон надали лише кілька громад Західного регіону України: Ужгородська і Тячівська (Закарпатська обл.), Байковецька та Борщівська (Тернопільська обл.), Перегінська, Надвірнянська і Коломийська (Івано-Франківська обл.), Вишнівська, Ратнівська, Луцька, Ковельська

⁷⁹ ДБН В.1.2-11:2021 «Енергозбереження та енергоефективність». Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 30 грудня 2021 року № 366 та накази від 31.01.2022 № 22, від 08.04.2022 № 62, від 16.05.2022 № 72. Реєстраційний номер ВНО1:6642-2299-1987-6569. ДП «Державний науково-дослідний інститут будівельних конструкцій». URL: https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/2846641320083064610/2022-05-26/801284d7-82d6-434a-9cfa-4f5a153e5325.pdf

(Волинська обл.) та Буська (Львівська обл.) громади. Це підкреслює значну нерівномірність у впровадженні екологічних практик управління зеленими зонами в межах макрорегіону.

Аналіз відповідей на питання **«Чи впроваджуються у громаді заходи з покращення стану водних ресурсів?»** засвідчує, що для більшості територіальних громад макрорегіону залишається актуальною проблема відсутності системного підходу до управління водними ресурсами. Переважна частка респондентів (58,7%) вказала, що у їхніх громадах здійснюються лише поодинокі ініціативи, які не формують цілісної політики у цій сфері. Це може бути наслідком нестачі фінансових ресурсів, відсутності фахових кадрів та чітких регіональних орієнтирів у сфері водоохоронної діяльності. Водночас, у порівнянні з показниками щодо управління зеленими зонами, деякі громади продемонстрували вищий рівень активності у сфері покращення стану водних ресурсів. Зокрема, позитивні відповіді дали такі громади: Закарпатська обл. – Рахівська, Тячівська громади; Тернопільська обл. – Борсуківська, Борщівська громади; Івано-Франківська обл. – Надвірнянська, Коломийська громади; Волинська обл. – Вишнівська, Ратнівська, Луцька, Ковельська, Маневицька громади; Львівська обл. – Буська, Трускавецька, Перемишлянська, Миколаївська, Бориславська, Рудківська громади.

Наявність окремих прикладів громад, що впроваджують заходи з поліпшення стану водних ресурсів та зелених зон, свідчить про поступове усвідомлення важливості інтегрованого підходу до управління природними ресурсами. Проте такі ініціативи поки не набули системного характеру на рівні всього Західного макрорегіону, що вимагає розроблення узгоджених дій і міжмуніципальної співпраці у цій сфері.

Підсумовуючи, у процесі реалізації ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України «зелених» проєктів прослідковуємо відсутність комплексного підходу через орієнтування на окремі типи проєктів і визначальний вплив держави і міжнародних донорів на ініціативи громад. Як висновок можна констатувати два вагомні аспекти:

- ❖ по-перше, вже сформовану (передусім у контексті управління публічними інвестиціями) роль держави як орієнтира поступу територіальних громад в частині планування і реалізації інвестиційних та інфраструктурних проєктів, в тому числі «зелених»;
- ❖ по-друге, нестачу експертних знань, навичок і досвіду у сфері клімату та збереження довкілля, що зумовлює фрагментарність підходу до розвитку на засадах «зеленого» переходу.

Зазначене підтверджує аналіз результатів опитування щодо впровадження «зелених» ініціатив в розрізі територіальних громад різних функціональних типів (рис. 3.11).

Чітко прослідковується різниця між міськими і сільськими територіальними громадами. Сільські територіальні громади, порівняно з міськими, мають обмежений інтегрований потенціал. Структура сільських рад представлена значно меншою кількістю фахівців, що знижує можливість користування вузькопрофільними навичками. Фінансова спроможність бюджетів сільських громад, за винятком тих, що розташовані в приміських зонах навколо великих міст, є значно меншою ніж тих, адміністративними центрами яких є потужні міста. Крім того, вони володіють більш фізично та морально застарілими комунальними об'єктами, що не є перевагою для залучення грантового фінансування. Ці та інші причини зумовлюють значно меншу частку сільських громад, де реалізовано «зелені» ініціативи. Менше 2/3 здійснювали енергетичну модернізацію будівель, кожна друга – встановлення сонячних панелей, теплових насосів та модернізацію системи опалення. Навіть у сфері розвитку екотуризму та «зеленої» агропромисловості сільські громади незначно поступаються міським (12,7% на противагу 15,4%).

Міські територіальні громади і, зокрема, територіальні громади, адміністративними центрами яких є міста обласні центри або міста, що до реформи адміністративно-територіального устрою на базовому рівні мали статус «місто обласного значення», концентруючи значні ресурси, частіше реалізують «зелені» ініціативи.

Виклики та пріоритети управління економікою територіальних громад Західного макрорегіону України на засадах «зеленого» переходу

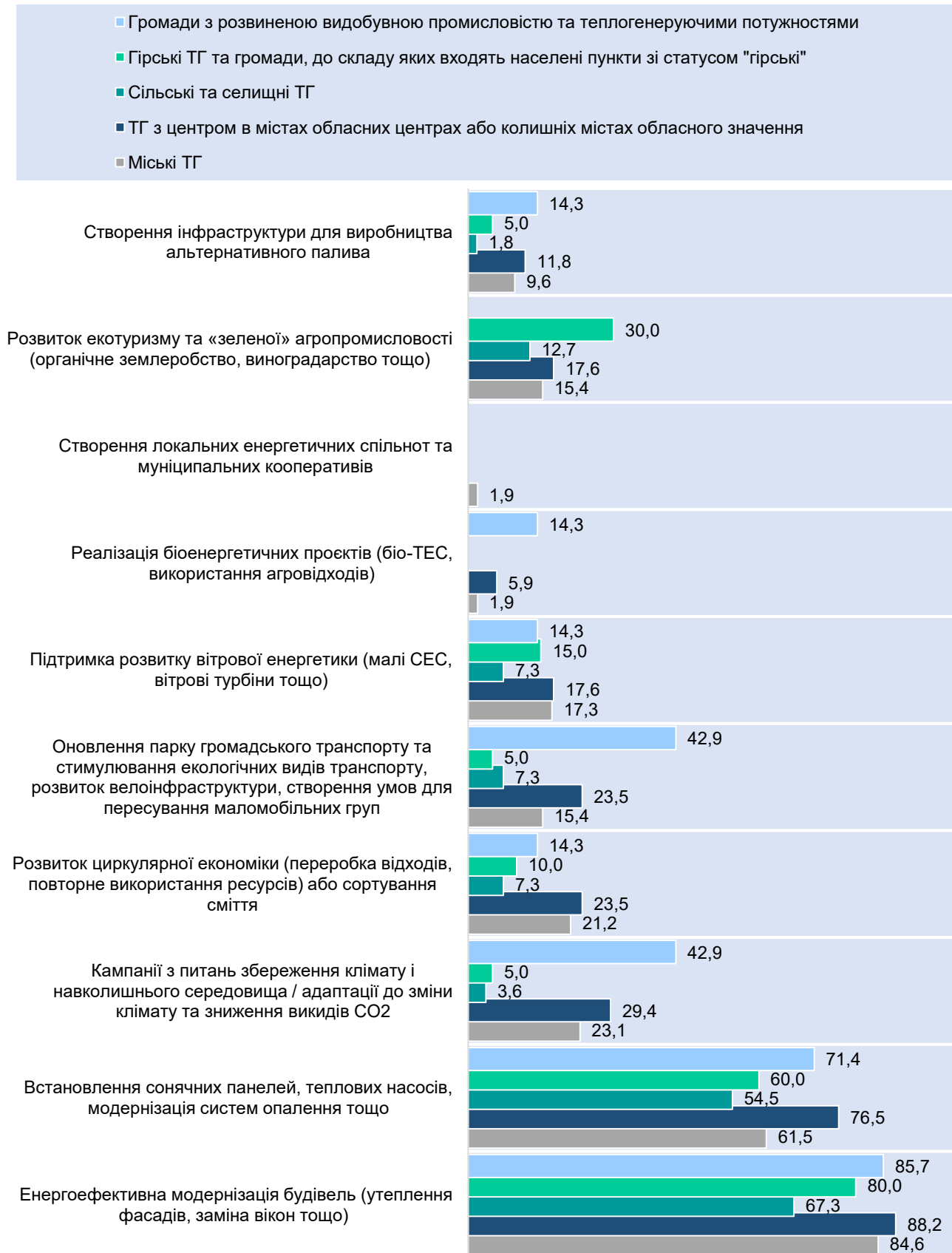

Рис. 3.11. Частка територіальних громад Західного макрорегіону України, де реалізовано проєкти певних видів впродовж 2022-2025 роках, % (2025 р.)

побудовано на основі опитування ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України

Специфічний тип проєктів щодо оновлення парку громадського транспорту та використання екологічних видів транспорту притаманний передусім для великих міських громад (їх реалізувала $\frac{1}{4}$ громад). Вони також є лідерами у розвитку циркулярної економіки (23,5%), проведенні кампаній з питань збереження клімату (29,4%). Однак, навіть цей тип громад суттєво поступається муніципалітетам ЄС щодо реалізації проєктів в контексті «зеленого» переходу.

Громади до складу яких входять населені пункти зі статусом «гірський», попри найнижчий рівень обізнаності з ЄЗК (див. рис. 3.3), найбільш часто, як і інші, реалізували проєкти енергоефективної модернізації будівель та систем енергопостачання (відповідно 80,0% та 60,0%).

Однак, специфіка територій зумовлює дещо інший підхід до вибору типів проєктів. Гірські громади вдвічі частіше ніж інші реалізують проєкти розвитку екотуризму і «зеленої» агропромисловості (30%), 15% громад розвивають на своїй території вітрову енергетику. І хоча за більшістю показників гірські громади є співмірними з сільськими, вони випереджають останніх за рівнем залученості до реалізації проєктів в сфері «зеленого» переходу.

Як зауважено вище, на сучасному етапі існує певний дисбаланс залучення гірських громад та громад з розвинуеною видобувною промисловістю та теплогенеруючими потужностями до «зеленого» переходу. Це зумовлене різницею підходів у державній політиці регіонального розвитку до кожного з типів територій та відмінностей в можливостях залучення донорської підтримки.

Зокрема, хоча в Україні з 1995 року діє Закон «Про статус гірських населених пунктів», цільової державної та міжнародної підтримки екоорієнтованого системного розвитку гірських громад немає. Більшість заходів – це окремі проєкти в межах транскордонної співпраці (зокрема, Interreg NEXT «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна») або екологічні і туристичні ініціативи бізнесу. Однак, системної підтримки саме як для функціонального типу територій поки не запроваджено.

Щодо громад з розвинуеною видобувною промисловістю та теплогенеруючими потужностями, то з 2020 року Україна інтегрована в Європейську платформу справедливої трансформації вугільних регіонів, з 2021 р. – у програму ЄС «Ініціативи для вугільних регіонів у перехідному періоді на Західних Балканах та в Україні». Це підвищило увагу міжнародних фінансових організацій (зокрема, ЄІБ, ЄБРР, Світового банку та ін.), а також урядів країн-донорів до вугільних громад. Результатом стало залучення підтримки GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit), технічної допомоги Світового банку. Для Української держави це важливий пріоритет, який є одним з напрямів реалізації ЄЗК і характеризується активною підтримкою з боку органів управління центрального та регіонального рівнів.

Як зазначалося вище, існує суттєвий вплив міжнародних донорів через проєкти, які вони реалізують в українських громадах, на формування знань щодо «зеленого» переходу. Цей вплив спостерігається і на прикладі вугільних громад. Підтримка в межах програми ЄС сприяє активізації темпів реалізації «зелених» проєктів. Громади лідирують за частотою створення інфраструктури для виробництва альтернативних видів палива (14,3%), реалізації біоенергетичних ініціатив (14,3%), сталої мобільності (42,9%), проведення кампаній зі збереження клімату і навколишнього природного середовища (42,9%), енергомодернізації будівель (85,7%) і встановлення СЕС (71,4%).

Пошук відповіді на питання щодо системності підходу до «зеленого» переходу та збереження довкілля як одного з завдань функціонування ОМС здійснено в результаті опитування за низкою питань, наведених на рис. 3.12.

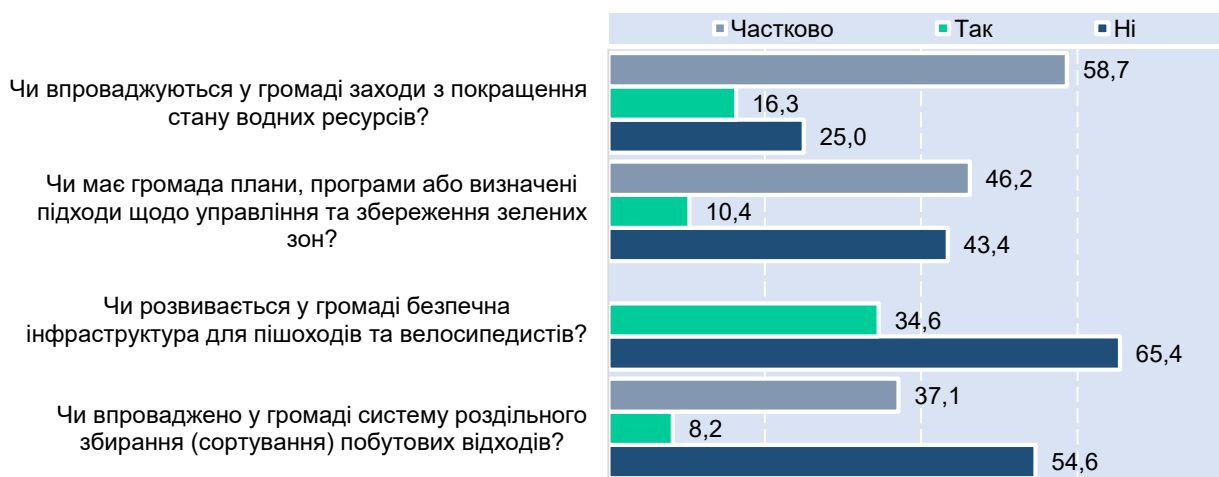

Рис. 3.12. Стан впровадження у територіальних громадах Західного макрорегіону України «зелених» ініціатив, % (2025 р.)

побудовано на основі опитування органів самоврядування територіальних громад Західного макрорегіону України

Співставлення отриманих результатів опитування (рис. 3.15) із даними рис. 3.10 (б) демонструє різницю у сприйнятті громадами «зелених» ініціатив залежно від формулювання запитання. Наприклад, у відповідь на системне питання (рис. 3.10 (б)) щодо сталої мобільності респонденти лише в 11,2% випадків дають позитивні відповіді. Натомість у випадку (рис. 3.15), коли питання сформульовано конкретно – розвиток інфраструктури для пішоходів і велосипедистів – вони значно частіше зазначають про проведення таких заходів (34,6%). Аналогічно, у сфері управління відходами: лише 11,2% опитаних повідомили про реалізацію проектів циркулярної економіки, тоді як понад третина (37,1%) стверджують, що здійснюють роздільний збір відходів.

Вважаємо, така невідповідність між відповідями свідчить про нестачу системності: в контексті реалізації ініціатив «зеленого» переходу громади реалізують окремі заходи, але не розглядають їх як елемент цілісної політики.

Виявлена особливість є цінною для наукової інтерпретації, оскільки дає змогу оцінити рівень розуміння органами місцевого самоврядування суті ініціатив «зеленого» переходу. Це відкриває додаткову аналітичну перспективу: відповіді громад відображають не лише реальний стан впровадження, а й їхнє бачення власної спроможності, що є важливим індикатором місцевої політики у сфері «зеленого» переходу.

3.2. Фокус: залучення бізнесу до реалізації ініціатив «зеленого» переходу в громадах

На питання **«Чи прийняті у громаді програми підтримки бізнесу? Якщо «так», зазначте, чи реалізує громада (за кошти ОМС) програму підтримки бізнесу з акцентом на його екологічно орієнтовану трансформацію?»** лише 31,8% опитаних (тобто менше ніж третина) зазначили що мають затверджені місцеві програми сприяння розвитку підприємництва. З них програми лише кожної третьої громади (загалом лише 12 громад із 107 опитаних) передбачають екологічний компонент. Разом з тим, прийняття програм підтримки бізнесу з екологічною складовою, диференціюється за типами громад: більш активними у даному контексті є міські громади (8 із 12 відповідей), натомість у сільських (3 відповіді) та селищних (1 відповідь) громадах подібні ініціативи зустрічаються значно рідше. Це свідчить про суттєві відмінності у ресурсних можливостях та інституційній спроможності різних типів територіальних громад, які в умовах війни послаблюються додатковими фінансовими та соціальними навантаженнями, що ускладнює розвиток громад. Загалом результати

засвідчують низький рівень інтеграції принципів «зеленого» переходу у місцеву політику підтримки підприємництва. У перспективі повоєнного відновлення подолання цієї проблеми стане критично важливим для забезпечення збалансованого сталого розвитку на всій території Західного макрорегіону України.

Обмежене поширення застосування інструменту програм підтримки бізнесу з екологічною компонентою відображає особливості організації інституційної взаємодії між органами влади, бізнесом і громадськістю, а також наявні диспропорції у розподілі відповідальності за реалізацію «зеленого» переходу. На запитання **«Як орган місцевого самоврядування координує співпрацю з бізнесом та громадськістю для впровадження екологічно орієнтованих ініціатив у вашій громаді? (оберіть усі відповіді, які підходять)»** 28% громад декларують відсутність або мінімальний рівень співпраці з бізнесом і громадськістю щодо реалізації екологічно орієнтованих ініціатив, що свідчить про слабку інституційну основу для координації дій у напрямі «зеленого» переходу. Ще 14% респондентів обрали варіант «важко відповісти», що може вказувати на наявність нечітких, переважно формальних практик взаємодії (рис. 3.13).

Рис. 3.13. Форми координації ОМС з бізнесом та громадськістю у впровадженні принципів «зеленого» переходу, кількість відповідей

побудовано на основі опитування ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України

Громади, більш активні в контексті співпраці з бізнесом і громадськістю щодо реалізації принципів «зеленого» переходу, налагодили відкритий доступ до інформації про екологічні програми, організовують регулярні консультації, круглі столи та публічні обговорення за участю бізнесу й громадських організацій, підтримують партнерство на засадах довіри. Окремі громади впроваджують інформаційно-просвітницькі кампанії і організовують навчальні заходи для бізнесу та жителів щодо «зелених» ініціатив (24 відповіді), координують дії з громадськими активістами та екологічними організаціями для моніторингу та контролю за впровадженням ініціатив «зеленого» переходу (11 відповідей).

У суб'єктивному розподілі відповідальності за впровадження ініціатив «зеленого» переходу (питання **«Хто із суб'єктів економіки у громаді має відповідати за впровадження екологічних ініціатив?»**) домінують органи місцевого самоврядування (переважно 5 балів),

що відображає їхню самоідентифікацію як ключового суб'єкта формування та реалізації відповідної політики (рис. 3.14).

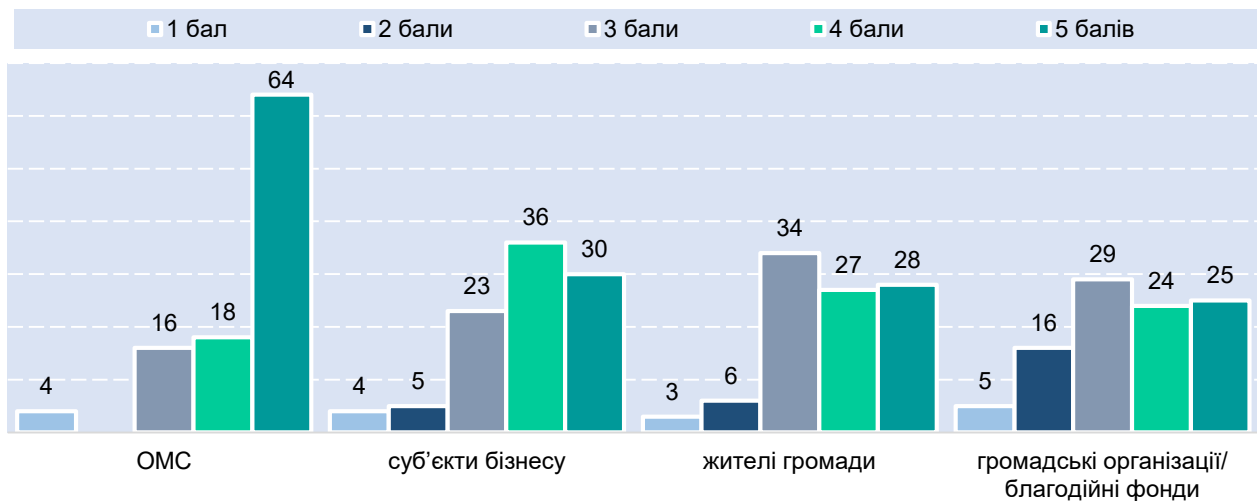

Рис. 3.14. Розподіл оцінок рівня відповідальності різних суб'єктів за реалізацію ініціатив «зеленого» переходу у громадах, кількість відповідей

побудовано на основі опитування ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України

Водночас роль бізнесу та жителів громад оцінена здебільшого на середньому рівні (3-4 бали), що свідчить про визнання їхньої важливості як учасників процесу, проте не як провідних драйверів змін. Громадські організації та благодійні фонди отримали найбільш варіативні оцінки (від 2 до 5 балів), із концентрацією відповідей на рівні 3-5 балів, що вказує на сприйняття їх як додаткових, допоміжних інституцій в реалізації принципів «зеленого» переходу.

Отже, результати опитування свідчать, що респонденти загалом високо оцінюють рівень відповідальності різних суб'єктів за впровадження екологічних ініціатив у громадах, однак провідна роль у цьому процесі, на їх погляд, беззаперечно належить органам місцевого самоврядування. За п'ятибальною шкалою середній рівень відповідальності органів місцевого самоврядування становив 4,8 бали, що є найвищим серед усіх груп. Це підтверджує усвідомлення ролі місцевої влади як координатора екологічної політики та ініціатора практичних дій у сфері охорони довкілля. Другою за значущістю групою визначено суб'єктів бізнесу, середній показник відповідальності яких становить 4,1 бали. Такий результат засвідчує поступове зміщення в бік партнерської взаємодії між владою та підприємницьким сектором у питаннях реалізації екологічних програм, зокрема енергоефективних і ресурсозберігаючих проєктів. Відповідальність жителів громади та громадських організацій/благодійних фондів оцінено дещо нижче – у межах 3,7-3,9 бали, що свідчить про ще недостатньо інституціоналізовану участь громадськості в питаннях «зеленого» переходу.

Разом з тим, незначна різниця між оцінками цих груп демонструє, що органи місцевого самоврядування визнають важливість колективної відповідальності за екологічний стан територій та відкриті до багаторівневої співпраці. Таким чином, опитані громади сприймають впровадження екологічних ініціатив як спільну відповідальність влади, бізнесу та громадянського суспільства, де органи місцевого самоврядування є ядром координації, а інші учасники – рівноправними партнерами у досягненні спільної мети сталого розвитку. Характер взаємодії між органами влади та бізнесом і розуміння ними розподілу відповідальності за реалізацію ініціатив «зеленого» переходу визначають, наскільки бізнес переходить від декларацій до реальних кроків у цьому напрямі.

Респонденти-представники територіальних громад загалом розглядають місцевий бізнес як потужний драйвер розвитку, водночас усвідомлюючи, що органи місцевого самоврядування не мають прямого впливу на рішення суб'єктів господарювання щодо спрямування їхніх витрат

на реалізацію ініціатив «зеленого» переходу (93,9% респондентів відповіли «так» і «скоріше так»; рис. 3.15).

Рис. 3.15. Сприйняття ролі бізнесу у впровадженні ініціатив «зеленого» переходу в громадах Західного макрорегіону України, кількість відповідей
побудовано на основі опитування ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України

Утім, високий рівень підтримки отримала теза про потребу взаємодії органів місцевого самоврядування з бізнесом у питаннях охорони довкілля, що демонструє визнання партнерської ролі бізнесу та важливості координації місцевою владою спільних ініціатив «зеленого» переходу. Громади також очікують від суб'єктів господарювання активнішого впровадження екологічних підходів у власній діяльності, зокрема застосування енергоощадних технологій і відновлюваних джерел енергії, що свідчить про сприйняття внутрішньої модернізації бізнесу як ключового напрямку його «зеленого» переходу. Така трансформація здатна генерувати **позитивні екстерналії для місцевого розвитку**: скорочення витрат на енергоресурси, створення нових робочих місць у сфері «зеленої» економіки, поліпшення інвестиційного клімату, розвиток локальних інноваційних екосистем, зменшення екологічних ризиків і витрат на ліквідацію їхніх наслідків, а в перспективі – зростання локальної економічної стійкості.

Декларовані очікування органів місцевого самоврядування важливо співвіднести з фактичним рівнем впровадження ініціатив «зеленого» переходу бізнесом (найперше, середнім та великим).

Результати проведеного опитування дозволяють констатувати, що інтеграція принципів «зеленого» переходу у виробничі процеси середнього та великого бізнесу у громадах Західного макрорегіону України поки що не стала масовим трендом, а брак відповідної інформації серед органів місцевого самоврядування додатково ускладнює оцінку реальної ситуації. Так, на запитання **«Чи діють на території Вашої громади суб'єкти великого та середнього бізнесу, які реально інтегрують принципи «зеленого» переходу у виробничі процеси?»** 41,1% респондентів-представників територіальних громад обрали варіант «важко відповісти» (рис. 3.16). Це вказує на недостатню комунікацію між місцевим бізнесом та владою.

Рис. 3.16. Наявність суб'єктів середнього та великого бізнесу, які інтегрують принципи «зеленого» переходу у виробничі процеси, % відповідей

побудовано на основі опитування ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України

Лише 29 громад (або 27,1% від усіх опитаних) відзначили наявність на своїй території одного чи кількох підприємств, що реально інтегрують принципи «зеленого» переходу у виробничі процеси. Серед них переважають міські громади (20 од.), здебільшого із чисельністю населення понад 25 тис. осіб (17 із 20 відповідей). Значно менше таких випадків зафіксовано у селищних (6 од.) та сільських (3 од.) громадах.

Водночас 28% респондентів повідомили, що жодне підприємство у їхній громаді не акцентує уваги на інтеграції принципів «зеленого» переходу у власну діяльність, що демонструє обмежений простір для реалізації «зелених» ініціатив. Серед таких громад переважають (43,3%) невеликі за чисельністю населення громади (до 15 тис. осіб). Про відсутність середнього та великого бізнесу як такого на своїй території зазначило 3,7% опитаних. Це невеликі сільські громади із чисельністю населення до 10 тис. осіб.

Впровадження принципів «зеленого» переходу є фінансово витратним процесом, що потребує достатньої капіталізації бізнесу. Описана ситуація підтверджує, що фінансово спроможні підприємства тяжіють до більших громад, де наявні ширший ринок збуту, більш платоспроможний попит, розвиненіша інфраструктура та загалом сприятливіші умови для ведення господарської діяльності.

Зважаючи на низький рівень упровадження принципів «зеленого» переходу у виробничу діяльність, було здійснено аналіз бар'єрів, які обмежують можливості бізнесу в цьому напрямі. Важливо наголосити, що виявлені перешкоди відображають передусім бачення органів місцевого самоврядування, які, взаємодіючи з суб'єктами підприємництва, мають уявлення про ключові труднощі та обмеження на шляху «зеленої» трансформації бізнесу.

У відповідь на питання **«На Вашу думку, що найбільше перешкоджає впровадженню місцевим бізнесом екологічних ініціатив? (оберіть усі відповіді, які підходять)»** понад чверть респондентів відзначили обмеженість фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання для реалізації «зелених» ініціатив та проєктів. Важливим бар'єром також є недостатня обізнаність підприємців щодо принципів сталого розвитку та «зеленого» переходу (22,5% від усіх відповідей; рис. 3.17), що знижує їхню готовність до впровадження нових підходів і технологій у виробництві.

Рис. 3.17. Основні бар'єри інтеграції принципів «зеленого» переходу у діяльність місцевого бізнесу, кількість відповідей

побудовано на основі опитування ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України

22,1% відповідей (рис. 2.20) стосується недостатньої зацікавленості інвесторів у «зелених» проектах, що ускладнює доступ бізнесу до зовнішніх фінансових ресурсів. Додатковими бар'єрами визначаються зношеність/руйнування **виробничої інфраструктури**, що гальмує інтеграцію принципів «зеленого» переходу у діяльність бізнесу, знижує його готовність до екологічних інновацій та ускладнює залучення «зелених» інвестицій, оскільки підприємства змушені спрямовувати ресурси на підтримку базових виробничих процесів замість модернізації.

Серед бар'єрів респонденти виокремили й складність нормативно-правового регулювання інтеграції принципів «зеленого» переходу у діяльність бізнесу. Проблемними називають суперечності та часті зміни у законодавстві щодо поводження з відходами, енергоефективності та стимулювання використання відновлюваних джерел енергії, часті зміни в податкових пільгах для суб'єктів господарювання у різних видах економічної діяльності, недостатня деталізація вимог до енергоефективності будівель тощо. Такі умови створюють додаткові адміністративні перепони й знижують зацікавленість підприємств у впровадженні «зелених» ініціатив.

Висновки за результатами опитування

Опитування охопило 107 громад семи областей Західного макрорегіону України, тобто кожну четверту громаду. Констатовано, що територіальні громади перебувають на початковій стадії інтеграції принципів «зеленого» переходу у місцевий соціально-економічний розвиток. Про це свідчить схильність до реалізації окремих заходів під впливом зовнішніх стимулів порівняно з реалізацією комплексної політики ЄЗК. Різниця між відповідями на питання системного характеру та щодо конкретних заходів підтверджує, що головна проблема полягає у нестачі стратегічного бачення розвитку та експертних знань у відповідній сфері.

Фокус: управління «зеленим» переходом у громадах. Система багаторівневого управління «зеленим» переходом ґрунтується на активній ролі ОМС, вимагає постійного доступу до різних та стабільних джерел фінансових ресурсів, розвинутої системи інституцій підтримки і супроводу, інтегрованості політики з залученням усіх зацікавлених сторін та наявності ефективної системи моніторингу реалізації заходів. Натомість у вітчизняній системі місцевого

самоврядування недостатніми є правові, інституційні та фінансові засади активності територіальних громад у формуванні політики зеленого переходу через:

- 1) **недостатню інтеграцію політики «зеленого» переходу на місцевому рівні**, відсутність місцевих документів планування у сфері екології та адаптації до зміни клімату; у 2025 році місцеві ради мають затвердити місцеві енергетичні плани, однак, на сучасному етапі наявність у громади планових документів вузькопрофільного характеру поодинокі і є, радше, результатом зовнішніх стимулів (розроблення в межах міжнародних ініціатив та проєктів);
- 2) **недостатність доступу до експертних знань в сфері екології та охорони довкілля** (у тому числі енергоменеджменту); відсутність відповідних підрозділів у структурі органів місцевого самоврядування та доступу до системи інституцій підтримки і супроводу в питаннях екологічного характеру – більшість територіальних громад Західного макрорегіону України продемонстрували лише часткову обізнаність із положеннями ЄЗК, що вказує на фрагментарність і ситуативний характер розуміння політики «зеленого» переходу. Ініціативи у контексті зеленого переходу часто обмежені конкретними проєктами та/або вимогами донорів, а не є результатами стратегічного підходу до сталого розвитку;
- 3) **залежність від зовнішніх стимулів** – реалізація більшості «зелених» проєктів (енергомодернізація будівель, встановлення ВДЕ) є результатом, насамперед, законодавчих вимог, наявності цільової державної підтримки та міжнародного донорського фінансування. Це свідчить, про те що драйвером «зеленого» переходу для громад є зовнішні чинники;
- 4) **несистемність та непріоритетність фінансування видатків екологічного характеру в умовах війни**, недостатній рівень фінансової спроможності місцевих бюджетів і, відповідно, спрямування зусиль на фінансування екологічних та енергоефективних заходів внаслідок залучення зовнішніх ресурсів (субвенцій з обласних бюджетів, міжнародних донорських коштів, за результатами участі у грантових конкурсах), що, відповідно, характеризується непостійністю та вибірковістю реалізованих заходів.

Фокус: залучення бізнесу до «зеленого» переходу в громадах. Завдяки територіальній та типологічній різноманітності сформовано багатовимірну емпіричну базу, яка дає змогу адекватно оцінювати специфіку та відмінності інтеграції «зеленого» переходу у бізнес-процеси в різних просторових і соціально-економічних системах. Отримані результати дослідження демонструють:

- 1) **лише третина громад макрорегіону має місцеві програми підтримки бізнесу, а з них екологічний компонент присутній у менш ніж половини.** Подібні практики переважно зосереджені у великих міських громадах, тоді як у сільських і селищних вони майже відсутні через обмежені ресурси та слабку інституційну спроможність;
- 2) **домінування влади у сприйнятті відповідальності.** У суб'єктивних оцінках ОМС сприймаються головними суб'єктами «зеленого» переходу, тоді як бізнес та жителі розглядаються як другорядні учасники процесу. Це формує асиметричну систему відповідальності, яка знижує потенціал для партнерських рішень і справжньої мобілізації локальних ресурсів. Хоча, з іншого боку, позитивним є усвідомлення ролі місцевої влади як координатора екологічної політики та ініціатора практичних дій у сфері охорони довкілля;
- 3) **співпраця органів влади, бізнесу та громадськості є нерівномірною та переважно ситуативною.** Майже третина громад декларує відсутність регулярної взаємодії з бізнесом і громадськими організаціями у сфері «зеленого» переходу. Водночас зростає частка громад, які ініціюють консультації, круглі столи, навчальні заходи та інформаційні кампанії, що свідчить про поступовий розвиток інституційного діалогу;
- 4) **розрив між очікуваннями та реальними практиками бізнесу.** Хоча громади визнають бізнес важливим драйвером розвитку, більшість органів місцевого

самоврядування не має інформації або інструментів впливу на його «зелену» трансформацію. Лише 27,1% респондентів підтвердили наявність середнього чи великого бізнесу, що реально інтегрує принципи «зеленого» переходу, переважно у великих міських громадах;

- 5) **фінансово-економічні бар'єри.** Найбільшими перепонами є брак власних фінансових ресурсів у бізнесу та обмежений доступ до інвестицій у «зелені» проекти. Висока капіталомісткість «зелених» технологій робить їх більш доступними для великих підприємств у великих містах і майже недосяжними для малого бізнесу у сільських громадах. Це посилює територіальну нерівність і ризик відставання периферійних територій;
- 6) **інформаційно-компетентнісні та нормативні обмеження.** Значна частина підприємців залишається слабо обізнаною із сутністю «зеленого» переходу та можливостями його практичного впровадження. До цього додаються суперечності й нестабільність нормативно-правового забезпечення, особливо у сферах енергоефективності, відходів та податкових стимулів. Такі умови демотивують бізнес і гальмують системність «зеленої» трансформації;
- 7) **інфраструктурний чинник.** Зношеність виробничої інфраструктури бізнесу багатьох громад макрорегіону вимагає першочергових витрат на підтримку базового функціонування, що відсуває «зелені» інвестиції на другий план. Відсутність сучасних інфраструктурних рішень робить бізнес менш конкурентоспроможним і менш зацікавленим у довгострокових екологічних модернізаціях;
- 8) **потреба у зміні управлінської парадигми.** Сформована ситуація свідчить, що без посилення інституційної взаємодії та створення стимулюючих умов (нормативних, фінансових, освітніх) «зелений» перехід залишатиметься декларативним. Необхідним є відхід від моделі, де органи влади беруть на себе всю відповідальність, до моделі багаторівневого партнерства із залученням бізнесу, громадськості та інвесторів.

Таким чином, результати опитування фіксують структурний розрив між декларованим прагненням до «зеленого» розвитку та фактичною практикою його реалізації на місцевому рівні. Західний макрорегіон України має потенціал для посилення «зеленого» переходу, однак для цього необхідні системні інституційні зміни: зміцнення фінансових механізмів підтримки, забезпечення стабільності регуляторного середовища, нарощення компетенцій та забезпечення доступу органів місцевого самоврядування і бізнесу до вузькопрофільних навичок і знань, а також розвиток партнерських форматів співпраці.

Опитування має наукову та практичну цінність не лише як джерело емпіричних даних, а і як один із небагатьох в Україні масштабних індикаторних зрізів (охоплено понад сто громад, кожену четверту громаду у Західному макрорегіоні України), який дозволяє верифікувати управлінські тенденції в країні та порівняти їх із відповідними європейськими даними. Результати опитування можуть слугувати аналітичною основою для удосконалення політики «зеленого» переходу із застосуванням принципів багаторівневого врядування.

Результати опитування мають практичну цінність для всіх рівнів публічного управління:

- **для органів місцевого самоврядування** вони є інструментом діагностики та порівняння, який дозволяє зрозуміти свої позиції у реалізації «зеленого» переходу та кроки інших громад в цьому напрямі, оцінити рівень інституційної готовності до впровадження екологічних новацій, вузькопрофільних стратегічних документів (МЕП та планів управління відходами, програм адаптації до змін клімату тощо);
- **для обласних військових адміністрацій та агенцій регіонального розвитку** результати опитування дають можливість формувати диференційовану політику підтримки: визначати громади з найвищим потенціалом до міжмуніципальної співпраці, а також ті, що потребують пріоритетної технічної допомоги чи кадрового підсилення;

- **для центральних органів виконавчої влади** вони можуть бути використані для коригування методичних підходів до реалізації державних програм та розроблення механізмів фінансування, зорієнтованих на реальний рівень інституційної зрілості місцевого самоврядування.

Рекомендації за результатами опитування

На основі проведеного дослідження сформовано перелік рекомендацій для їх практичного втілення на різних рівнях публічного управління з метою забезпечення ефективного та системного впровадження ЄЗК в умовах євроінтеграції України до ЄС, збереження стійкості держави під впливом війни та стимулювання відновлення у післявоєнний час:

1. Міністерству розвитку громад та територій України спільно з Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України, Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України, а також профільним структурним підрозділом обласних державних/військових адміністрацій сприяти постійному доступі ОМС до знань і навичок в сфері клімату та екології, підвищенню їх інституційної спроможності формувати та реалізовувати «зелені» ініціативи:

- *по-перше*, шляхом формування відповідної бази знань в межах органу управління на рівні громади (розгляд питання оптимізації структури виконавчих органів місцевих рад щодо запровадження посади або підрозділу з питань кліматичної політики, енергоефективності й довкілля; впровадження програм підвищення кваліфікації працівників ОМС у контексті «зеленого» переходу; запровадження і підтримка розвитку спільних дорадчих підрозділів з питань екології та енергоефективності для ефективного використання обмеженого кадрового ресурсу);
- *по-друге*, шляхом створення платформ для обміну досвідом, надання зовнішньої технічної допомоги ОМС. Зокрема, у цьому контексті актуально створити методичні хаби з експертної підтримки підготовки МЕРП і контролю їх відповідності національним цілям з енергетичної ефективності.

2. Міністерству розвитку громад та територій України спільно з Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України, Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України, а також профільним структурним підрозділом обласних державних/військових адміністрацій сприяти та стимулювати здійснення моніторингу енергоспоживання та впровадження екологічних заходів – понад половина респондентів зазначили відсутність регулярного моніторингу енергоспоживання. Це вимагає створення єдиної інформаційної системи для збору даних про комунальні витрати, викиди та використання ресурсів. Впровадити щорічне звітування громад про досягнення показників сталого розвитку.

3. Міністерству розвитку громад та територій України спільно з Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України, Міністерством фінансів України та за участю міжнародних партнерів і донорських організацій забезпечити комплексний вплив державної політики та міжнародної допомоги на ініціативи громад у сфері «зеленого» переходу. Для цього необхідно сформувати багаторівневу систему підтримки імплементації «зеленого» переходу, яка б поєднувала адаптовані до законодавства України норми права ЄС із механізмами нарощення інституційної спроможності громад та фінансового стимулювання реалізації відповідних проєктів. Оскільки більшість опитаних громад реалізують «зелені» ініціативи переважно за рахунок грантів і міжнародної технічної допомоги, доцільно створити довгострокові механізми співфінансування «зелених» проєктів у форматі партнерства держави, регіонів та ОМС. Також доцільно розробити інструменти підтримки «зеленого» переходу для територіальних громад різних функціональних типів з урахуванням їх просторової, фінансової та ресурсної специфіки розвитку.

4. *Міністерству розвитку громад та територій України* спільно з *Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України, Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України*, профільним структурним підрозділом обласних державних/військових адміністрацій за участю ОМС і громадських організацій сприяти підвищенню участі зацікавлених сторін у реалізації «зеленого» переходу шляхом розширення діалогу між ОМС, бізнесом, освітніми й науковими закладами, громадськими організаціями та жителями для формування спільної відповідальності за екологічні результати. Зокрема, доцільно:

- створити консультативно-координаційні ради при виконавчих комітетах місцевих рад для обговорення ініціатив «зеленого» переходу;
- запровадити участь громадськості у формуванні місцевих енергетичних планів та планів управління відходами, використовуючи інструменти електронної демократії (електронні консультації, бюджети участі тощо);
- підтримати місцеві партнерства «влада – бізнес – освіта» у сфері екоінновацій, енергоефективності, відновлюваних джерел енергії, управління водними та земельними ресурсами;
- розвивати інформаційно-просвітницькі кампанії для підвищення екологічної свідомості населення, сприяючи формуванню культури раціонального споживання та відповідального ставлення до довкілля.

5. *Міністерству розвитку громад та територій України* спільно з *Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України*, а також профільним структурним підрозділом обласних державних/військових адміністрацій: розробити механізми підтримки громад у створенні місцевих програм «зеленого» підприємництва; забезпечити методичний супровід з інтеграції екологічних підходів у стратегії розвитку громад; сприяти формуванню регіональних «зелених» хабів, які надавали б консультативну та експертну підтримку громадам і бізнесу з питань, пов'язаних із реалізацією ініціатив «зеленого» переходу.

6. *Державному агентству з енергоефективності та енергозбереження України*: створити національну інформаційну платформу для обміну досвідом реалізації «зелених» ініціатив між громадами та бізнесом; організувати програми навчання і консультування для представників бізнесу й ОМС з питань енергомодернізації, ВДЕ та циркулярної економіки.

7. *Міністерству фінансів України* у взаємодії з міжнародними партнерами: запровадити довгострокові інструменти співфінансування місцевих «зелених» проєктів у форматі партнерства «держава – громада – бізнес»; передбачити податкові стимули для підприємств, що інвестують у декарбонізацію та екологічну модернізацію виробництва.

8. *Органам місцевого самоврядування*: «вбудувати» вимоги «зеленого» переходу у місцеві плани відновлення/розвитку та програми підтримки бізнесу, забезпечивши; створити реєстр «зелених» проєктів громади для залучення приватних інвестицій; створювати консультативно-координаційні ради при виконавчих комітетах для сприяння налагодження діалогу між ОМС, бізнесом і громадськістю з питань, пов'язаних із «зеленим» переходом у громадах; забезпечити формування місцевих енергетичних планів та планів управління відходами із залученням бізнесу та громадськості; підтримувати локальні партнерства «влада – бізнес – освіта» для реалізації екоінновацій.

Розділ 4

ВІДНОВЛЮВАНА ЕНЕРГЕТИКА ЯК ЕЛЕМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ: ГЛОБАЛЬНА РАМКА ТА ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

4.1. Роль відновлюваної енергетики в ЄС та Україні в забезпеченні економічного зростання в умовах Європейського зеленого курсу

Глобальний попит на енергоресурси протягом останніх десятиліть невідомо зростає унаслідок демографічного приросту, індустріалізації, урбанізації та підвищення рівня добробуту населення. Очікується, що ця тенденція збережеться і надалі, зокрема через електрифікацію транспорту, опалення та промислових процесів. За оцінками Міжнародного енергетичного агентства, до 2030 року електроенергію отримають понад 700 млн людей, які досі не мають надійного доступу до електропостачання.

Сьогодні зростання попиту на електроенергію все ще випереджає впровадження низьковуглецевих джерел енергії. Це означає, що викиди в енергетичному секторі продовжують збільшуватися. Будь-яка нестача джерел з низьким вмістом вуглецю покривалася за рахунок викопного палива. Однак відновлювані джерела енергії (далі – ВЕД) повинні врешті почати не тільки задовольняти зростаючий попит на електроенергію, але й замінювати викопне паливо, якщо країни світу хочуть досягти глобальних цілей щодо боротьби з потеплінням та змінами клімату.

Зосередженість на стимулюванні розвитку відновлюваної енергетики зумовлена її ключовими перевагами. Відновлювані джерела енергії є безпечними, екологічно чистими, доступними практично в усіх регіонах, сприяють підвищенню енергетичної незалежності держав та створенню нових робочих місць. Швидке зростання відновлюваної енергетики підтримується міжнародними інституціями, зокрема Організацією Об'єднаних Націй, а також чинним законодавством Європейського Союзу. Основним результатом реалізації енергетичної політики є стабільне зростання частки відновлюваних джерел енергії у світовому та, особливо, європейському енергобалансі.

Виробляючи електроенергію з вітру та сонця, споживачі не залежать від кількості та обмеженості запасів палива, умов видобутку або доставки цього палива, наявності місць для зберігання палива та утилізації отриманих від нього відходів. Крім того, виробництво енергії за рахунок ВДЕ сприяє незалежності країни від світових коливань цін на паливо, зокрема нафту.

У 2023 році глобальні потужності відновлюваної енергетики зросли найшвидшими темпами за останні два десятиліття, що наблизило світ до досягнення ключової кліматичної цілі, узгодженої під час 28-ї Конференції сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (далі – COP28), яка відбулася у грудні 2023 року в місті Дубай (Об'єднані Арабські Емірати)⁸⁰. У глобальному вимірі відновлювана енергетика збільшилася на 50%, досягнувши 510 ГВт нових встановлених потужностей у 2023 році. Це 22-й рік поспіль зростання потужностей відновлюваних джерел енергії, що встановило новий історичний рекорд.

Таке вражаюче зростання створює реальний шанс для урядів країн світу виконати зобов'язання, ухвалені на 28-й Конференції сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (COP28), – потроїти глобальні потужності відновлюваної енергетики до 2030 року. Це має стати ключовим кроком для істотного скорочення споживання викопного палива та стримування темпів глобального потепління.

Основним драйвером зростання є сонячна енергетика, на яку припадає близько трьох чвертей усіх нових потужностей відновлюваних джерел енергії, введених у світі протягом 2023 року. Переважна більшість нових сонячних електростанцій збудована в Китаї, який встановив

⁸⁰ Кліматична конференція ООН COP28 в Дубай: результати роботи української делегації протягом двох тижнів на полях саміту.
URL: <https://mepr.gov.ua/klimatychna-konferentsiya-onn-sor28-v-dubaj-rezultaty-roboty-ukrayinskoji-delegatsiyi-protyagom-dvoh-tyzhniv-na-polyah-samitu/>

більше сонячних потужностей, ніж решта країн світу разом узяті, попри поступове скорочення державних субсидій у 2020-2021 роках.

Рекордні темпи зростання в Європі, США та Бразилії дозволили ВДЕ випередити вугілля як найбільше джерело світового виробництва електроенергії до початку 2025 року. За прогнозами Міжнародного енергетичного агентства⁸¹, до 2028 року відновлювані джерела енергії становитимуть понад 42% світового виробництва електроенергії.

Відновлювана енергетика визначена Організацією Об'єднаних Націй як один із ключових інструментів досягнення глобальних цілей сталого розвитку⁸². У період з 2000 по 2018 рр. частка населення світу, що має доступ до електропостачання, зросла з 78% до 90%, тоді як кількість людей без доступу до електроенергії скоротилася до 789 мільйонів осіб. Проте зі зростанням чисельності населення планети продовжує збільшуватися попит на доступну енергію, особливо з боку промисловості. За даними ООН, інвестиції у відновлювану енергетику, підвищення енергоефективності та забезпечення універсального доступу до електричної й теплової енергії є критично важливими умовами досягнення Цілі сталого розвитку № 7 – «Доступна та чиста енергія» до 2030 року. Розширення енергетичної інфраструктури та модернізація технологій для забезпечення чистої, ефективної й надійної енергії у всіх країнах сприятимуть економічному зростанню, підвищенню добробуту населення та збереженню навколишнього природного середовища⁸³.

ЄЗК, прийнятий у грудні 2019 року Європейською комісією, визначає дорожню карту ЄС для досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року. На виробництво та використання енергії припадає понад 75% викидів парникових газів ЄС, тому декарбонізація енергетичної системи ЄС має вирішальне значення для досягнення кліматичних цілей до 2030 року та довгострокової стратегії ЄС щодо досягнення вуглецевої нейтральності до 2050 року⁸⁴.

Відновлювана енергетика відіграє центральну роль у цій трансформації. В рамках ЄЗК передбачається зменшення використання вугілля, нафти та природного газу на користь використанню «зеленого» водню, енергії вітру, сонця та біоенергетики⁸⁵.

ЄЗК зосереджений на трьох ключових принципах переходу до чистої енергетики, реалізація яких спрямована на скорочення викидів парникових газів і підвищення якості життя громадян ЄС: забезпечення безпечного, стабільного та доступного енергопостачання в межах ЄС; розвиток повністю інтегрованого, взаємопов'язаного та цифровізованого енергетичного ринку ЄС; пріоритетність енергоефективності, зокрема підвищення енергоефективності будівель і формування енергетичного сектору, що ґрунтується переважно на відновлюваних джерелах енергії.

Основними завданнями Європейської Комісії у сфері реалізації ЄЗК є:

- ❖ розбудова взаємопов'язаних енергетичних систем і створення інтегрованих мереж для підтримки розвитку відновлюваних джерел енергії;
- ❖ стимулювання впровадження інноваційних технологій та сучасної енергетичної інфраструктури;
- ❖ підвищення рівня енергоефективності та удосконалення екологічного дизайну продукції, виробленої в ЄС;
- ❖ просування європейських енергетичних стандартів і технологій на глобальному рівні;
- ❖ розкриття повного потенціалу морської вітроенергетики як одного з ключових напрямів енергетичного переходу Європи.

⁸¹ European Commission. FIT FOR 55: delivering on the proposals. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal/fit-55-delivering-proposals_en

⁸² United Nations. Climate Change. Paris Agreement. URL: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement>

⁸³ Там само

⁸⁴ European Commission. European Green Deal. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

⁸⁵ Там само

Ключовими цілями Європейського Союзу у сфері енергетичної політики до 2030 року є досягнення щонайменше 42,5% частки відновлюваної енергії у валовому кінцевому споживанні енергії (порівняно з 23 % у 2022 році) та підвищення енергоефективності щонайменше на 11,7% відносно рівня 2020 року. Це значне підвищення цілі порівняно з попередньою цільовою ставкою у 32%, встановленою у 2018 році, що можна пов'язувати із повномасштабною війною росії проти України, розпочатої у 2022 році, що стимулювало країни ЄС відмовитись від російського імпорту нафти і газу. ЄС планує встановити рекордні 89 ГВт відновлюваних джерел енергії до кінця 2025 р., в основному вітрових і сонячних енергетичних потужностей.

Для досягнення цих цілей в ЄС діють наступні механізми підтримки:

1. Пакет Fit for 55⁸⁶: законодавчий пакет «Здатний на 55» покликаний зробити усі сектори економіки ЄС здатними для досягнення цілі щодо скорочення чистих викидів парникових газів щонайменше на 55% до 2030 року справедливим, економічно ефективним і конкурентоспроможним способом. Серед них:
 - ❖ Директива про відновлювані джерела енергії;
 - ❖ Директива про енергоефективність;
 - ❖ Регулювання інфраструктури альтернативних видів палива (AFIR);
 - ❖ Директива щодо енергетичної ефективності будівель та інші.
2. Next Generation EU: фінансування відновлення, яке підтримує екологічні переходи, включно з інвестиціями у відновлювані джерела енергії.
3. План REPower EU (2022)⁸⁷ покликаний прискорити «зелений» перехід. У 2022 році було запроваджено план REPowerEU, спрямований на зменшення залежності від російського викопного палива шляхом диверсифікації джерел енергії та прискорення впровадження відновлюваних джерел енергії, націлюючи подвоїти сонячну фотоелектричну потужність і значно збільшити потужність вітроенергетики до 2030 року.

ЄС з його 5 морськими басейнами має величезний потенціал як для офшорної вітрової енергетики, так і для використання енергії океану (хвиль і припливів). ЄС інвестує в офшорну вітрову енергетику в рамках ЄКЗ, щоб досягти енергетичних і кліматичних цілей і в той же час зменшити потреби в імпорті енергії, підвищити конкурентоспроможність і забезпечити доступність та безпеку енергопостачання всім мешканцям. Розвиток офшорної вітрової енергетики є основою реалізації ЄЗК та забезпечення конкурентоспроможності та безпеки енергопостачання Європи. Встановлена офшорна вітрова потужність в ЄС у 2023 році становила 19,38 ГВт.

У жовтні 2023 року Комісія представила дві вітроенергетичні ініціативи, спрямовані на прискорення виробництва та розгортання вітрової енергетики в Європі: Європейський план дій у галузі вітроенергетики (COM/2023/669) та Комюніке про досягнення амбіцій ЄС у галузі офшорної вітрової енергії (COM/2023/668)⁸⁸.

Відповідно до загальних цілей країн ЄС щодо офшорного виробництва 86-89 ГВт до 2030 року та 355-366 ГВт до 2050 року, офшорні вітрові електростанції повинні стати головною опорою майбутньої системи електрогенерації в Європі.

⁸⁶ European Commission. FIT FOR 55: delivering on the proposals. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal/fit-55-delivering-proposals_en

⁸⁷ European Commission. RePowerEU plan. URL: https://commission.europa.eu/topics/energy/repowereu_en

⁸⁸ Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions Delivering on the EU offshore renewable energy ambitions. URL: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023DC0668](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023DC0668)

Щоб гарантувати, що офшорна вітрова енергетика може допомогти досягти амбітних цілей ЄС щодо енергетики та клімату на 2030 та 2050 роки, Європейська Комісія у 2020 р. розробила спеціальну стратегію ЄС щодо морської відновлюваної енергії⁸⁹.

Забезпечуючи конкретні шляхи для підтримки довгострокового сталого розвитку сектора, стратегія встановила цілі Комісії щодо встановленої потужності принаймні 60 ГВт офшорної вітрової енергії та 1 ГВт енергії океану до 2030 року та 300 ГВт і 40 ГВт відповідно до 2050 року. Країни ЄС узгодили переглянуті цілі, останній раз у грудні 2024 року.

Стратегія⁹⁰ також стосується широкого кола сфер, таких як морське просторове планування, скоординоване планування та розвиток мережі, вдосконалення нормативно-правової бази, залучення інвестицій та фінансування ЄС, дослідження, інновації та розвиток логістики постачання.

Прийняття стратегії ЄС щодо офшорних відновлюваних джерел енергії створило важливий політичний імпульс, початком якого стала Конференція міністрів та органів державної влади, організована Комісією у 2021 році.

У 2023 році Європейська Комісія прийняла Комюніке⁹¹ про реалізацію офшорної стратегії ЄС (COM/2023/668), у якому підбито підсумки досягнень попереднього етапу її виконання та визначено подальші напрями діяльності. Документ окреслює низку пріоритетних дій, серед яких:

- ❖ підтримка національних органів влади у спрощенні дозвільних процедур для будівництва об'єктів офшорної (морської) вітрової енергетики;
- ❖ запровадження регіонального морського просторового планування для кожного морського басейну Європейського Союзу;
- ❖ посилення стійкості та захисту офшорної енергетичної інфраструктури;
- ❖ поглиблення співпраці у сфері кібербезпеки морських енергетичних об'єктів;
- ❖ підтримка перегляду стратегічної програми Європейської технологічної та інноваційної платформи з питань вітроенергетики.

Крім того, як зазначено у Комюніке⁹², Комісія працювала над виконанням усіх інших планів. Наприклад, було започатковано робочу групу з офшорних відновлюваних джерел енергії в рамках Промислового форуму чистої енергії, щоб визначити проблеми ланцюга постачання в секторі для досягнення цілей до 2030 і 2050 років.

Ключовим результатом Стратегії став перегляд Регламенту транс'європейських енергетичних мереж (TEN-E) для кращого врахування морських відновлюваних джерел енергії та електричних мереж. Він набув чинності в червні 2022 року та включає категорії інфраструктури для гібридних морських мереж і радіальних ліній, а також положення про дозвіл для прискорення розширення морських мереж.

Крім того, Регламент TEN-E підтримує регіональне співробітництво між країнами ЄС для визначення, за підтримки Європейської Комісії, добровільних регіональних цілей для розгортання офшорних відновлюваних джерел енергії в кожному морському басейні, які переглядатимуться кожні 2 роки. У грудні 2024 року країни ЄС вдруге уклали такі регіональні угоди, оновивши перші регіональні угоди від січня 2023 року.

⁸⁹ Communication from the Commission to the European parliament, the Council, the European economic and social committee and the committee of the regions An EU Strategy to harness the potential of offshore renewable energy for a climate neutral future COM/2020/741 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2020:741:FIN&qid=1605792629666>

⁹⁰ Там само

⁹¹ Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions Delivering on the EU offshore renewable energy ambitions. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclcfndmkaj/https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023DC0668>

⁹² Там само

Як наступний результат ТЕН-Е, у червні 2024 року Комісія прийняла Посібник⁹³ для окреслення спільних інвестиційних рамок для морських енергетичних проєктів для підтримки країн ЄС, національних регуляторних органів і операторів систем передачі енергії в їхніх обговореннях угод про розподіл витрат для досягнення їхніх регіональних цілей щодо офшорних відновлюваних джерел енергії. Відповідно до середини 2025 року ENTSO-E застосує цей посібник для розробки плану розвитку морських мереж.

Щоб використати весь потенціал офшорної вітрової енергії в Північному та Балтійському морях, а також посилити співпрацю між країнами в цих регіонах, представництво ЄС є частиною Груп високого рівня з енергетичної інфраструктури. У той час як усі групи високого рівня обговорювали морські відновлювані джерела енергії та мережі, Організація енергетичного співробітництва Північних морів (NSEC) і План взаємозв'язку енергетичного ринку Балтії (BEMIP) приділяють особливу увагу їх розвитку.

На своєму шляху ЄС вдалося досягнути великих успіхів за останні роки. Так, за підсумками 2024 року на відновлювані джерела енергії припадало 47,4% чистого виробництва електроенергії в ЄС, що на 2,6% пункту більше, ніж у 2023р.⁹⁴: частка енергії вітру склала 39,1% від всього обсягу енергії, виробленої ВДЕ; на гідроенергію припадає 29,9% відновлюваної електроенергії; частка сонячної енергії зросла до 22,4%, що свідчить про значне збільшення потужності та виробництва в ЄС. Важливо, що у 2024 році виробництво сонячної енергії вперше перевищило виробництво вугілля в електроенергетиці ЄС, причому частка сонячної енергії становила 11%, а вугілля впала нижче 10%.

Щодо розподілу по країнах, то Данія досягла найвищої частки ВДЕ у виробництві електроенергії – 88,8%, в основному за рахунок енергії вітру. Португалія досягла 87,4% відновлюваної електроенергії, головним чином завдяки вітровій енергетиці та гідроенергії.

Розвиток відновлюваної енергетики має низку важливих економічних та екологічних переваг для ЄС. З 2019 року ЄС заощадив понад 59 мільярдів євро на імпорті викопного палива завдяки збільшенню вітрової та сонячної потужності. Також перехід на ВДЕ сприяв значному зменшенню викидів парникових газів, причому лише в 2023 році викиди в енергетичному секторі знизилися на 19%⁹⁵.

Незважаючи на значний прогрес, «зелений» перехід у Європейському Союзі стикається з низкою викликів на шляху досягнення цілей щодо розвитку відновлюваної енергетики до 2030 року.

Передусім проблемою залишається надмірна бюрократизація та складність дозвільних процедур, що спричиняє затримки у підключенні нових об'єктів відновлюваної енергетики до мережі. У відповідь на це в ЄС тривають заходи з оптимізації процесів видачі дозволів, спрямовані на суттєве скорочення строків погодження та підвищення прозорості процедур.

Крім того, потреба в модернізації та розширенні електричних мереж набуває особливої ваги, оскільки є необхідною умовою для інтеграції зростаючої частки ВДЕ та забезпечення стабільності європейської енергосистеми в умовах зростання децентралізованого виробництва електроенергії.

Досвід Польщі. Польща є стороною Паризької угоди та учасницею реалізації Європейського зеленого курсу, у зв'язку з чим держава активно вживає заходів для збільшення частки відновлюваних джерел енергії у загальному виробництві та споживанні енергії. Ці дії спрямовані на досягнення цілей спільної європейської енергетичної політики та поступовий перехід до низьковуглецевої економіки. Проте, згідно зі звітом⁹⁶ Міжнародного енергетичного

⁹³ Directorate-General for Energy. European Commission. Guidance on collaborative investment frameworks for offshore energy projects. 27.06.2024. URL: https://energy.ec.europa.eu/publications/guidance-collaborative-investment-frameworks-offshore-energy-projects_en

⁹⁴ European Commission. European Green Deal. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

⁹⁵ Global market for key clean technologies set to triple to more than \$2 trillion over the coming decade as energy transitions advance. International Energy Agency. URL: <https://www.iea.org/news/global-market-for-key-clean-technologies-set-to-triple-to-more-than-2-trillion-over-the-coming-decade-as-energy-transitions-advance>

⁹⁶ Poland needs a stronger push to reduce emissions and ensure secure energy supplies, new IEA policy review says. Report by IEA. URL: <https://www.iea.org/news/poland-needs-a-stronger-push-to-reduce-emissions-and-ensure-secure-energy-supplies-new-iea-policy-review-says>

агентства, у Польщі викопне паливо все ще становить 85% від загального обсягу енергопостачання, причому найбільшу частку й надалі займає вугілля. Країна продовжує субсидувати свою вугільну промисловість, оскільки зайнятість у цій галузі є не вирішеною соціальною проблемою в багатьох регіонах. Слід зазначити, що розвиток сектору вітроенергетики в Польщі створив багато робочих місць, особливо в сільській місцевості, де розташовано багато вітрових електростанцій. Згідно з дослідженням Європейської комісії, сектор відновлюваної енергетики в Польщі може створити до 100 000 нових робочих місць до 2030 року, причому значна частина цих робочих місць буде надходити у вітроенергетичній галузі. Очікується, що це збільшення зайнятості матиме позитивний вплив на загальний економічний розвиток країни та соціальну згуртованість. Важливо взяти до уваги, що в рамках загальноєвропейської цілі до 2030 року Польща має на меті досягнення 21-23% частки ВДЕ у валовому кінцевому споживанні енергії до 2030 року (загальне споживання електроенергії, опалення та охолодження, а також для цілей транспорту). Для досягнення цих цілей уряд Польщі активно сприяє розвитку вітроенергетичних проєктів, пропонуючи різні фінансові стимули та механізми підтримки для залучення як вітчизняних, так й іноземних інвесторів. Згідно з попередніми прогнозами, до 2040 року загальна потужність вітроенергетики країни може досягти 40 ГВт, причому 10 ГВт надходитимуть від офшорних вітрових електростанцій⁹⁷. Крім того, польський уряд звертає увагу на важливість досліджень у вітроенергетичному секторі. Останніми роками зросла кілька науково-дослідних установ та університетів, які співпрацюють з галузевими партнерами для розробки інноваційних рішень у виробництві, зберіганні та розподілі енергії вітру. Результатом цих зусиль стало створення передових технологій, таких як сучасні конструкції вітряних турбін і системи розумних електромереж, які допомагають підвищити ефективність і надійність енергетичної інфраструктури Польщі. Цей досвід успішної співпраці науки і бізнесу у відновлюваній енергетиці доцільно перейняти і в Україні. Географічне положення та рельєф Польщі роблять її ідеальним місцем для виробництва енергії, використовуючи енергію вітру. Країна має величезні площі рівнинної землі, особливо в північних і центральних регіонах, які придатні для встановлення берегових вітрових турбін. Крім того, Польща має довгу берегову лінію вздовж Балтійського моря, що має високий потенціал для розвитку офшорних вітрових електростанцій. Економічним стримуючим фактором є потреба в значних інвестиціях в енергетичну інфраструктуру Польщі, зокрема у сферах розширення та модернізації мережі. Швидке зростання потужностей вітроенергетики створює тиск на старіючу енергетичну систему країни, що призводить до періодичних відключень і зупинок. Щоб вирішити цю проблему, уряд Польщі виділив кошти на модернізацію мережі та працює з сусідніми країнами над покращенням транскордонного сполучення в межах Європейської зеленої угоди та інших механізмів.

У Польщі виробництво енергії з відновлюваних джерел систематично зростає. У період з 2016 року по 2019 рік загальне виробництво первинної енергії впало на 6,7%, тоді як виробництво енергії з відновлюваних джерел зросло на 33,8%⁹⁸. Після 2019 року відбулося подальше зростання частки енергії з ВДЕ, незважаючи на зменшення загального виробництва первинної енергії в країні. У 2023 році відновлювана енергетика забезпечила 20,6% потреб країни, посівши друге місце після вугільної генерації (70,7%). Протягом багатьох років тверде біопаливо домінувало в національному виробництві та використанні енергії з відновлюваних джерел. У 2019 році їх частка у виробництві енергії з відновлюваних джерел склала 73,41%, тобто зросла на 3,4 в.п. порівняно з 2016 р. Також велике значення мала енергія вітру та рідке біопаливо, хоча частки обох цих типів носіїв у виробництві енергії впали. У 2019 році найбільший приріст виробництва енергії порівняно з 2016 роком забезпечили сонячна енергія (на 211,3%, 2932 ТДж), побутові відходи (на 167,1%, 1715 ТДж) та теплові насоси (на 162,6%, 4112 ТДж)⁹⁹.

⁹⁷ Poland needs a stronger push to reduce emissions and ensure secure energy supplies, new IEA policy review says. Report by IEA. URL: <https://www.iea.org/news/poland-needs-a-stronger-push-to-reduce-emissions-and-ensure-secure-energy-supplies-new-iea-policy-review-says>

⁹⁸ Energy from renewable sources in 2022, GUS 2021 Poland's Eighth National Communication and Fifth Biennial Report under the UNFCCC 26. P.25-26

⁹⁹ Там само

До 2020 року енергоефективність у Польщі поступово покращувалася. За період з 2016 по 2019 рік показники первинної та кінцевої енергоемності ВВП зменшилися, також співвідношення між кінцевою енергоемністю та первинною енергоемністю демонструвало тенденцію до зростання, досягнувши найвищого рівня у 2019 році (69,5%)¹⁰⁰.

У Польщі спостерігається поступове послаблення залежності між споживанням первинної енергії та економічним зростанням, що підтверджується тим, що в період 2016-2019 рр. темпи зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) перевищували темпи збільшення загального споживання первинної енергії. Це свідчить про підвищення енергоефективності економіки та зменшення кількості енергії, необхідної для виробництва одиниці ВВП (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Основні індикатори енергетичної політики Польщі як глобальні показники досягнення стратегічних цілей до 2030 року

Показник	Цільовий орієнтир до 2030 р.
Частка вугілля у виробництві електроенергії	не більше 56%
Частка відновлюваних джерел енергії у валовому кінцевому споживанні енергії	щонайменше 23%
Впровадження атомної енергетики	з 2033 року
Зниження викидів парникових газів (порівняно з 1990 р.)	на 30%
Зменшення споживання первинної енергії	на 23%

складено автором на основі даних¹⁰¹

Польща застосовує широкий спектр інструментів для підтримки енергетичного переходу, водночас забезпечуючи національну енергетичну безпеку. Згідно зі Стратегією розвитку енергетики Польщі до 2040 року (PER2040), однією з ключових цілей визначено зменшення домінуючої ролі вугілля у виробництві електроенергії та теплопостачанні шляхом розширення використання відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) та впровадження атомної енергетики як стабільного низьковуглецевого джерела базового навантаження¹⁰².

У Польщі збільшення генерації енергії за рахунок ВДЕ заохочується численними програмами. Система зелених сертифікатів вимагає від усіх постачальників електроенергії та певних енергоемних споживачів електроенергії отримати зелені сертифікати, які видаються для проєктів відновлюваної енергетики на основі їх виробітку електроенергії. У 2016 році Польща запровадила аукціонну систему, яка підтримує проєкти з виробництва електроенергії з ВДЕ через контракт на різницю. В аукціонах, що проводилися з 2016 по 2021 рік, переважно перемагали сонячні фотоелектричні станції (6,1 ГВт) і вітроелектростанції (5,1 ГВт)¹⁰³.

Постійне домінування генерації енергії з вугілля означає, що Польща все ще залишається найбільш вуглецеємних енергетичних систем у Європі. Якщо додати викиди від спалювання побутового палива, сектор електроенергетики та тепла відповідає за майже половину викидів країни. Зазначається, що Польща з 1990 року скоротила викиди на 15,7%, хоча в ЄС цей показник досягає 29%. Крім того, як і в інших країнах ЄС, викиди в Польщі також зросли у 2022 році на 0,3% порівняно з 2021 роком.

Війна російської федерації проти України суттєво впливає на стан всієї енергетичної системи, її стабільність та розвиток ВДЕ на всьому європейському континенті. Приєднання України до єдиної європейської енергомережі ENTSO-E передусім означає ще тісніший зв'язок між українською та загальноєвропейською енергетичною галуззю та пов'язані з цим впливи, зокрема у сфері ВДЕ, тенденцій розвитку, підвищення енергоефективності та сталого функціонування.

¹⁰⁰ International Energy Agency. Executive summary of Poland, 2022. URL: <https://www.iea.org/reports/poland-2022/executive-summary>

¹⁰¹ Polityka energetyczna Polski do 2040 r. [Energy policy of Poland until 2040]. URL: <https://www.gov.pl/web/climate/energy-policy-of-poland-until-2040-epp2040>

¹⁰² Там само

¹⁰³ Там само

Повномасштабна війна залишає сектор ВДЕ у стані очікування та невизначеності, які поглиблюються через активні бойові дії, пошкодження, руйнування та окупацію значної частки територій та розташованих на них енергетичних об'єктів України. Незважаючи на це, політична воля Європи, спрямована на максимальне зменшення залежності від російського викопного палива за рахунок пришвидшення темпів розвитку ВДЕ, дає стимул для розвитку українського ринку ВДЕ, який є не лише безпосередньою частиною європейської енергетики, але й має достатні потужності для заміни російських енергоресурсів відновлюваною генерацією.

Українські реалії. В Україні розвиток відновлюваної енергетики доцільно поділити на три етапи: стрімке зростання у довоєнний період; період виживання галузі під час війни; етап стратегічного планування та відновлення у післявоєнний час.

До початку повномасштабного вторгнення Україна входила до десятки світових лідерів за обсягами інвестицій у зелену енергетику, демонструючи високі темпи приросту потужностей у сегментах сонячної та вітрової енергетики. У цей самий період на європейському ринку найбільші інвестиції у розвиток сонячних і вітрових потужностей спостерігалися в Іспанії, Швеції та Норвегії.

Одним із провідних ініціаторів переходу на відновлювані джерела енергії в Європейському Союзі є Німеччина. За перші шість місяців 2019 року вона зафіксувала зниження обсягу інвестицій на 42% – до 2,1 млрд дол. США, тоді як Велика Британія, Швеція, Франція та Україна продемонстрували зростання інвестицій на 35% (до 2,5 млрд дол.), 212% (до 2,5 млрд дол.), 75% (до 567 млн дол.) та 60% (до 1,7 млрд дол.) відповідно¹⁰⁴. Такий контраст свідчить про активне формування інвестиційного ринку відновлюваної енергетики в Україні напередодні війни та її інтеграцію до загальноєвропейського енергетичного простору.

Як видно з рис. 4.1, за останні 5 років в Україні спостерігалася активізація розвитку відновлюваної енергетики.

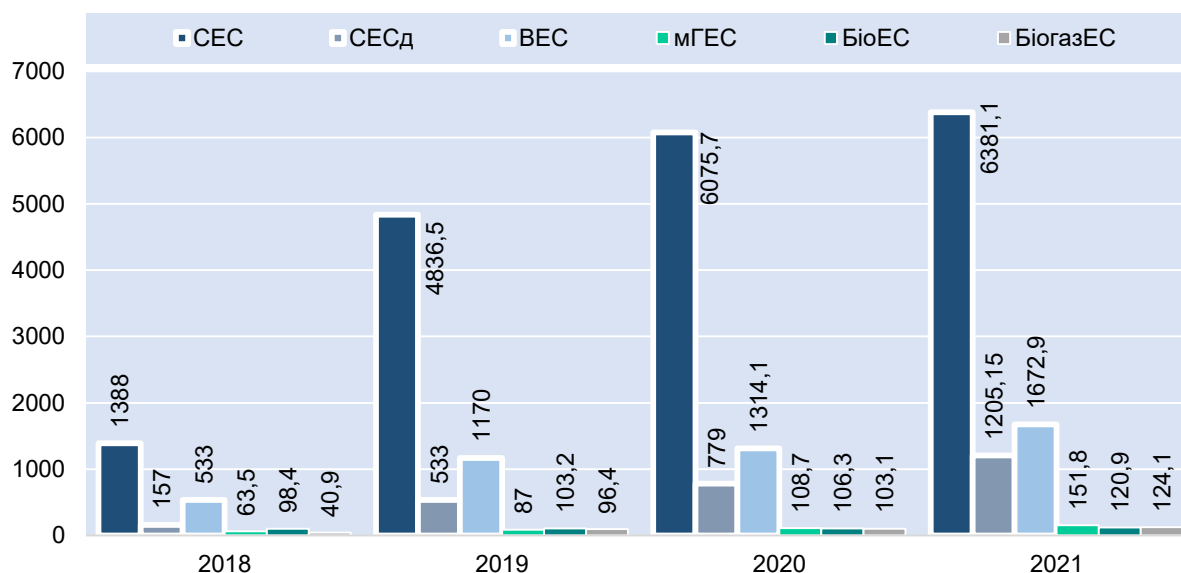

Рис. 4.1. Встановлена потужність об'єктів ВДЕ, які працювали за «зеленим» тарифом в Україні, в МВт, 2018-2021 р.

побудовано автором за даними¹⁰⁵

¹⁰⁴ Global market for key clean technologies set to triple to more than \$2 trillion over the coming decade as energy transitions advance. International Energy Agency. URL: <https://www.iea.org/news/global-market-for-key-clean-technologies-set-to-triple-to-more-than-2-trillion-over-the-coming-decade-as-energy-transitions-advance>

¹⁰⁵ А. Конеченков, за ред. В. Омельченка, Сектор відновлюваної енергетики України до, під час та після війни. Центр Разумкова. 11.11.2022. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/sektor-vidnovlyuvanoji-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viyny>

За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг¹⁰⁶, сукупна встановлена потужність об'єктів відновлюваної енергетики України, які працювали за механізмом «зеленого» тарифу, станом на початок січня 2022 року становила 9,6 ГВт, у тому числі малі сонячні електроустановки приватних домогосподарств із сумарною потужністю 1,15 ГВт.

Порівнюючи динаміку зростання потужностей сонячної енергетики в Україні і Польщі за останні роки (рис. 4.2), можна дійти висновку, що спочатку Україна лідирувала зі значним відривом у нарощуванні потужностей сонячної енергетики, проте у 2021р. показники обох країн майже зрівнялися. Очевидно, що з 2022р. з початком повномасштабної війни, окупації багатьох територій України, сонячна енергетика в Україні розвивається значно повільніше, ніж у сусідній Польщі. Для Польщі повномасштабна війна в Україні стала ще одним вагомим стимулом розвитку сонячної енергетики і відновлюваної енергетики загалом. Як видно з рис. 4.2, у 2023 році фотоелектричні (PV) панелі додали майже п'ять ГВт нових потужностей. Встановлена потужність фотоелектричних панелей зросла з 12,2 ГВт до 17 ГВт, що на 40% більше, ніж у 2022 році.

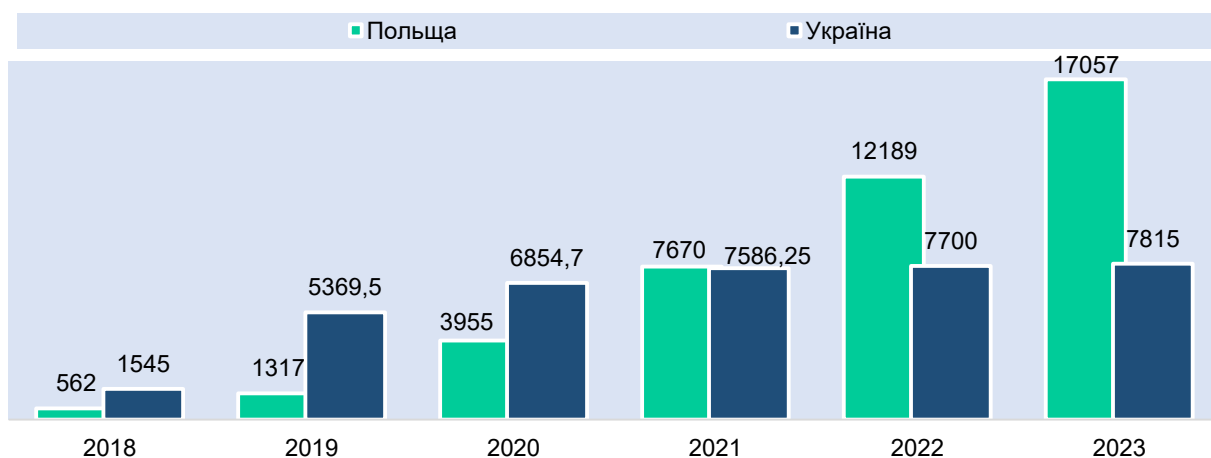

Рис. 4.2. Встановлена потужність об'єктів сонячної енергетики в Україні і Польщі, в МВт

складено автором на основі даних¹⁰⁷

Повертаючись у довоєнний період, Україна увійшла до ТОП-10 країн світу за темпами розвитку відновлюваної енергетики у 2019 р., а у 2020 році – до ТОП-5 країн Європи за темпами розвитку сонячної енергетики. У тому ж 2019 році в рейтингу Climatescope Bloomberg New Energy Finance (Bloomberg NEF) Україна посіла почесне 8 місце (піднявшись з 63) серед 104 країн світу за інвестиційною привабливістю країни, зокрема за розвитку низьковуглецевих джерел енергії та побудови «зеленої» економіки¹⁰⁸. У 2021 році Україна була на 48 місці за сукупним інвестиційним потенціалом держави серед 136 країн світу в рейтингу BloombergNEF.

Загалом з 2019 року інвестиції в нові проекти з відновлюваної енергетики в Україні стабільно вищі, ніж у проекти з генерації енергії з викопного палива. Лише за останні 10 років провідні міжнародні та українські інвестори ВДЕ залучили в економіку України понад 12 млрд доларів США прямих іноземних інвестицій, а частка іноземних інвесторів у встановленій потужності ВДЕ станом на кінець 2021 року сягнула більше ніж 35%¹⁰⁹, що характеризує український сектор ВДЕ як інвестиційно привабливий та відкритий. Сьогодні до переліку найбільших

¹⁰⁶ Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг . URL: <https://www.nerc.gov.ua/>

¹⁰⁷ Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг . URL: <https://www.nerc.gov.ua/>

¹⁰⁸ Hovland A., , Alexandr J. (2023) How has the Russia-Ukraine conflict "Pushed" or "Pulled" Renewable Energy Deployment in the EU? A qualitative study focusing on mapping the EUs renewable energy landscape in the light of the consequences from the Russia-Ukraine conflict. Master's thesis. Norwegian school of Economics. URL: <https://core.ac.uk/download/617931676.pdf>

¹⁰⁹ Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг . URL: <https://www.nerc.gov.ua/>

міжнародних кредиторів та інвесторів у сектор ВДЕ в Україні входять: Європейський банк реконструкції та розвитку, Чорноморський банк торгівлі та розвитку, Американська міжнародна фінансова корпорація розвитку (DFC), Федеральний земельний банк Bavaria BayernLB, Інвестиційний фонд для країн, що розвиваються (IFU), Північна екологічна фінансова корпорація (NEFCO) та багато інших. Таким чином, географія інвестицій у будівництво українських ВДЕ поширюється на організації та індивідуальних інвесторів з Китаю, США, Великої Британії, Німеччини, Нідерландів, Швеції, Данії, Норвегії, Франції, Люксембургу, Бельгії, Іспанії, Канади, Туреччина та ін.

Стрімке зростання відновлюваної енергетики в Україні в основному можна пояснити запровадженням «зелених» тарифів для виробників «зеленої» електроенергії, які є економічно привабливими. Звичайно, війна та великий дефіцит бюджету вносить свої корективи в законодавство, затримки з виплат виробникам «зеленої» енергії.

На початку повномасштабної війни, у березні 2022 року, в Україні розгорнулися дискусії щодо доцільності тимчасового скасування «зелених» тарифів, мотивуючи це воєнним станом, дефіцитом фінансових ресурсів на ринку електроенергії та потребою спрямування коштів на забезпечення безперебійного енергопостачання. Такі пропозиції викликали значний резонанс серед учасників ринку, оскільки скасування або суттєве зниження «зеленого» тарифу могло поставити під загрозу фінансову стабільність інвесторів і подальший розвиток відновлюваної енергетики в Україні. Але все ж поточний рівень «зеленого» тарифу (88 євро за МВт-год для вітрових електростанцій та 110 євро за МВт-год для СЕС) закріплений на законодавчому рівні до 2030 року, а Уряд України підписав Меморандум про взаєморозуміння з інвесторами ВДЕ. Навіть у важкі часи у 2022 році Україна гарантувала незмінність галузевого законодавства та збереження «зеленого» тарифу до кінця 2029 року включно.

Прийняття рішення про скасування умов договорів щодо «зеленого» тарифу для виробників ВДЕ та припинення відповідних платежів, навіть тимчасово, може призвести до втрати Україною понад 8 ГВт потужностей ВДЕ через їх банкрутство. Це, у свою чергу, погіршило б енергетичну безпеку України та похитнуло б довіру міжнародних інвесторів до ВДЕ в Україні. Крім того, без генерації ВДЕ буде вкрай складно забезпечити стабільне проходження осінньо-зимового періоду, особливо в умовах військової агресії Росії. Адже наразі, за приблизними оцінками експертів, Об'єднана енергосистема України втратила 35% генеруючих потужностей, які знаходяться на окупованих територіях¹¹⁰. Тому це дуже мудре рішення зберегти «зелені» тарифи для виробників ВДЕ в Україні, щоб зберегти та сприяти розвитку галузі.

Дослідження сучасного стану розвитку відновлюваної енергетики в Україні в умовах воєнного стану виявляє тенденції, які як висвітлюють проблеми, так і пропонують шляхи до сталого майбутнього. Серед викликів і загроз війни стійкість місцевих громад та їхня готовність до «зеленого» переходу стають ключовими, що підкреслює появу інноваційних практик та політик, спрямованих на інтеграцію рішень у сфері відновлюваної енергетики, незважаючи на несприятливі обставини. Аналіз показує, що економічні санкції та зовнішній тиск на країну-агресорку росію прискорили переоцінку енергетичних стратегій у світі, особливо в ЄС на користь пришвидшеної відмови від вичерпних енергоресурсів¹¹¹.

Слід зазначити, що реальні ринкові ціни на електроенергію в 4-5 разів перевищують ціни продажу електроенергії в Україні. Крім того, сьогоdnішній рівень «зеленого» тарифу, зафіксований до 2030 року, є надзвичайно конкурентоспроможним у порівнянні з європейськими цінами на електроенергію. Зважаючи на тимчасову втрату контролю над генерацією на окупованих територіях, часто, на жаль, існує ризик того, що Україні доведеться стати імпортером дорогої електроенергії з ЄС. Тому українські сонячні та вітрові електростанції, які вже виробляють дешевшу за європейську електроенергію, є запорукою енергетичної безпеки України, а також дозволяють державі отримувати прибутки від збільшення експорту до ЄС в майбутньому.

¹¹⁰ Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг . URL: <https://www.nerc.gov.ua/>

¹¹¹ Там само

Отже, поєднання потреби у розвитку відновлюваної енергетики, визначеної євроінтеграційним курсом та міжнародними зобов'язаннями України, з завданнями післявоєнного економічного відновлення створює унікальне вікно можливостей для трансформації національної економіки на засадах сталого розвитку.

На сучасному етапі вартість електроенергії з відновлюваних джерел у світі є цілком конкурентоспроможною, а в країнах ЄС – часто навіть нижчою, ніж електроенергії, виробленої на традиційних теплових електростанціях, які, як і в Польщі та Україні, продовжують потребувати державних субсидій. Водночас, навіть в умовах війни, сектор відновлюваної енергетики України продовжує розвиватися: у 2022-2023 роках було введено в експлуатацію близько 660 МВт нових потужностей, зокрема сонячних, вітрових, біогазових та малих гідроелектростанцій.

У контексті визначення післявоєнних пріоритетів економічного відновлення системний підхід до зеленого переходу має включати: розвиток державно-приватного партнерства та співпраці громад з бізнесом і неурядовими організаціями; запровадження податкових стимулів і грантових механізмів для проєктів ВДЕ; посилення освітніх ініціатив у сфері сталого розвитку; а також активне залучення міжнародної підтримки й розширення транскордонної взаємодії. Особлива роль у цьому процесі належить територіальним громадам – ключовим виконавцям державної енергетичної політики на місцях. Саме вони забезпечують практичну реалізацію ініціатив з переходу на відновлювані джерела, враховуючи місцеві потреби, ресурси та пріоритети. Їх участь у багаторівневому врядуванні сприяє ефективному використанню ресурсів, розвитку інфраструктури та підвищенню енергетичної незалежності регіонів.

Розвиток відновлюваної енергетики у післявоєнний період є не лише інструментом зміцнення енергетичної безпеки, але й важливим чинником економічної стійкості, соціального розвитку та екологічної модернізації країни. Забезпечення комплексної стратегії «зеленого» відновлення потребує активної участі місцевих громад і приватних інвесторів, а також вирішення правових і фінансових питань, зокрема страхування інвестиційних ризиків у воєнних умовах.

4.2. Тенденції та виклики розвитку відновлюваної енергетики в територіальних громадах Західного макрорегіону України в умовах війни

У 2019 році Україна увійшла до десятки світових лідерів за темпами розвитку відновлюваної енергетики, а вже у 2020 році – до п'ятірки європейських країн за темпами приросту потужностей сонячної енергетики. За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг станом на кінець III кварталу 2022 року встановлена потужність сектору відновлюваної енергетики України, включно із сонячними установками приватних домогосподарств (домашні СЕС), становила 1385 МВт. Лише у вересні 2022 року кількість таких установок досягла 51 414 одиниць¹¹².

До початку повномасштабної війни українські територіальні громади активно впроваджували малі сонячні електростанції (далі – СЕС) – переважно на дахах приватних будинків, об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) та малих підприємств. Економічним стимулом для цього виступали вигідні ставки «зеленого» тарифу, які на той час були одними з найвищих у Європі. Для сонячних електростанцій приватних домогосподарств, введених в експлуатацію в період з 1 січня 2020 р. по 31 грудня 2024 р., «зелений» тариф становить 0,163 €/кВт·год, тоді як для дахових і наземних станцій, що належать юридичним особам, – 0,152 €/кВт·год та 0,141 €/кВт·год відповідно¹¹³.

Дахові СЕС в Україні можуть розблокувати додаткові інвестиції та стимулювати економічну активність у громадах. Також позитивним соціальним ефектом буде створення нових робочих

¹¹² Офіційний веб-сайт Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг . URL: <https://www.nerc.gov.ua>

¹¹³ Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003р. № 555-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text>

місць у громадах, адже кожен гігават (ГВт) розвитку громадської сонячної енергетики може підтримувати понад 18 000 робочих місць в регіоні та генерувати нові інвестиції у громади¹¹⁴.

Важливо виділити 3 ключові аспекти у структурі доходів-витрат домогосподарств-власників дахових СЕС:

1. Покриття власного енергоспоживання домогосподарства згенерованою енергією СЕС.
2. Отримання доходу домогосподарством від продажу надлишку виробленої електроенергії в об'єднану енергетичну систему України за «зеленим» тарифом.
3. Нарахування та утримання податків (ПДФО та військового збору від отриманого доходу).

Розвиток кожної територіальної громади залежить в першу чергу від податкових надходжень, які включають як місцеві податки і збори, так і відратування від загальнодержавних податків і зборів. При цьому сплачений мешканцями міста чи села ПДФО – важливий для можливостей територіальної громади, бо станом на кінець 2022 року складає майже половину (49%) податкових надходжень у місцеві бюджети¹¹⁵. При цьому, ПДФО сплачується там, де зареєстрована компанія-роботодавець, а у випадку СЕС за місцем реєстрації мешканця та встановленої СЕС на даху в межах територіальної громади¹¹⁶. Відповідно доходи місцевих бюджетів зростають там, де місцева влада буде стимулювати розвиток відновлювальної енергетики.

На відміну від великомасштабних проєктів генерації, будівництво яких може зайняти десятиліття, проєкти громадської сонячної енергетики зазвичай вводяться в експлуатацію за 12-18 місяців, живляться приватним капіталом, будуються в громадах, які вони обслуговують, і розроблені для використання існуючої розподільчої інфраструктури, включаючи сільськогосподарські угіддя, дахи будинків та маловикористовувані промислові майданчики. Громадська сонячна енергія знижує рахунки за електроенергію для орендарів, малого бізнесу та домогосподарств з низьким та середнім рівнем доходу, водночас забезпечуючи переваги стійкості мережі, що запобігає дороговартісній реконструкції.

Оскільки план відновлення України¹¹⁷ включає розвиток високих технологій, що вимагатиме значного виробництва енергії, відповідно попит на електроенергію зростатиме, щоб задовольнити зростання центрів обробки даних, що підтримують високоінтенсивні обчислювальні програми, такі як штучний інтелект (ШІ), перенесення виробництва та масова електрифікація. Українським громадам потрібно якомога швидше отримати більше електронів у мережу, не лише щоб запобігти поступовим відключенням електроенергії в деяких особливо схильних до цього місцях, але й щоб стримати зростання тарифів на електроенергію. Українські громади зіткнуться з цією ситуацією з розвитком високотехнологічної галузі, тому важливо розпочати будівництво нових потужностей відновлюваної енергетики вже зараз, щоб задовольнити зростаючий попит на електроенергію.

Інвестиції у малі СЕС на дахах приватних домогосподарств чи будівель соціальної сфери передбачає отримання інвестором-домогосподарством прибутку завдяки діючим ставкам «зелених» тарифів.

Згідно з даними Українська Енергетика¹¹⁸, разом із значною кількістю зруйнованих та пошкоджених об'єктів відновлюваної енергетики на окупованих територіях і прифронтових громадах, війна спричинила новий сплеск попиту на невеликі об'єкти ВДЕ, які б забезпечували домогосподарства, будівлі комунальної чи бюджетної сфери, а також ОСББ. Зацікавленість росте паралельно зі збільшенням атак централізованої енергетичної інфраструктури України: громади прагнуть отримати автономне джерело живлення, що забезпечувало б покриття хоча

¹¹⁴ Проєкт «Підтримка децентралізації в Україні» (SALAR International). URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16105>

¹¹⁵ Там само

¹¹⁶ Щодо податку на доходи фізичних осіб, нарахованого відокремленим підрозділом: Лист-роз'яснення ГУ ДФС у м. Києві від 16.11.2015 № 17439/10/26-15-17-01-12. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/UPR15179>

¹¹⁷ План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua>

¹¹⁸ Довго, але реально: як отримати компенсацію за зруйновані енергооб'єкти. Руслана Чечуліна. Інтернет-видання "Українська енергетика". 16.11.2022. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/otrymaty-kompensatsiiu-za-zruinovani-stantsii-vde-dovho-ale-realno>

б мінімальних потреб в енергоспоживанні. Станом на кінець 2022р. попит на домашні станції збільшився у 10 разів, а на промислові об'єкти – у чотири-п'ять разів¹¹⁹.

На приклад, у Львові у 2025 р. під час відбудови Ліцею «Оріяна», який постраждав від російського ракетного обстрілу, було встановлено дахову сонячну електростанцію потужність – 31,6 кВт¹²⁰. Цей проєкт було реалізовано за підтримки Норвезької ради у справах біженців (NRC) загальною вартістю приблизно 1 800 000 гривень (43 тис. дол США). Дахова СЕС допоможе ліцею працювати безперебійно навіть під час вимкнень електроенергії, забезпечуючи ключові потреби: освітлення коридорів, функціонування укриття та їдальні.

Якщо порівняти з прифронтовими громадами, то інвестори, в тому числі донорські міжнародні організації не готові на даний час вкладати кошти в такі проєкти у зв'язку з надто високими ризиками пошкодження чи повного знищення обладнання.

Згідно дослідження Німецького енергетичного агентства (DENA)¹²¹, присвяченому перспективам розвитку енергетичних спільнот в Україні, понад 80% українців підтримали б створення енергетичної спільноти у своєму регіоні, навіть попри те, що майже половина опитаних вперше дізналися про таку можливість.

Енергетичні спільноти – це місцеві ініціативи, які дозволяють громадянам, бізнесу та громадам виробляти та використовувати енергію з відновлюваних джерел для власних потреб. Їх можуть засновувати самі мешканці, представники малого бізнесу чи органи місцевого самоврядування – або створювати у партнерстві між собою¹²². Також, дослідження свідчить, що 60% українців хочуть дізнатися більше або приєднатися до енергетичної спільноти. Дві третини опитаних вважають, що відновлювана енергія має першочергово спрямовуватися на потреби шкіл, лікарень та дитсадків. Також, згідно з опитуванням, правові та фінансові бар'єри досі залишаються основною перепорою для створення спільнот.

Енергетичні спільноти можна розглядати, як нову модель енергетики, яка зменшує залежність від великих комерційних гравців, розширює права громад і сприяє розвитку енергетичної демократії. У післявоєнному відновленні вони можуть відіграти важливу роль: допомогти подолати енергетичну кризу, зміцнити соціальні зв'язки та зробити енергетику менш вразливою до російських атак. За кордоном енергоспільноти вже успішно працюють.

Наприклад, в Італії (Неаполь) діє Comunità Energetica Femminile – жіночий енергетичний кооператив, що працює в соціально вразливому районі з родинами, які мають доходи нижче середнього. Кооператив встановив сонячну електростанцію потужністю 53 кВт на даху штаб-квартири місцевої благодійної організації Фонд «Сім'я Марії». Вироблену цією станцією електроенергію безпосередньо розподіляють між 40 сім'ями району, що дає змогу родинам отримувати більш доступну та стабільну сонячну енергію. Це не лише підтримує соціально незахищені домогосподарства, а й створює модель колективного управління енергетичними ресурсами, яка є прикладом вдалої соціальної політики у громаді.

Сонячна енергетика громад передбачає використання локальних сонячних установок, якими спільно користуються кілька абонентів громади. Кожен із них отримує кредит на свій рахунок за електроенергію відповідно до частки виробленої енергії. У більшості випадків учасники таких проєктів підписують угоди з комунальним підприємством або енергетичним кооперативом, яке адмініструє спільну сонячну систему. Розмір кредиту визначається умовами конкретної програми – він може надаватися за роздрібною ціною електроенергії або за альтернативним тарифом, затвердженим оператором.

Громадські сонячні системи мають широку клієнтську базу: власників приватних будинків, орендарів, мешканців багатоквартирних будинків, які не можуть встановити власні панелі. Крім

¹¹⁹ Release of European Commission updated on 24 February 2025. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_588*

¹²⁰ Один із львівських ліцеїв після обстрілів працює на сонячній енергії. 11.06.2025. Твоє місто. URL: https://tvoemisto.tv/news/odyn_iz_lvivskyh_litseiv_pislya_obstriliv_pratsyuie_na_sonyachniy_energii_176642.html

¹²¹ Розвиток енергетичних спільнот в Україні: Можливості для стійкої енергетичної системи, справедливої трансформації та згуртованого суспільства. Deutsche Energie-Agentur, 2024. URL: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2025/06/doslidzhennia_rozvytok_enerhospilnot_Ukraini-s.pdf

¹²² Там само

того, учасниками часто виступають комерційні підприємства, неурядові організації, муніципальні установи, які беруть на себе роль «якірних орендарів» – підписують довгострокові угоди про купівлю електроенергії та споживають значну її частину.

Подібна модель успішно реалізується у Сполучених Штатах Америки, де завдяки програмам громадських сонячних систем ринок комунальної сонячної енергетики досяг у 2024 році рекордних 1,7 ГВт потужностей постійного струму, що на 35 % більше, ніж у 2023 році (за даними Звіту про енергетику Північної Америки)¹²³.

У ЄС на тлі енергетичної кризи спостерігається підвищення попиту на відновлювані джерела енергії, серед яких найбільш динамічно розвиваються дахові СЕС. Їх популярність зумовлена відносною простотою встановлення, енергоефективністю та здатністю забезпечувати часткову автономність домогосподарств і громад.

Водночас, на шляху інтеграції України до енергетичного простору ЄС слід зважати на те, що не всі європейські рішення в енергетичній та соціальній сферах можуть бути безпосередньо застосовані в українських умовах. У ситуації повномасштабної війни та дефіциту ресурсів окремі інструменти, які довели ефективність у стабільних економіках ЄС, можуть виявитися недієвими або ризикованими.

Тому доцільним є проведення ґрунтовного аналізу європейських моделей і механізмів, адаптація їх до національних умов, безпекових викликів і ресурсних обмежень, а також поступова інтеграція відповідно до реалій українського енергетичного сектору та потреб територіальних громад.

Отже, як показують результати авторського опитування, яке охопило 107 територіальних громад усіх областей Західного макрорегіону України, у громадах спостерігається стійка тенденція зростання попиту на відновлювану енергетику. Щодо питань **«Чи використовуються у Вашій громаді відновлювані джерела енергії?» та «Якщо «так» або «перебувають на етапі будівництва/монтажу», зазначте, які саме типи ВДЕ»**, 71,0% респондентів зазначили, що такі джерела застосовуються у приватному секторі (рис. 4.3). Досить високим є також показник використання ВДЕ на об'єктах комунальної власності – 38,3%. Як і очікувалося, домінуючим типом є сонячна енергія (76%).

Таким чином, можна констатувати доволі активний розвиток відновлюваної енергетики, особливо сонячної, у громадах Західного макрорегіону України. Серед іншого, це зумовлено наявністю фінансових стимулів у формі «зелених» тарифів, а також грантових і кредитних програм державних та міжнародних інституцій. «Зелений» тариф для приватних сонячних електростанцій (СЕС) передбачає гарантований викуп електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел, за фіксованим тарифом. Для СЕС потужністю до 30 кВт, встановлених у 2025 році, ставка становить 6,3024 грн/кВт*год (без ПДВ), що еквівалентно приблизно 0,13 євро/кВт*год. Програма діятиме до кінця 2029 року, тож встановлення СЕС до кінця 2025 року дає можливість зафіксувати дохід на весь період дії тарифу.

Важливо зауважити: популярність ВДЕ у Західному макрорегіоні України зростає. Показово, що 21,5% респондентів зазначили: відновлювані джерела енергії поки не використовуються, проте їхнє впровадження перебуває на етапі планування. Це демонструє підвищення обізнаності громад у сфері відновлюваної енергетики та енергоефективності, а також готовність до створення мережі об'єктів комунальної власності з автономним енергозабезпеченням на засадах «зеленого» переходу.

Серед територіальних громад першість у процесі впровадження ВДЕ належить громадам з розвиненою видобувною промисловістю та теплогенеруючими потужностями (рис. 13). Усі респонденти-представники таких громад заявляють про наявність об'єктів ВДЕ у приватному секторі (домогосподарства та бізнес), 85,7% – на об'єктах комунальної власності. Кожен другий звертає увагу на те, що у його громаді на момент опитування (липень-вересень

¹²³ North American Energy Industry Report 2025-2029. URL: <https://www.woodmac.com/reports/power-markets-us-community-solar-outlook-h1-2025-150354903/>

2025 року) відбувається будівництво/монтаж таких об'єктів. Про їх відсутність не заявив жоден з респондентів.

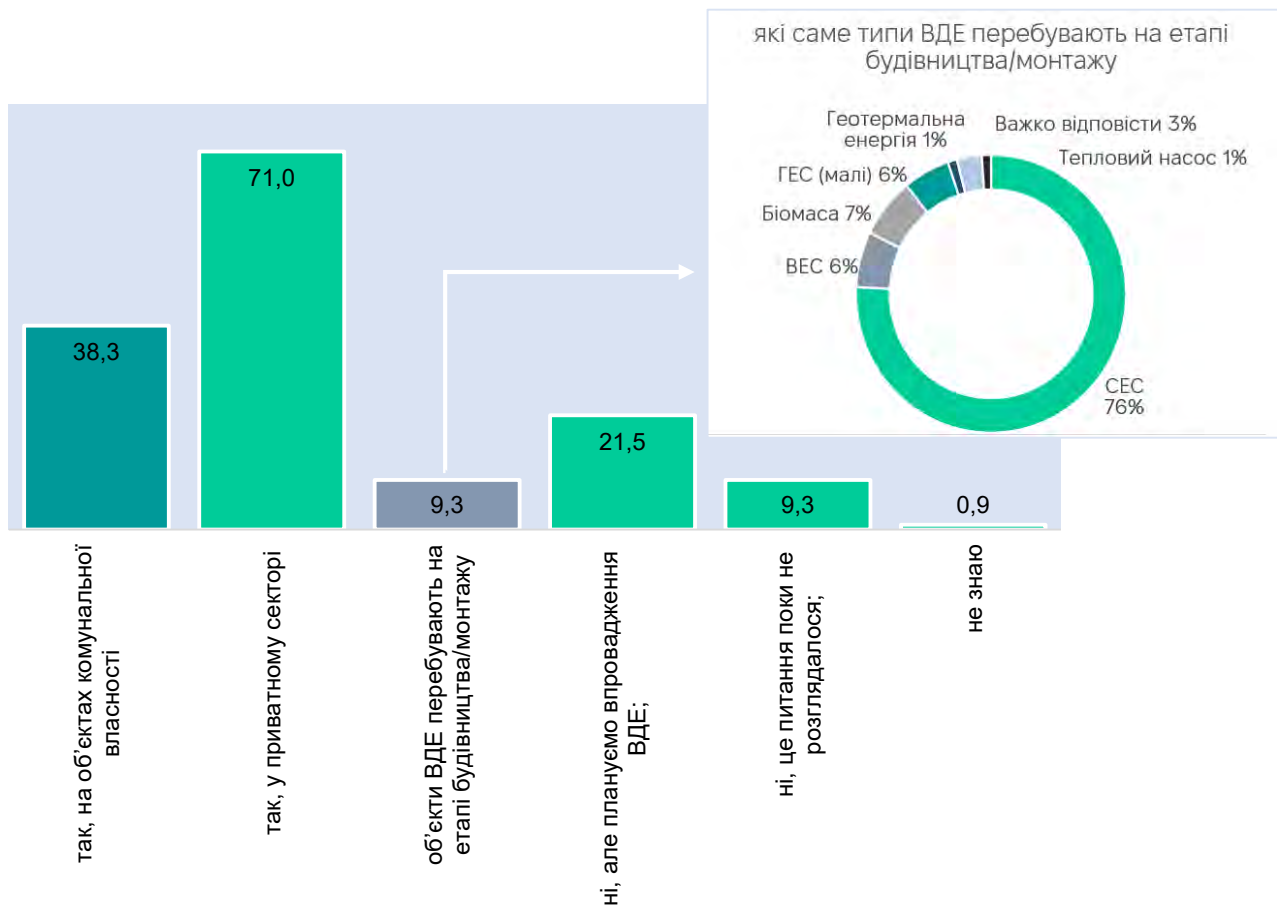

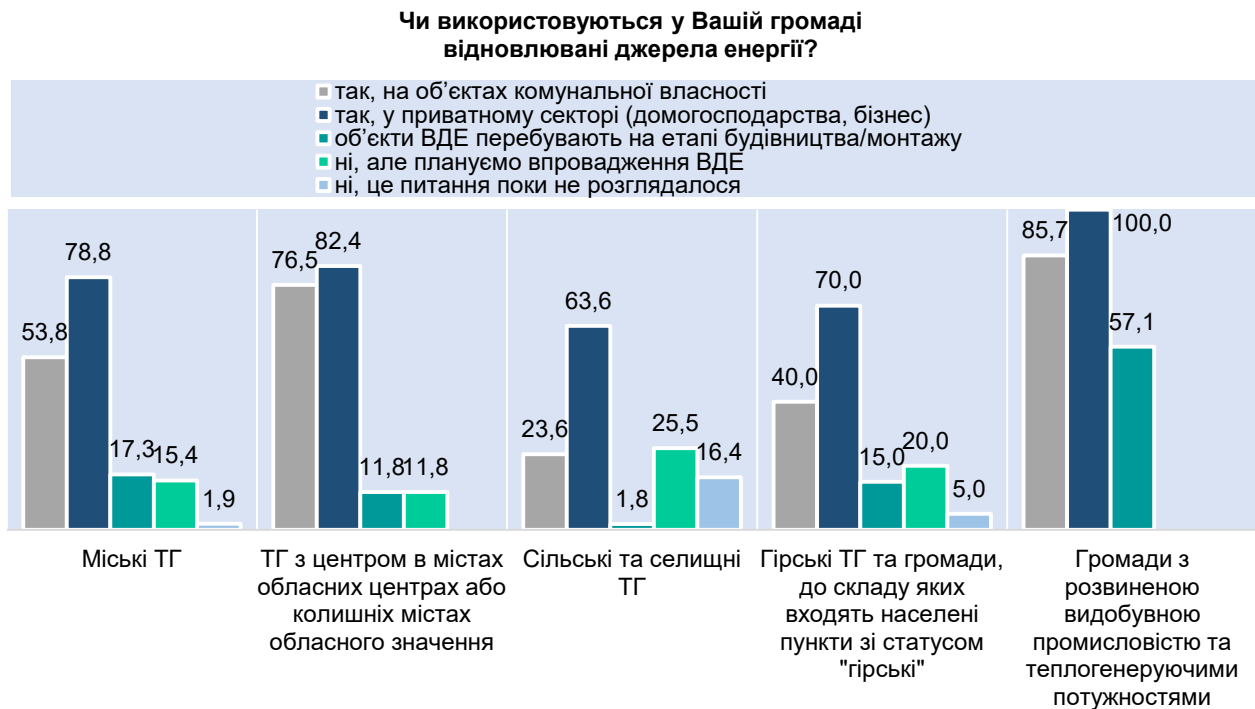
Рис. 4.3. Особливості впровадження ВДЕ у територіальних громадах Західного макрорегіону України, % (2025 р.)

побудовано на основі опитування ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України

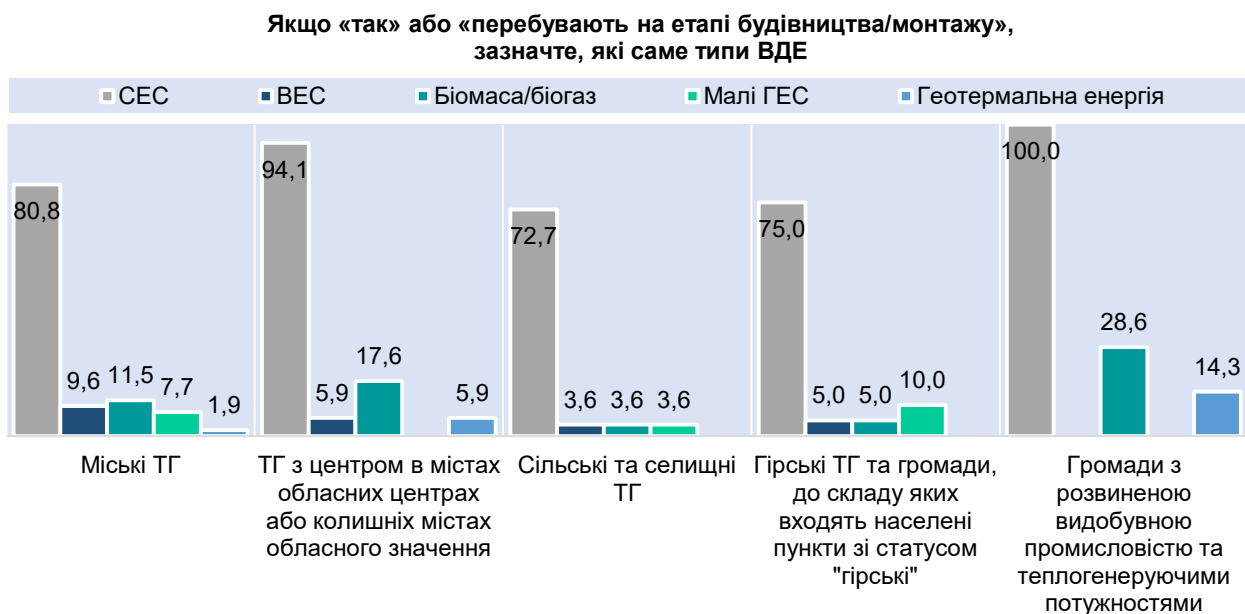
Серед інших типів громад можна зауважити такі тенденції:

- ❖ співвідносні частки громад різних типів, де впроваджено ВДЕ у приватному секторі (діапазон 63,6-82,4%);
- ❖ порівняно більшу частку міських громад, які диверсифікували систему енергопостачання на основі відновлюваних джерел на об'єктах комунальної власності (53,8% на противагу 23,6% у сільських і селищних громадах);
- ❖ порівняно вищу (як і очікувалося з огляду на вищенаведену інформацію) готовність гірських громад впроваджувати ВДЕ порівняно з сільськими і селищними громадами;
- ❖ значну частку сільських і селищних громад, що не розглядають питання впровадження ВДЕ на своїй території (16,4%).

Разом з тим перевага в усіх типах громад Західного макрорегіону України надається СЕС (72,7-100,0% опитаних) (рис. 4.4).

(а)

(б)

Рис. 4.4. Особливості впровадження ВДЕ у територіальних громадах Західного макрорегіону України в розрізі функціональних типів, % (2025 р.)

побудовано на основі опитування ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України

На питання «Якщо у громаді встановлено відновлювані джерела енергії на об'єктах комунальної власності, зазначте, яким чином була реалізована відповідна ініціатива» більшість опитаних (50%) відповіли, що вони здійснюються за рахунок грантового фінансування або зовнішньої підтримки (державної, міжнародної тощо) (рис. 4.5). На другому місці – використання коштів місцевого бюджету (30%), що стало можливим завдяки, зокрема, реформі децентралізації. Третє місце посідають проекти, реалізовані за рахунок приватних

інвесторів (16%). Водночас низьким залишається рівень співпраці з бізнесом і партнерськими організаціями – лише 4%, що свідчить про наявність інституційних бар'єрів у розвитку державно-приватного партнерства.

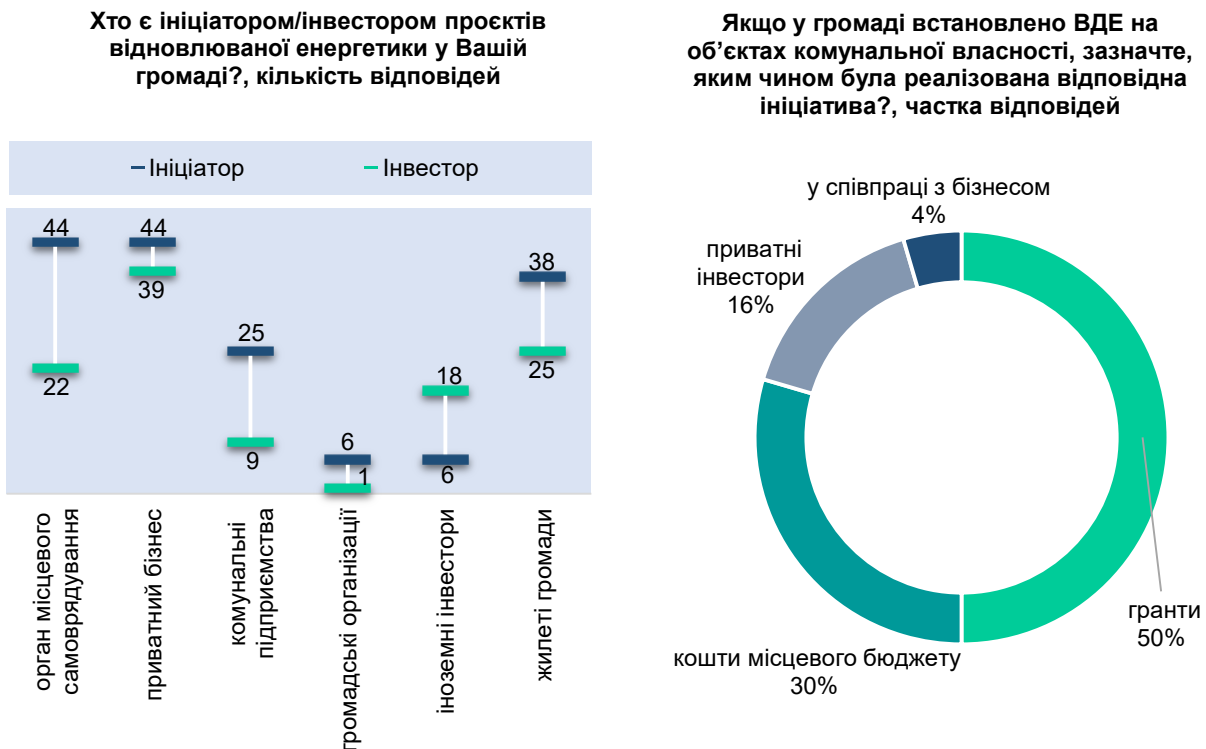

Рис. 4.5. Особливості реалізації ініціатив з розвитку ВДЕ у територіальних громадах Західного макрорегіону України (2025 р.)

побудовано на основі опитування ОМС територіальних громад Західного макрорегіону України

Найчастіше ініціаторами впровадження проєктів ВДЕ є ОМС та комунальні підприємства, що свідчить про поступове зростання їхньої інституційної спроможності та стратегічної орієнтації на енергетичну незалежність. З другого боку, роль приватного бізнесу як інвестора, хоча і є значною, але обмежена, ймовірно, через низький рівень поінформованості підприємців про економічні вигоди «зелених» технологій, нестабільність нормативно-правової бази та складність процедур погодження. У низці випадків ініціаторами є місцеві підприємці або громадські організації, особливо у громадах, що беруть участь у грантових програмах міжнародних донорів. Це свідчить про поступове формування нової моделі енергетичного партнерства, заснованої на горизонтальній взаємодії між владою, бізнесом і громадою.

Таким чином, проєкти відновлюваної енергетики у громадах Західного макрорегіону України мають переважно ініціативно-публічний характер, проте спостерігається поступове розширення приватної участі у їх фінансуванні та впровадженні. Подальше зміцнення державно-приватної співпраці може стати одним із ключових чинників масштабування «зелених» ініціатив і підвищення енергетичної самодостатності територіальних громад.

На відміну від цього, у прифронтових громадах і на територіях, де тривають активні бойові дії, попит на установки відновлюваної енергетики практично відсутній. Єдиним стабільним джерелом живлення там залишаються дизельні та бензинові генератори. Така ситуація зумовлена високою вартістю технологій і обладнання, а також нестачею кваліфікованих фахівців, спроможних здійснювати монтаж і технічне обслуговування дахових сонячних станцій чи малих вітроустановок у складних безпекових умовах.

Проте, під час повномасштабної війни основний вектор стимулів встановлення малих СЕС у громадах України значно змінився. На тепер це можливість автономного енергозабезпечення

будівлі, зокрема під час відключень електроенергії. Позитивно, що громади в Україні активно долучаються до проєктів зі встановлення СЕС на об'єктах соціальної сфери.

У серпні 2025 р. в Рожнятівській громаді Івано-Франківської обл. було реалізовано проєкт із встановлення сонячної електростанції на даху комунального некомерційного підприємства «Рожнятівська багатoproфільна лікарня». Проєкт реалізовано завдяки фінансовій підтримці Solarspar (Швейцарія), а також за кошти бюджету громади та самої лікарні. Проєкт реалізувала громадська організація Ukraine2Power у співпраці з громадою та за технічного супроводу ГО «Екоклуб». Сонячні панелі надала ГО «GoLocal». Загальна вартість проєкту – близько 1,4 мільйона гривень.

Основними елементами станції є сонячні панелі загальною потужністю 51 кВт та інвертор. Очікувана генерація становитиме близько 50 тис. кВт-год на рік, що покриватиме частину потреб лікарні. Це дозволить заощадити приблизно 550 тисяч гривень на рік (за чинними тарифами станом на серпень 2025 року).

У майбутньому до системи планується додати акумулятори, завдяки чому лікарня зможе забезпечувати безперебійне живлення навіть під час відключень¹²⁴.

Також сонячні електростанції були змонтовані на дахах Вигодської, Рожнятівської, Калуської, Коломийської та Лисецької лікарень (Івано-Франківська обл.), що дає змогу медичним закладам отримувати не лише безперебійне енергоживлення завдяки «зеленій» енергії, але й значно заощаджувати кошти на оплату електроенергії.

Крім цього, на даху спортивного комплексу Мукачівської дитячо-юнацької спортивної школи (Закарпатська обл.) у серпні 2025р. встановили сонячні панелі загальною потужністю 146 кіловат, що дозволить значно скоротити витрати на електроенергію. Вартість проєкту склала понад 2,5 млн грн, які інвестувала ДЮСШ у свою енергонеzалежність за підтримки міської влади. «Зелена» енергія забезпечить освітлення та обігрів приміщень, де щодня займаються юні спортсмени. Це не лише зменшує навантаження на бюджет, а й сприяє екологічності міської інфраструктури. У міській раді зазначають, що це лише перший крок. У найближчих планах – встановлення сонячних станцій у дитячих садочках, Центрі дитячої та юнацької творчості, а також Інклюзивно-ресурсному центрі¹²⁵.

Варто зазначити, що СЕС – це екологічна альтернатива дизельному генератору, котрі активно використовують під час вимкнень електропостачання. Генератор працює шумно, спалює паливо, потребує постійного обслуговування. На противагу СЕС функціонує безшумно, не потребує пального та не здійснює шкідливих викидів в атмосферу.

Успішним прикладом реалізації великомасштабного проєкту відновлюваної енергетики під час повномасштабної війни є Львівська область, де у 2024 році було завершено будівництво та введено в експлуатацію найбільшу в Західній Україні вітрову електростанцію (далі – ВЕС). Об'єкт забезпечує близько 12% відновлюваної енергетики Львівщини та 5% загального споживання електроенергії в області, що еквівалентно потребам трьох міст, подібних за розміром до м. Самбора. Електроенергія, яку цілодобово генерують 10 потужних вітряків, передається через 14-кілометрову лінію на підстанцію «Укренерго», звідки розподіляється споживачам відповідно до енергетичних потреб міст і сіл регіону. За оцінками експертів, 20 таких станцій могли б забезпечити повну енергетичну незалежність Львівської області¹²⁶.

Загальна вартість проєкту становила 75 млн євро. Інвестиції були здійснені на паритетних засадах – 50% внесла чеська компанія MND, 50% – українська група компаній «Еко-Оптіма».

¹²⁴ Інтернет-ресурс газети Галичина. У Рожнятівській лікарні встановили сонячну електростанцію. URL: <https://galychyna.if.ua/2025/08/29/u-rozhnyativskiy-likarni-vstanovili-sonyachnu-elektrostantsiyu/>

¹²⁵ Закарпатський інформаційно-діловий портал «Mukachevo.net». У Мукачівській ДЮСШ встановили сонячні панелі: енергія сонця для спорту. 06.08.2025. URL: https://mukachevo.net/news/u-mukachivskiy-diushh-vstanovyly-soniachni-paneli-enerhiia-sontsia-dlia-sportu-video_6275521.html

¹²⁶ На Львівщині пів року працює найбільша на заході України вітрова електростанція. Інтернет видання Рубрика. 19.09.2024. URL: <https://rubryka.com/2024/09/19/na-lvivshhyni-piv-roku-pratsyuye-najbilsha-na-zahodi-ukrayiny-vitrova-elektrostantsiya/>

Це найбільша іноземна інвестиція у Львівську область і загалом в Україну у період повномасштабної війни станом на вересень 2024 року¹²⁷.

Хоча війна тимчасово призупинила реалізацію проєкту, команда «Еко-Оптіма» прийняла стратегічне рішення не заморожувати будівництво, продовживши інвестування у відновлювану енергетику навіть у період найвищої невизначеності. Найбільшими викликами для компанії стали відмова іноземних партнерів постачати й монтувати обладнання через воєнний стан та небажання іноземних спеціалістів працювати в Україні. Ці обставини спонукали українських інженерів до самостійного розв'язання технічних питань: компанія придбала єдиний в Україні 600-тонний монтажний кран, що дозволило повністю виконати монтаж ВЕС власними силами, залучивши спеціалістів з усіх регіонів країни¹²⁸. Переваги реалізації цього проєкту для місцевих громад виявилися багатомірними: створення нових робочих місць; будівництво якісних доріг до населених пунктів, де раніше не було транспортного сполучення; збільшення податкових надходжень до місцевих бюджетів; зростання туристичної привабливості прилеглих територій.

Також під час повномасштабної війни вдалося збудувати і ввести в експлуатацію ще одну вітрову електростанцію в Західному макрорегіоні на кордоні Львівської та Закарпатської областей. За даними товариства «Френдлі Віндтехнолоджі», яке реалізувало цей проєкт, загальна встановлена потужність запланованої ВЕС становитиме 80 МВт¹²⁹. Обсягу електроенергії, який буде вироблятися вітровим парком, достатньо для щорічного забезпечення екологічно чистою електроенергією майже 50 000 домогосподарств. Також, договір про соціальне партнерство укладений між вітряним парком «Островський» та Нижньоворітською громадою, передбачає скерування 3% доходу від продажу електроенергії до бюджету громади.

Щодо стану розвитку вітрової енергетики загалом в Україні, то згідно з даними Української вітроенергетичної асоціації¹³⁰, станом на початок 2024 року загальна встановлена потужність українських ВЕС становила 1,9 ГВт, з яких 71% розташовані на тимчасово окупованій території. У 2022-2024 рр. в експлуатацію було введено три нові ВЕС потужністю 238 МВт, зокрема – вітроелектростанцію в Миколаївській області.

У першому півріччі 2025 року в Україні до мережі підключили вдвічі більше МВт ВЕС (84 МВт), ніж за весь 2024-й рік (44,6 МВт). В умовах війни така динаміка є важливим сигналом для зміцнення енергетичної безпеки країни. Зростають потужності СЕС, ВЕС, когенерації та інших. Так, вже маємо понад 130 МВт додаткової приєднаної потужності завдяки сонячним електростанціям, розміщених у приватних домогосподарствах у 2025 р.¹³¹

Отже, розвиток відновлюваної енергетики в Україні залишається надзвичайно актуальним і необхідним навіть у період повномасштабної війни та стане ще більш затребуваним у процесі післявоєнної відбудови на засадах Європейського зеленого курсу. Уже сьогодні доцільним є активніше залучення територіальних громад, де це дозволяють безпекові умови, до виконання зобов'язань, узятих Україною у Європейському зеленому курсі.

Інтеграція України у Промисловий план «Зелена угода» ЄС відкриває значні можливості для співпраці. Європейський Союз прагне посилити конкурентоспроможність у «зелених» та цифрових секторах промисловості, одночасно наближаючись до досягнення кліматичної нейтральності. У цьому контексті мінерально-сировинний потенціал, науково-технічний та ІТ-ресурс України визначають її як перспективного партнера у сферах відновлюваної енергетики, виробництва акумуляторів, систем зберігання енергії та напівпровідників¹³².

¹²⁷ На Львівщині пів року працює найбільша на заході України вітрова електростанція. Інтернет видання Рубрика. 19.09.2024. URL: <https://rubryka.com/2024/09/19/na-lvivshyni-piv-roku-pratsyuue-najbilsha-na-zahodi-ukrayiny-vitrova-elektrostantsiya/>

¹²⁸ Там само

¹²⁹ Індустріальний парк Френдлі віндтехнолоджі. URL: https://geipp-ukraine.org/industrial_parks/industrialnij-park-frendli-vindtehnodzhi/

¹³⁰ Українська вітроенергетична асоціація. Інтернет-ресурс. URL: <http://uwea.com.ua/ua/news/>

¹³¹ Там само

¹³² Щодо податку на доходи фізичних осіб, нарахованого відокремленим підрозділом: Лист-роз'яснення ГУ ДФС у м. Києві від 16.11.2015 № 17439/10/26-15-17-01-12. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/UPR15179>

Цифровізація також відіграє важливу роль у трансформації енергетичного сектору. Передові технології, такі як штучний інтелект, блокчейн та Інтернет речей, можуть оптимізувати енергетичні системи та покращити використання ресурсів.

Водночас енергетичний сектор України перебуває на перетині кризи й трансформації (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Сучасні виклики (перешкоди) розвитку відновлюваної енергетики в громадах
Західного макрорегіону України

Виклики	Суть	Вплив
Обмежені інвестиційні ресурси	Зниження обсягів іноземних та внутрішніх інвестицій у проекти ВДЕ	Сповільнення розвитку ВДЕ
Пошкодження інфраструктури	Руйнування енергетичних об'єктів і логістичних мереж постачання обладнання	Зростання витрат і тривалості реалізації проектів
Невизначеність законодавчо-нормативної бази	Непослідовність політики, наявність прогалин у регулюванні сектору ВДЕ	Перешкоджає довгостроковому плануванню та інвестиційній активності бізнесу
Скорочення трудових ресурсів	Втрата кваліфікованої робочої сили через воєнні дії, міграцію, мобілізацію	Зменшення кількості експертів у галузі ВДЕ, неефективне управління розвитком сектору

складено автором

Систематичні ракетні атаки російських військ на енергетичну інфраструктуру, що тривають з жовтня 2022 року, завдали суттєвих збитків енергосистемі країни, поставивши під загрозу економічну та гуманітарну стабільність. Попри ці виклики, Україна має значний потенціал для відновлення сучасної, сталої та інтегрованої енергетичної системи, заснованої на відновлюваних джерелах енергії, що стане фундаментом економічної стійкості та «зеленого» розвитку територіальних громад. За результатами проведеного опитування у громадах Західного регіону можна зробити висновок, що відновлювана енергетика в Україні має значний потенціал і широкі перспективи розвитку, а територіальні громади виявляють готовність і зацікавленість у трансформації місцевих енергетичних систем шляхом активного впровадження відновлюваних джерел енергії.

Водночас серед ключових стримуючих чинників розвитку галузі залишається війна в Україні та всі пов'язані з нею ризики, насамперед фінансові обмеження, нестача інвестицій і підвищені безпекові загрози, які ускладнюють реалізацію проектів на місцевому рівні.

Разом із тим, аналіз таких слабких сторін, як нестача підготовлених кадрів, свідчить, що цю проблему можна поступово подолати завдяки співпраці з міжнародними партнерами та українськими компаніями, які системно реалізують програми навчання та підвищення кваліфікації у сфері енергозбереження, енергоефективності та відновлюваної енергетики. Зокрема, з метою зміцнення спроможності місцевих органів влади ефективно управляти енергетичними ресурсами, залучати інвестиції для «зеленого» відновлення та забезпечувати сталий розвиток, експерти DiXi Group за підтримки Європейського кліматичного фонду (European Climate Foundation, ECF) підготували Посібник з інституційного розвитку, який містить практичні рекомендації для органів місцевого самоврядування щодо впровадження енергетичного менеджменту, підготовки фахівців і розвитку місцевих ініціатив у сфері енергоефективності¹³³.

У вказаному посібнику проаналізовано основні проблеми інституційного розвитку енергоменеджменту у громадах, запропоновано шляхи вирішення цих проблем та способи забезпечення сталого розвитку громад.

Підвищення інституційної спроможності українських громад у сфері енергоефективності та ВДЕ є важливими механізмом досягнення стійкого економічного зростання України, енергетичної безпеки та Європейського зеленого курсу, а також враховуючи необхідність

¹³³ Посібник з інституційного розвитку громад. Громадська організація ГО «ДІКСІ ГРУП» за підтримки Європейського кліматичного фонду (ECF). URL: <https://dixigroup.org/analytic/posibnyk-z-instytucijnogo-rozvytku-gromad/>

виконання обов'язкових євроінтеграційних вимог та вимог відповідного національного законодавства.

Як свідчить досвід DiXi Group, в умовах реалій воєнного стану, українські громади стикаються з низкою викликів, які певною мірою стають на заваді їх зеленого відновлення та сталого розвитку. Зокрема, ці виклики пов'язані з розбудовою інституційної спроможності громад. Відсутність підготовлених кадрів для служб енергоменеджменту громад, плінність наявних кадрів, переважання безпекових і соціальних питань у фінансуванні з місцевих та обласних бюджетів, умови невизначеності, що ускладнюють процес довгострокового енергетичного планування – лише частина таких викликів¹³⁴.

Важливо, що розвиток і стимулювання впровадження відновлюваної енергетики в Україні й надалі підтримуватиметься з боку Європейського Союзу. Для ЄС стратегічно важливо розпочати трансформацію енергетичної системи України на засадах Європейського зеленого курсу вже сьогодні, коли держава перебуває на етапі інтеграції до європейського простору. Це дозволить забезпечити, щоб на момент набуття Україною статусу повноправного члена ЄС, її енергетична система повністю відповідала європейським стандартам – технічним, екологічним, законодавчим та економічним, а також була інтегрована у спільний енергетичний ринок Європейського Союзу.

24 лютого 2025 року Європейська Комісія представила Україні новий пакет підтримки, спрямований на зміцнення безпеки національної енергетичної системи та повну інтеграцію України до європейського енергетичного ринку¹³⁵. Очікується, що реалізація цього пакета суттєво прискорить розвиток виробництва відновлюваної енергії в Україні до 2027 року. Згідно з ініціативою, до початку 2027 року енергетичні ринки України та Молдови будуть повністю інтегровані з ринком Європейського Союзу. Це створить нові можливості для спільного енергетичного планування, підвищення гнучкості системи та розширення доступу до інвестиційних механізмів ЄС.

Особливої актуальності ця підтримка набуває з огляду на те, що цивільна енергетична інфраструктура України протягом останніх трьох років зазнала масованих атак з боку Росії, унаслідок чого зруйновано близько половини енергетичних потужностей країни.

Повна енергетична інтеграція України з ЄС розглядається як ключовий елемент гарантій безпеки, який не лише зменшить уразливість держави перед зовнішнім тиском, а й стане фундаментальною передумовою для повоєнної реконструкції. Енергетична безпека, у свою чергу, є основою для відновлення інвестиційної активності та забезпечення сталого економічного розвитку на всій території України.

Пакет енергетичної безпеки та інтеграції для України включає такі ключові складові:

1. Інтеграція ринку електроенергії з ЄС. Пакет сприятиме повному об'єднанню енергетичних ринків України та Європейського Союзу до весни 2027 року, спільно з Республікою Молдова.
2. Міжнародна підтримка та взаємні зобов'язання. Хоча ініціатива є надзвичайно важливою для України у період війни, варто підкреслити, що вона передбачає не лише фінансову підтримку, а й міжнародні зобов'язання. Європейська Комісія наголосила, що реалізація пакета стане можливою лише за умови прискорення виконання Україною чинних зобов'язань у межах Плану дій щодо України та Енергетичного співтовариства. Йдеться, зокрема, про удосконалення законодавчої, нормативної та публічної системи управління, а також створення механізмів підтримки вразливих споживачів.
3. Прискорення інвестицій у відновлювану енергетику. Пакет спрямований на активізацію інвестицій у відновлювані джерела енергії, що дозволить додати до 1,5 ГВт нових генераційних потужностей, збільшивши загальний обсяг виробництва

¹³⁴ Посібник з інституційного розвитку громад. Громадська організація ГО «ДІКСІ ГРУП» за підтримки Європейського кліматичного фонду (ECF). URL: <https://dixigroup.org/analytic/posibnyk-z-Instytutczijnogo-rozvytku-gromad/>

¹³⁵ Policy Brief "Supporting Ukraine's Energy Sector: Keeping Ukraine's Accession to the EU in Sight". Dixi droup. URL: <https://dixigroup.org/en/analytic/policy-brief-supporting-ukraines-energy-sector-keeping-ukraines-accession-to-the-eu-in-sight/>

відновлюваної енергії в Україні приблизно на 25 %. Фінансова підтримка реалізовуватиметься через Український енергетичний фонд.

Ці нові заходи будуть базуватися на підтримці ЄС у розмірі понад 2 млрд євро, наданій протягом останніх трьох років для підвищення стійкості енергетичної системи України та гарантування доступу людей до енергії. Підтримка надавалася переважно через Фонд енергетичної підтримки України, Механізм цивільного захисту Союзу, а також гуманітарну допомогу та надходження від заморожених російських активів¹³⁶.

ЄС виконав усі три стратегічні пріоритети, визначені для задоволення нагальних енергетичних потреб населення України в осінньо-зимовий період 2023-2024 років, а також для зміцнення стійкості енергетичної системи держави. Одним із ключових напрямів стала стабілізація енергопостачання. У межах цього напрямку проекти вітрової та сонячної енергетики активно розгортаються по всій території України з метою підвищення енергетичної безпеки критично важливих об'єктів, а також забезпечення електроенергією домогосподарств і підприємств. Показовим прикладом є проєкт «Промінь надії» (Ray of Hope), який реалізується за підтримки ЄС та партнерів і передбачає встановлення сонячних панелей для живлення лікарень, що дозволяє зменшити залежність медичних закладів від централізованого енергопостачання та забезпечити їх автономність навіть в умовах надзвичайних ситуацій.

Європейська Комісія та Україна також узгодили дорожню карту для активізації співпраці щодо виробництва біогазу, що покликане зміцнити енергетичну безпеку в ЄС та в Україні, одночасно підтримуючи розвиток та інвестиції в сектор біогазу в Україні.

Отже, в умовах повномасштабної війни відновлювана енергетика продовжує розвиватися в громадах Західного макрорегіону України, що зумовлено відносною безпекою регіону та віддаленістю від зони активних бойових дій. Попри військові ризики – відтік інвестицій, дефіцит робочої сили, пошкодження інфраструктури – існують і внутрішні бар'єри, зокрема нестабільність державної політики та часті зміни законодавства у сфері ВДЕ. За відсутності послідовної фінансової, правової та організаційної підтримки держави, розвиток енергетичних спільнот ризикує залишитися ініціативою окремих ентузіастів, а не елементом системної енергетичної трансформації.

Результати дослідження свідчать, що громади Західного макрорегіону зацікавлені у впровадженні відновлюваної енергетики навіть в умовах війни. Їхня мотивація базується на трьох ключових чинниках:

- ❖ зростанні екологічної свідомості населення, підвищенні доступу до інформації про вплив традиційної енергетики на довкілля;
- ❖ усвідомленні значення енергетичної незалежності, оскільки використання ВДЕ розглядається як внесок у зміцнення енергетичної безпеки держави;
- ❖ потребі у децентралізованих системах енергозабезпечення, що підвищують автономність громад і знижують вразливість до обстрілів критичної інфраструктури.

Досягнення цілі 27 % частки відновлюваної енергії до 2030 року, визначеної Урядом України, потребує комплексного підходу. Це передбачає:

- 1) підтримку з боку ЄС та міжнародних партнерів;
- 2) стимулювання внутрішнього ринку, зокрема через податкові пільги й субсидії для проєктів ВДЕ;
- 3) посилення фінансової та інституційної підтримки громад, особливо щодо залучення інвестицій і розвитку державно-приватного партнерства;
- 4) освітні та комунікаційні ініціативи, спрямовані на підвищення компетентності фахівців і поінформованості населення.

Розвиток місцевих енергетичних партнерств, ефективне використання міжнародної допомоги та формування стабільного регуляторного середовища створюють передумови для формування в Україні сталої, децентралізованої та екологічно орієнтованої енергетичної системи.

¹³⁶ Policy Brief "Supporting Ukraine's Energy Sector: Keeping Ukraine's Accession to the EU in Sight". Dixi group. URL: <https://dixigroup.org/en/analytic/policy-brief-supporting-ukraines-energy-sector-keeping-ukraines-accession-to-the-eu-in-sight/>

ПІСЛЯМОВА

В умовах тривалої війни та глибоких структурних змін українська економіка потребує нової моделі відновлення, здатної забезпечити не лише фізичну реконструкцію, а й якісну трансформацію системи місцевого розвитку. Саме «зелений» перехід стає ключовим вектором цієї трансформації, оскільки поєднує економічне відродження з екологічною модернізацією, інституційним посиленням та підвищенням стійкості територіальних громад.

Проведене дослідження засвідчило, що «зелений» перехід у територіальних громадах України поступово переходить з рівня декларацій у площину практичних рішень, однак його імплементація залишається нерівномірною та фрагментованою. Виявлено, що громади мають потенціал до трансформації, однак потребують чіткої інституційної рамки, доступних інструментів реалізації та системної підтримки з боку держави та міжнародних партнерів.

Отримані результати демонструють, що післявоєнне відновлення не може бути відокремленим від екологічної модернізації. Саме територіальні громади здатні стати середовищем формування нової економіки – децентралізованої, ресурсоефективної та стійкої до зовнішніх ризиків. «Зелений» перехід необхідно розглядати не як альтернативний напрям розвитку, а як архітектурний принцип повоєнної економічної політики, що змінює логіку планування, фінансування та управління на місцевому рівні.

Отримані результати дозволяють сформулювати кілька важливих висновків:

по-перше, громади демонструють інтерес і готовність працювати в межах «зеленого» переходу, однак стикаються з кадровими, фінансовими та нормативними обмеженнями;

по-друге, бізнес готовий долучатися до екологічних ініціатив, проте потребує стимулів, гарантій та прикладів успішних проєктів;

по-третє, відсутність системної координації та інституційної підтримки сповільнює реалізацію багатьох перспективних ідей;

по-четверте, найбільшим ризиком є фрагментація дій, коли кожна громада окремо намагається розв'язувати спільні регіональні та екологічні проблеми.

З огляду на це, ключовим завданням у найближчій перспективі є перехід від окремих ініціатив до побудови інституційної екосистеми «зеленого» переходу, яка б включала:

- ❖ регіональні та міжмуніципальні платформи співпраці;
- ❖ типові моделі управління «зеленими» проєктами;
- ❖ інструменти локалізації Європейського зеленого курсу;
- ❖ розвиток аналітичної підтримки та управління даними;
- ❖ підготовку кадрів для нової економіки.

Таким чином, повоєнне відновлення стає не лише викликом, а й історичним шансом для формування нової парадигми розвитку територіальних громад. Вибір, зроблений зараз, визначатиме не лише швидкість відновлення, а й якість економічного зростання, конкурентоспроможність регіонів та місце України у майбутній європейській архітектурі розвитку.

«Зелений» перехід є не кінцевою метою – а стратегічним вектором, що формує основу стійкого миру, економічної безпеки та справедливого суспільного договору. Саме громади можуть стати тим рівнем, де ці зміни відбудуться першими.

Додатки

Додаток 1
Готовність сфер економіки України до зеленого переходу станом на 2025 рік

Сфера	Оцінка рівня готовності*	Коротка характеристика наявних умов	Вплив війни	Основні завдання
ТЕМАТИЧНІ СФЕРИ ЗЕЛЕНОГО ПЕРЕХОДУ				
Зміна клімату	Відчутний прогрес	1. Прийнято базові законодавчі та нормативно-правові акти в сфері: (а) Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» № 3991-IX від 8 жовтня 2024 року; (б) Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року розпорядження КМУ №587-р від 25 червня 2024 року 2. Визначено основну ціль за напрямом – скорочення викидів парникових газів на 65% до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року та досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року.	Суттєвий – поява значних викидів, що пов'язані з війною; – ускладнення процесу обліку викидів та звітності щодо них	– удосконалення системи обліку парникових газів; – інтеграція кліматичних цілей у програми і проекти післявоєнного відновлення; – створення системи торгівлі викидами
Енергетика	Відчутний прогрес	1. Прийнято базові законодавчі та нормативно-правові акти в сфері: (а) Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року розпорядження КМУ №587-р від 25 червня 2024 року; (б) Енергетична стратегія України на період до 2050 року розпорядження КМУ № 373-р від 21 квітня 2023 року 2. Визначено основну ціль за напрямом – забезпечення 27% відновлюваної енергії в енергетичній системі країни до 2030 року та досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року.	Суттєвий – сильно пошкоджена енергетична інфраструктура; – порушена енергетична безпека	– вирішення проблеми дефіциту кваліфікованих кадрів у сфері ВЕД; – цифровізація енергетичної системи країни; – розвиток виробничих потужностей для технологій ВДЕ; – реформа тарифної політики в сфері енергетики для покращення ситуації з залучення інвестицій в сферу
Чиста промисловість	Певний прогрес	1. Наявні умови в сфері: (1) велика кількість пошкодженої або зруйнованої виробничої інфраструктури; (2) застарілі методи промислового виробництва; (2) висока вуглецева інтенсивність виробництва. 2. Ведеться робота по напрацюванню базових нормативно-правових та стратегічних документів: Програма зеленого відновлення промисловості України 2024-2028 рр.; Проект закону «Про засади зеленого відновлення України»; Робота по узгодженню українського законодавства з директивою ЄС 2010/75/ЄС про промислові викиди – Закон України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» № 3955-IX від 16 липня 2024 року.	Суттєвий сильно пошкоджена виробнича інфраструктура	– розроблення законодавчої та нормативно-правової рамки процесу; – розвиток регуляторних та фінансових механізмів («зелені» облігації, державно-приватне партнерство, цільові фонди для модернізації промислового сектору), що відповідають цілям Європейського зеленого курсу

Сфера	Оцінка рівня готовності*	Коротка характеристика наявних умов	Вплив війни	Основні завдання
Будівництво та реконструкція	Певний прогрес	Прийнято базові законодавчі та нормативно-правові акти в сфері: (а) Закон України «Про енергетичну ефективність» № 1818-IX від 21 жовтня 2021 року; (б) Деякі питання стратегічного розвитку енергетичної ефективності будівель (зокрема, затверджено Оперативний план заходів з реалізації у 2024-2026 роках Довгострокової стратегії термомодернізації будівель на період до 2050 року, схвалено Концепцію Державної цільової економічної програми підтримки термомодернізації будівель до 2030 року) розпорядження № 1228-р від 29 грудня 2023 року. Однак, умови в сфері не покращуються, зокрема: (1) темп реконструкції щорічно вкрай низький – 1% на тип будівель; (2) велика частка застарілого будівельного фонду.	Суттєвий руйнування та пошкодження будівель	– інтеграція вимог директив ЄС про енергоефективність 2023/1791 та про енергоефективність будівель 2024/1275 у законодавство України; – розроблення національного плану реконструкції будівель
Транспорт та мобільність	Певний прогрес	1. Прийнято Національну транспортну стратегію України на період до 2030 року розпорядження № 430-р від 30 травня 2018 року. 2. Впроваджено «пілотні» ініціативи електрифікації та цифровізації в сфері мобільності. Однак, умови в сфері не покращуються швидко, зокрема через: (1) застарілу інфраструктуру та технології; (2) недостатню безпеку дорожнього руху; (3) слабку координацію між децентралізованими установами; (4) недостатність фінансування на проєкти «чистої» мобільності.	Суттєвий впливас на нерівномірність впровадження заходів на різних територіях	– інтеграція законодавства України із законодавством ЄС та європейськими стандартами; – забезпечення збалансованого розподілу вантажопотоків між видами транспорту; – перехід до транспорту з низьким рівнем викидів і використанням альтернативних видів палива та розвиток інфраструктури в сфері; – розвиток регуляторних та фінансових механізмів підтримки переходу на стійкі види транспорту
Стале сільське господарство	Певний прогрес	Наявні лише окремі кроки в напрямі переходу до сталого сільського господарства. Наприклад, активізовано розвиток органічного сільського господарства.	Суттєвий – сільське господарство є одним з секторів економіки, що найбільше постраждав в умовах війни; – значні території сільськогосподарських земель непридатні для вирощування агрокультури; – умовою збереження аграрного потенціалу країни стало залучення до сектору земель, які до війни не використовувалися для вирощування сільськогосподарських культур	– формування загального бачення та плану дій щодо забезпечення сталого сільського господарства; – запровадження механізмів цільової фінансової і технічної підтримки малих та середніх фермерських господарств; – впровадження сільськогосподарської кліматичної політики (скорочення викидів у секторі, підвищення стійкості сектору до зміни клімату)

Сфера	Оцінка рівня готовності*	Коротка характеристика наявних умов	Вплив війни	Основні завдання
Біорізноманіття	Певний прогрес	Частково транспоновано директиви ЄС та розширено мережу природоохоронних територій. Однак, умови в сфері не покращуються швидко через: (1) відсутність єдиного підходу до охорони природи, що заснований на середовищі існування видів; (2) відсутність підходу до оцінки екосистемних послуг; (3) потреба реформування в сфері управління територіями Смарагдової мережі та державного екологічного контролю.	Суттєвий – негативний прямий вплив війни на біорізноманіття; – зміна у системі землекористування, зокрема внаслідок залучення нових земель	– розроблення комплексного стратегічного підходу та плану дій щодо охорони біорізноманіття; – створення цільових екологічних фондів фінансових ресурсів, розвиток системи платежів за екосистемні послуги; – розвиток інституційного потенціалу в сфері; – планування екологічного відновлення пошкоджених в умовах війни територій
Нульове забруднення	Незначний прогрес	1. Хоча відбувається формування законодавчої і нормативно-правової рамки (Закон України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» № 3855-IX від 16 липня 2024 року, Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, розпорядження КМУ № 1363-р від 20 жовтня 2021 року), вона є фрагментарною і не має суттєвого впливу на ситуацію в сфері. 2. Система моніторингу стану навколишнього середовища недостатньо розвинена	Суттєвий негативний прямий вплив війни на стан навколишнього природного середовища	– формування єдиного комплексного підходу до управління процесом зменшення забруднення навколишнього середовища (розвиток нормативно-правової бази, модернізація систем моніторингу, розвиток інституційного потенціалу); – інтеграція заходів щодо зменшення забруднення навколишнього середовища та відновлення екосистем у плани післявоєнного відновлення економіки; – посилення залучення зацікавлених сторін
МІЖГАЛУЗЕВІ СФЕРИ ЗЕЛЕНОГО ПЕРЕХОДУ				
Фінансування зеленого переходу	Певний прогрес	В умовах спрямування доходів державного бюджету України переважно на військові потреби, фінансування зеленого переходу здійснюється внаслідок залучення фінансових ресурсів міжнародних організацій та іноземних урядів. Це вимагає формування чітких та прозорих механізмів фінансування із стимулюванням залучення зацікавлених сторін з різних секторів економіки	Суттєвий втрата частини власних фінансових ресурсів	– впровадження національної таксономії сталого фінансування та системи торгівлі викидами; – реформа управління публічними інвестиціями; – забезпечення стратегічного виміру фінансування проєктів у контексті зеленого переходу
Справедливий перехід	Незначний прогрес	1. Україна обрала європейських підхід справедливої трансформації за основу. 2. Прийнято Державну цільову програму справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року <i>останова КМУ № 711 від 18 червня 2025 року</i> . 3. Процес справедливої трансформації в Україні перебуває на початковому етапі. Зараз на етапі затвердження перебувають плани справедливої трансформації вугільних	Суттєвий – знищення 70% теплової генерації; – усі вугільні електростанції ушкоджено внаслідок ракетних ударів РФ	– посилення регуляторних механізмів для впровадження справедливого переходу; – впровадження комплексної системи збору і моніторингу даних; – створення центрального органу нагляду за справедливим переходом;

Сфера	Оцінка рівня готовності*	Коротка характеристика наявних умов	Вплив війни	Основні завдання
Цифровізація	Певний прогрес	Цифрові інструменти в системі зеленого переходу застосовуються лише в поодиноких випадках: у контексті моніторингу управління викидами парникових газів, оптимізації використання енергії тощо.	Незначний	– формування нормативно-правової основи інтеграції цифрових технологій у систему зеленого переходу; – створення інтегрованої системи даних з забезпеченням можливості постійного обміну даних та їх оновлення; – покращення цифрової безпеки
Дослідження та інновації	Певний прогрес	Розвиток сфери гальмують тривалі структурні проблеми: недостатнє фінансування (валові внутрішні витрати на дослідження та розробки у 2023 році – 0,33% ВВП), дефіцит людського капіталу, застарілість інфраструктури, низький рівень інновацій в приватному секторі	Суттєвий – знищення / пошкоджено 35% дослідницької інфраструктури; – ¼ дослідників і вчених виїхали за межі країни	– збільшення обсягів фінансування сфери досліджень та інновацій; – посилення взаємодії між наукою та промисловим виробництвом у контексті «зелених» рішень; – покращення доступу до інфраструктури досліджень та інновацій

складено на основі¹³⁸
Примітка:

*Незначний прогрес – зусилля щодо зеленого переходу лише розпочинаються та характеризуються окремими, ізольованими одна від одної, ініціативами і правовими актами; політика України в сфері значною мірою не відповідає стандартам ЄС; інституційні спроможності, бюджетне фінансування та залучення зацікавлених сторін задіяні на дуже низькому рівні.

Певний прогрес – впроваджено базові заходи та задіяно окремі інституційні структури, що забезпечило перебування на початковому етапі узгодження з цілями зеленого переходу; разом з тим, процес є нерівномірним, прослідковуються суттєві прогалини у сферах контролю виконання, фінансової підтримки та міжсекторальної координації.

Відчутний прогрес – наявний значний рівень узгодження вітчизняної політики в сфері з політикою ЄС та глобальними зобов'язаннями: наявна розвинена нормативно-правова база, чітко сформовані цілі та визначено шляхи їх досягнення, наявні сильні інституційні спроможності, налагоджена активна співпраця між зацікавленими сторонами процесу.

¹³⁸ National Comprehensive Green Transition Assessment Report for Ukraine. May 2025. Green Agenda Ukraine. 201 p.

Додаток 2

Нормативне підґрунтя участі органів місцевого самоврядування у багаторівневому управлінні зеленим переходом в Україні

Назва акту	Суть акту	
	в цілому	у контексті зеленого переходу
БАЗОВІ ЗАКони		
Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР від 21 травня 1997 року	Визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні	1) затвердження місцевих планових документів в екологічній та економічній сферах; 2) управління комунальним майном; 3) регулювання земельних відносин, використання природних ресурсів місцевого значення, планування розвитку території; 4) бюджетні питання; 5) організація територій та об'єктів природно-заповідного фонду, збереження основних компонентів довкілля; 6) управління відходами; 7) рішення з питань боротьби зі стихійним лихом; 8) розроблення і прийняття місцевих енергетичних планів, реалізації заходів з енергоефективності тощо
Закон України «Про засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України, встановлює особливості узгодження розвитку регіонів та територій	Визначає засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України, встановлює особливості узгодження розвитку регіонів та територій	Визначено особливості узгодження розвитку територій різного рівня, взаємодії ОМС та органів управління вищих рівнів
Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-XII від 25 червня 1991 року	Визначає основи організації охорони навколишнього природного середовища	Органи місцевого самоврядування (ОМС) від імені Українського народу здійснюють права власника на природні ресурси <u>Обговорювано</u> умови налагодження взаємодії між ОМС, центральними і місцевими органами виконавчої влади і громадськості Визначено повноваження місцевих рад у галузі охорони навколишнього природного середовища
Закон України «Про основи засади державної кліматичної політики» № 3991-IX від 8 жовтня 2024 року	Визначає правові та організаційні засади державної кліматичної політики, спрямованої на забезпечення низьковуглецевого та сталого розвитку України	Органи місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень: 1) виконують функції планування державної кліматичної політики на місцевому рівні; 2) мають право фонду охорони навколишнього природного середовища здійснювати природоохоронні заходи; 3) забезпечують реалізацію політик та заходів щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї у населених пунктах, здійснюють моніторинг та контроль за їх виконанням, за умови фінансування за рахунок коштів місцевих бюджетів; 4) реалізують заходи в межах популяризації пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї
Закон України «Про Основи засади (стратегію) державної	Визначає правові аспекти екологічної політики в для досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження	Визначає стратегічні цілі державної екологічної політики України: Ціль 1: Формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва

Назва акту	в цілому	Суть акту
екологічної політики України на період до 2030 року» №2697-VIII від 28 лютого 2023 року	екологічного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку	Ціль 2: Забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України Ціль 3: Забезпечення інтеграції екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України Ціль 4: Зниження екологічних ризиків з метою мінімізації їх впливу на екосистеми, соціально-економічний розвиток та здоров'я населення Ціль 5: Удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління
Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 8 липня 2010 року	Визначено правові засади функціонування бюджетної системи України	
Податкових кодекс України № 2755-VI 2 грудня 2010 року	Регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів	
ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ, ЯКІ МАЮТЬ ПРЯМИЙ ВПЛИВ		
Закон України «Про природно-заповідний фонд» № 2456-XII від 16 червня 1992 року	Визначає основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів	Визначено повноваження ОМС у сфері охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду ОМС приймає рішення про резервування цінних для заповідання територій та об'єктів
Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» № 2354-VIII від 20 березня 2018 року	Регулює відносини у сфері оцінки наслідків виконання документів державного планування для довкілля	
Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» № 2059-VIII від 23 травня 2017 року	Встановлює правові та організаційні засади оцінки впливу на довкілля у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів	
Закон України «Про енергетичну ефективність» № 1818-IX від 21 жовтня 2021 року	Визначає правові, економічні та організаційні засади відносин, що виникають у сфері забезпечення енергетичної ефективності під час виробництва, транспортування, передачі, розподілу, постачання та споживання енергії	ОМС як суб'єкти забезпечення дотримання принципу «Енергоефективність насамперед» ОМС – суб'єкт управління у сфері забезпечення енергетичної ефективності у межах своїх повноважень: 1) енергетичне планування на місцевому рівні; 2) впровадження системи енергетичного менеджменту; 3) створення місцевих цільових фондів; 4) реалізація та фінансування енергоефективних заходів; 5) моніторинг результатів енергоефективних заходів тощо.
Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» № 2118-VIII від 22 червня 2017 року	Визначає правові, соціально-економічні та організаційні засади діяльності у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель і спрямований на зменшення споживання енергії у будівлях Рекомендує органам місцевого самоврядування здійснювати термомодернізацію та енергоефективні заходи у будівлях державної та комунальної форм власності	
Закон України «Про управління відходами» № 2320-IX від 20 червня 2022 року	Визначає засади управління відходами та запобігання їх утворенню	Визначено роль та повноваження ОМС в ієрархії управління відходами. Визначено: територіальні громади є власниками відходів, переданих їх утворювачами або попередніми власниками до систем управління побутовими відходами.
Закон України «Про питну воду та питне водопостачання» № 2918-III від 10 січня 2002 року	Визначає засади функціонування системи питного водопостачання, спрямовані на гарантоване забезпечення населення якісною та безпечною для здоров'я людини питною водою	ОМС визначено суб'єктами відносин у сфері питної води, питного водопостачання Об'єднано повноваження ОМС у сфері

Назва акту	в цілому	Суть акту
Закон України «Про водовідведення та очищення стічних вод» № 2887-XI від 12 січня 2023 року	Визначає засади функціонування системи водовідведення, спрямовані на створення сприятливих умов життєдіяльності людини та захист навколишнього природного середовища від негативного впливу стічних вод	ОМС визначено суб'єктами відносин у сфері водовідведення Об'єднується повноваження ОМС у сфері
Закон України «Про благоустрій населених пунктів» №2807-IV від 6 вересня 2005 року	Визначає засади благоустрою населених пунктів	ОМС є органом управління у сфері благоустрою населених пунктів Об'єднується повноваження ОМС у цій сфері
Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» № 3038-VI від 17 лютого 2011 року	Встановлює правові та організаційні основи містобудівної діяльності і спрямований на забезпечення сталого розвитку територій з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів	ОМС визначено суб'єктами містобудування Визначено умови забезпечення сталого розвитку територій громад, планування і забудови територій
Закон України «Про охорону атмосферного повітря» № 2707-XII від 16 жовтня 1992 року	Визначає правові та організаційні основи та екологічні вимоги в галузі охорони атмосферного повітря	ОМС є суб'єктом державного управління в галузі охорони атмосферного повітря Визначено повноваження ОМС в сфері
ДОКУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО ПЛАНУВАННЯ ТА ОСНОВНІ МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ		
Паризька угода Ратифікована Законом № 1469-VIII від 14 липня 2016 року	Спрямована на зміцнення глобального реагування на загрозу зміни клімату в контексті сталого розвитку та зусиль з викорінення бідності, у тому числі шляхом: 1) обмеження зростання температури до 1,5° С понад доіндустріальні рівні; 2) підвищення здатності адаптуватися до несприятливих наслідків зміни клімату, а також сприяння опірності до зміни клімату та низьковуглецевому розвитку таким чином, щоб не ставити під загрозу виробництво продовольства; 3) забезпечення узгодженості фінансових потоків із напрямом низьковуглецевого та опірного до зміни клімату розвитку	Спрямована на зміцнення глобального реагування на загрозу зміни клімату в контексті сталого розвитку та зусиль з викорінення бідності, у тому числі шляхом: 1) обмеження зростання температури до 1,5° С понад доіндустріальні рівні; 2) підвищення здатності адаптуватися до несприятливих наслідків зміни клімату, а також сприяння опірності до зміни клімату та низьковуглецевому розвитку таким чином, щоб не ставити під загрозу виробництво продовольства; 3) забезпечення узгодженості фінансових потоків із напрямом низьковуглецевого та опірного до зміни клімату розвитку
Національний план скорочення викидів від великих спалювальних установок Розпорядження КМУ № 796-р від 8 листопада 2017 року	Прийнято на виконання зобов'язань України в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства в частині обмеження викидів забруднюючих речовин. Спрямований на модернізацію енергетичних об'єктів, не визначає повноважень ОМС	Прийнято на виконання зобов'язань України в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства в частині обмеження викидів забруднюючих речовин. Спрямований на модернізацію енергетичних об'єктів, не визначає повноважень ОМС
Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року Розпорядження КМУ № 430-р від 30 травня 2018 року	Передбачено виконання завдань за такими напрямками: конкурентоспроможна та ефективна транспортна система; інноваційний розвиток транспортної галузі та глобальні інвестиційні проекти; безпечний для суспільства, екологічно чистий та енергоефективний транспорт; безперешкодна мобільність та міжрегіональна інтеграція	Передбачено виконання завдань за такими напрямками: конкурентоспроможна та ефективна транспортна система; інноваційний розвиток транспортної галузі та глобальні інвестиційні проекти; безпечний для суспільства, екологічно чистий та енергоефективний транспорт; безперешкодна мобільність та міжрегіональна інтеграція
Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року Указ Президента України № 722/2019 від 30 вересня 2019 року	Спрямовано на підтримку Глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року, передбачає напрями їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України	Спрямовано на підтримку Глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року, передбачає напрями їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України

Назва акту	Суть акту
Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки <i>Постанова КМУ № 695 від 5 серпня 2020 року</i>	Зaproваджено підходи до стратегічного планування та фінансування регіонального розвитку. Серед інших, спрямована на реалізацію цілей Паризької угоди
Стратегія екологічної безпеки та адаптації до змін клімату на період до 2030 року <i>Розпорядження КМУ № 1363-р від 20 жовтня 2021 року</i>	Визначено стратегічні цілі, завдання забезпечення екологічної безпеки та адаптації до змін клімату до 2030 року. Наведено операційний план реалізації Стратегії на період до 2024 року, та визначено відповідальні сторони
Енергетична стратегія України на період до 2050 року <i>Розпорядження КМУ № 373-р від 21 квітня 2023 року</i>	Цілі Стратегії <u>досягатимуться</u> завдяки розвитку сучасної і безпечної атомної генерації, відновлюваних джерел енергії, модернізації й автоматизації систем передачі та розподілу
Довгострокова стратегія <u>термомодернізації</u> будівель на період до 2050 року й операційний план заходів з її реалізації у 2024-2026 роках <i>Розпорядження КМУ № 1228-р від 29 грудня 2023 року</i>	Стратегія покликана створити умови для системної реалізації політики забезпечення енергетичної ефективності будівель
План України <i>Розпорядження КМУ № 244-р від 18 березня 2024 року</i>	План прийнято з метою реалізації ініціативи Європейського Союзу « <u>Ukraine Facility</u> ». План містить 69 реформ у різних секторах. Одним з векторів визначення реформ у контексті відбудови України є зелений перехід та охорона довкілля
Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року <i>Розпорядження КМУ № 587-р від 25 червня 2024 року</i>	Є стратегічним документом, який спрямований на узгодження енергетичної та кліматичної політики для забезпечення сталого розвитку та відновлення економіки України. Підготовка документу є зобов'язанням України в рамках Договору про заснування Єнергетичного Співтовариства згідно з вимогами Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/1999
Програма зеленого відновлення промисловості України на 2024-2028 роки <i>Принято 28 червня 2024 року</i>	Це рамкова стратегія ЮНІДО для підтримки Уряду України у подоланні соціально-економічних наслідків війни. Програма визначає стратегічне бачення розвитку <u>всестороннього</u> багатогалузевого партнерства, що спрямоване на трансформацийне стійке відновлення промисловості України і досягнення сталого промислового розвитку
Державна цільова програма <u>справедливої</u> трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року <i>Постанова КМУ № 711 від 18 червня 2025 року</i>	Забезпечення <u>справедливої</u> трансформації вугільних регіонів України через комплексне вирішення економічних, соціальних, культурних, житлово-комунальних та екологічних проблем, що виникають унаслідок скорочення видобутку вугілля та поступового закриття вугледобувних і пов'язаних з ними підприємств, а також подолання викликів місцевого розвитку, зумовлених функціонуванням вугільної промисловості

складено на основі законодавчої та нормативно-правової бази України

Науково-аналітична доповідь

**ВИКЛИКИ ТА ПРІОРИТЕТИ
УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
ЗАХІДНОГО МАКРОРЕГІОНУ УКРАЇНИ
НА ЗАСАДАХ «ЗЕЛЕНОГО» ПЕРЕХОДУ**

Підписано до друку 01.12.2025 р.
Формат 64×84/8.
Гарнітура «Arial».
Умов. друк. арк. 7,1.

ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього НАН України»
79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4